

S. PASCHASII RADBERTI

ABBATIS CORBEIENSIS

DE FIDE, SPE ET CHARITATE

LIBRI TRES

(Apud Marten., amplissima Collectio, tom. IX, pag. 470.)

OBSERVATIO PRÆVIA.

Alterum Paschasii Radberti opusculum, quod novum hic viris eruditis ac piis exhibemus, tres de *Fide, Spe et Charitate* libros complectitur, qui quo sint tempore conscripti paucis accipe.

Cum jubente Warino, Corbeie Novæ abbate, in juniorum fratrum gratiam, quos ille de *tirocinio ad perfectiora* provehebat, editi fuerint ante annum 856, quo Warinus ad superos transit conscripto fuisse constat; constat etiam post editos in Mathæum libros, quos lib. 1, cap. 9, citat, Paschasium Warini jussis obtemperasse; idque, ut vero simile est, ante susceptam Corbeie Veteris præfecturam, quam anno 844 obivit, alioquin non *jubente sed deprecante* Warino, opus istud aggressus diceretur. Annum præcise designant Annales Corbeienses, a Guillelmo Leibnitio Rerum Brunswicentium tom. II inserti, in quibus ad annum 843 hæc lego: *Præradbertus lector eximium librum scripsit, de Fide, Spe et Charitate*. De quo ad annum 859 idem annalista hæc habet: *Præradbertus commonachus noster claruit pietate et doctrina a Bathurato episcopo in Patherbrunn, valde dilectus*. Ubi quod *Præradbertus* appellatur, error est annalistarum, decepti inscriptione recentioris codicis Corbeiensis, quæ amanuensis ipsius errore

sic effertur: *Præradbertus Warino Corbeiensi abbati et archimandrite suo salutem, cujus loco, si antiquiores libros consulere licuisset, non Præradbertus, sed P. Radbertus legisset, quod sane præmissi versus acrostichi indicant, quorum initiales litteræ efficiunt Radbertus Levita*.

Tractatum de Fide, Spe et Charitate publicam primum in lucem emisit noster Bernardus Pez, acceptum a cl. viro Georgio Eckart, qui illum ex codice Corbeiensi non satis fideliter descriptum ipsi tradidit edendum, tot mendis conspurcatum, ut non solum verba integra, sed integras passim lineas omittat aut saltem immutet; id quod Bernardo Pezio viro diligenti minime censem esse tribuendum, sed Eccardo aut illi qui ejus nomine tractatum præcipiti nimis calamo descripsit; quod indignè ferentes nostri Corbeienses, exemplum aliud accurate descriptum et diligentius collatum, ut nostra hæc in amplissima collatione locum habere posset, mihi contulerunt. Ita præ cæteris optavit reverendissimus ac perillustis dominus Ansharius de Grass, ejusdem loci prior ac celsissimi principis abbatis consiliarius intimus, ac vicarius generalis et archidiaconus, qui illum editioni paraverat.

INVOCATIO.

sumpe Camena moras, virtutum fœdera pange,
 >d cœli thalamos quo possim scandere perpes.
 Sic, nivei flores quo vernant, cespite fosso,
 cuculicosque relinque favos, sublimia carpe.
 excipiam vitæ fontes aperire calentes
 >auca licet pueris, cœlestia munera pandam.
 >res sunt quæ veniunt uno de fonte sorores,
 >irgineo gressu, Christi de sanguine lotæ :

* Edit., totæ.

sed CHARITAS harum est cunctis præcelsior una,
 >ude FIDES digna virtutum summa gubernat.
 est petit arma prior, sancti quibus omnia vincunt,
 <irgo beata Dei Spes tendit ad ardua gressum,
 >n solio recubans, Christi munimine tuta ;
 >res istæ neclunt virtutum fœdera, quæque
 >d cœli thalamos animam conscendere cogunt.

P. RADBERTUS

WARINO, Corbeiensi abbati et archimandrite suo, salutem.

Nec dubium quin altissimum est de his disserere D arte, vel eloquentia queunt; præsertim cum ap-
 quæ uomo novit nisi qui accipit: accipi autem non stulus Jacobus dicat: *Omne datum optimum,* s

omne donum perfectum desursum esse (Jac. 1, 17.) Uade diu mecum ^a multumque, mi Pater, deliberans, adorior quod exigis, de fide, spe atque charitate quippiam, quid sint, vel qualiter habeantur. Profecto cum ^b nullus, ut prætulī, earumdem virtutum intelligentiam, nisi ex dono sancti Spiritus potest acquirere, sine quibus nullus in re dicitur Christianus, etsi omnes reliquæ virtutes videantur adeptæ; quoniam ex istis et in istis totius humani generis salus, et virtutum efficientia pendet; Scripturarum quoque divinarum, non dico quælibet manifestiora, verum omnia profundissima panduntur et obscura, non quidem poetarum salsura ^c. Tres nunc Musarum fingo sorores, aut Pierium ^d pulso illectus, sed vias vitæ aggredior manantes de paradiso. Unde novo appulsus amore, pii favoris voto devinctus, tuis me precibus adjuvari credidi; ne sine his de his loqui audeam, quoniam non ista atramento et charta traduntur, sed calamo Spiritus sancti, de quo Propheta canens: *Lingua mea, inquit, calamus scribæ velociter scribentis* (Psal. XLIV, 2). Verumtamen non adeo ^e lectionem omittendam censeo, imo disciplinam earum, eruditionem sectandam, ut habeat Christianus quod intelligat, et in his precibus universi quod exoptent. Alioquin quodcumque agimus, aut cuicumque doctrinæ insistimus, nihil est quod acquirimus; quia in his est quodcumque nobis a Deo donatum credimus, speramus, et per charitatem di-

ligimus. Nulla igitur pagina divinarum Scripturarum quæ tres hasce virtutes fundamentum et cæmen totius Christianitatis non prædicet et insinuet; quibus cætera præstantur dona, et vita consequitur sempiterna. Pascuntur enim septem Spiritus sancti donis, sicut in Job præsignatum legimus, quod tres filix ejus quotidie per orbem dierum in singulorum fratrum suorum epulabantur domibus; videlicet ^f quia fides, spes atque charitas rore Spiritus sancti opime saginantur, ut visibilia contemnant ^g, et ad ea quæ non videntur indesinenter festinent ^h. Spiritu quippe Dei aguntur, et ideo pro his quæ jam donatas diligunt ⁱ, ardentem invigilant. Quapropter de his loqui, ut congruit, sicut dixi, altissimum est; tacere vero, et non pro his doctrinis, et precibus insudare stultissimum; quandoquidem nec beatitudo vestra petiit more sanctorum Patrum ^j de fide disputare; sed quid sint ^k, qualeve negotium gerant, vel quid proprium, aut quid commune in credentibus germanitatis officio impendant, suis quod de tirocinio ad perfectiora provehis, paucis capitulatim pandere jussisti; unde habeant hi ad modicum, quid degustent; perfectiores vero omnium ^l sanctarum Scripturarum volumina perlegant; quoniam in his, si recte sapiunt, non deerit, quo amplius et perfectius Domino reserante crescant, et crescendo ad ea, quæ sempiterna sunt, feliciter perveniant. Amen.

^a In editis deest *mecum*.

^b Edit., *profecto enim nullus*.

^c Edit., *falsimenta*.

^d Edit., *Pieridum*.

^e Edit., *non ideo*.

^f Edit., *videtur*.

^g Edit., *contemnentur*.

^h Edit., *festinetur*.

ⁱ Edit., *diliguntur ardentem invigilatur*.

^j Edit., *sanctorum primum*.

^k Edit., *quid sit qualeve negotium geratur*.

^l Edit., *omnia*.

INCIPIT LIBER DE FIDE.

CAPUT PRIMUM

Quid sit fides?

1. Quærendum prius, quid sit cæterarum omnium virtutum initiatrix fides; quia, sicut Apostolus ait, licet aliis quibusque Christianæ religionis enitere videamur operibus, *sine fide impossibile est placere Deo* (Hebr. VI, 33). Et ideo satis admodum studiose, non dico, quærenda, imo imploranda est fides; sine qua nemo adhæret Deo; per quam sancti vice-runt regna, operati sunt justitiam, per quam adepti sunt repromissa, et adhuc hodie ex ea mirabiles prædicantur; alioquin quis justificatur, nisi ex fide? *Justus autem, inquit, meus ^a ex fide vivit* (Hebr. X, 38). Ergo quærenda talis, ac tanta potestas fidei, cui omnia cedunt, sine qua nemo vivit, per quam nobis reliqua virtutum præstantur bona, et ad mensuram fidei nostræ, ut Apostolus ait (Rom. II, 3), omnia

gratis dispertiuntur. Manifestum igitur, quod ex diffinitione rerum, juxta philosophorum sententiam, quæque illustrantur, ut melius a singulis intelligantur. Propterea quærenda hujus diffinitio, non physica inquam et humana, sed divina; ut per eam quoque, quid sit, de qua quæritur, evidentiis apprehendatur. *Fides, inquit Apostolus in quo Christus loquebatur, sperandarum substantia rerum, argumentum non apparentium* (Hebr. XI, 1), quod altera interpretatio, *convinctio non apparentium*, habet. Convinctio autem non apparentium jure fides dicitur; quia nobis invisibilia, et æterna, ne dum igitur apparentia in corde convincit, et religat. Unde et religio nominatur. Religio autem, eo quod religet mentes nostras ad Deum, dicta probatur; vel quia invisibilia, et æterna per fidem quasi thesaurum, ne a nobis prolabatur ^b in corde vinculo amoris fortiter ligat. Qui nimirum thesaurus, ut scriptum est, re-

^a Edit., *inquit Apostolus, omnia meus, quod extat apud Apostolum in epistola ad Hebræos*.

^b Edit., *prolabantur*.

quiescit in ore sapientis (Prov. x, 13). In ore quippe, quia de corde manat. Quem thesaurum in Christo novimus, in quo sunt a omnes thesauri sapientie, atque scientie (Col. xii, 3). Christus vero per fidem in cordibus nostris, teste Apostolo (Eph. iii, 17), con- vinctus, et compactus charitatis loro b tenetur; cum quo Pater, et Spiritus sanctus mansionem in nobis facere dignentur c (Joan. xiv, 23); ut sit jam in cordibus nostris Deus d Trinitas substantia necdum apparentium. Ecce quid sit fides, substantia, inquit, sperandorum, argumentum non apparentium. Porro sperandorum substantia Pater, et Filius, et Spiritus sanctus est, totus Deus, integer Deus, unus Deus, sicut Propheta canit: Spes mea Dominus (Psal. lv, 5). Quidquid enim illud est, quod Deus est, hoc totum recte credentes sperant; quia ex illo, et de illo plena immortalitas expectatur, plena beatitudo, plena et interminabilis aeternitas, atque immarcessibilis vita. Illum itaque sperant, quia cum jurejurando pollicitus est olim patribus daturum se nobis; qui etiam fecisse gaudentes e credimus, et credentes speramus; sperantes vero patienter sustinemus, donec post modicum (quia adhuc secundo veniet, et non tardabit) plenitudo adoptionis recipiatur, quæ jam in spe per fidem in nobis indulta tenetur. Dedit, inquit evangelista, potestatem eis filios Dei fieri, qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, sed ex Deo nati sunt (Joan. 1, 12). Ex Deo itaque renascuntur, qui fide plena ex aqua et Spiritu sancto ad immortalia renovantur. Hæc, inquam, est fides, plena Deo, plena deitatis substantia, qua renascimur; credere Patrem, ac Filium, atque Spiritum sanctum, unum Deum, verum, permanentem, incommutabilem, sempiternum. Hæc, inquam, est sperandorum substantia, et hæc via credendi, repleta omni veritate. Qua f profecto fide interdum totus Deus creditur, tenetur, amatur, atque colitur; in qua nihil vacuum, nihil dubium, nihilque adumbratum, sed solidum, integrum, atque verum.

2. Hæc igitur, ut quidam diffiniunt, origo justitiæ est, sanctitatis caput, devotionis principium, religionis utique fundamentum; sine qua nemo Deum promeruit, nullus viam sanctitatis arripuit. Est enim innocens, et pura credulitas, qua itur ad Deum, per quam præceptis g insistimus, et Deum jure cum pietate veneramur; quæ nimirum excludit dubia, firmat h in animo certissima promissorum Dei. Hinc et signa ostendit, virtutes exercet, et charismata sacramentorum complet. Tenet igitur Deum, et tenetur a Deo. Aliud siquidem a Deo fide percipimus, aliud ex fide debemus; quæ nimirum fides pactum est, vel sædus inter Deum et homines. Unde

a Edit., in quo scilicet.

b Edit., thoro.

c Edit., dignatur.

d Edit., SS. Trinitas, ommissa voce Deus, quæ tamen optime quadrat.

e Edit., sperantes.

f Edit., quia; longe melius qua.

g In edit. desiderantur hæc verba: Per quam præ-

A nec debet aliquis placitum fœderis destituere, cuius se pignus conspiciat retinere. Nam etsi inter idoneos probosque viros semper pacta servantur, sitque violatæ fidei reus qui aut placitum dissolverit, aut pactum irruperit, vel sociale commercium perfida calliditate mutaverit; quanto magis inconcusse servandum, quod cum Deo contrahitur, cum Christo initur, ne reus æternis legibus obnoxius censeatur! Unde irrefragabiliter observandum, quidquid cum Deo in spe cœlestium promissorum copulatur; quia, etsi homines in invicem i nonnunquam aut fallunt, aut falluntur, Deus ab homine falli nequaquam potest. Propterea exigit j quid promiseris; quoniam remunerator est eorum quæ compleveris. Hinc quoque angelus in Apocalypsi ait: Esto fidelis usque ad mortem. Vincenti, inquit, dabo edere de ligno vitæ (Apoc. ii, 10); quoniam hæc est victoria, quæ vincit mundum, fides nostra (I Joan. v, 4). Fides utique, quæ per dilectionem operatur (Gal. v, 6), et non, quæ sine operibus mortua (Jac. ii, 20) jacet in semetipsa, qua dæmones credunt et contremiscunt.

3. Verum igitur, quia infidelitas nos a ligno vitæ expulit, necesse est ut fidelitas revocet. Dictum est ergo homini in paradiso: Quare dixit vobis Deus, ne comederitis de ligno dignoscentiæ boni malive? scit, inquit, Deus quod, in quacunque die ex eo comederitis, eritis sicut dii (Gen. iii, 1, 5). Quæ nimirum fides, imo infidelitas ex mundo, et diabolo fuit: idcirco satis oportet ex Deo sit fides, et in Deum, per quam itur ad Deum, ut non ex sese, aut ex mundi, vel ex mendacio diaboli; sed tota pendeat ex Deo, et maneat in Deum. Alioquin, quomodo vincere potest mundum, si oblectetur, et faveat his quæ sunt in mundo? Propter quod, ut inexcusablem tota sit, ut dixi, in Deum, et ex Deo, nihil consentiens faventibus oculorum concupiscentiis, et inimicorum fallaciis, in quibus vitæ superbia ministratur; imo præceptis Dei obediat, promissis inhæreat, dictis credat, ex carne et de mundo nihil præsumat. Qua sane, si quis nascitur, fide, natus ex Deo k parente ipsius jure dicitur; quia talis ac tanta fides, teste apostolo, sperandorum substantia divinitus prædicatur. In qua nimirum nihil nisi contemplatio deest deitatis; quoniam videbimus eum sicuti est (Joan. iii, 2): interdum autem tantum credimus quia est; etsi necdum apprehendimus quid est, donec evacuetur quod ex parte est; cum autem evacuatum fuerit l, inveniatur totum quod in fide est. Et ideo fides nostra jure ipsa substantia deitatis appellatur, quæ est sperandorum facultas, si forte nihil intra se de illo tenuerit, nisi quod ipse est. Alioquin falsa

ceptis insistimus, et Deum pure cum pietate veneramur.

h Edit., parit in animo.

i Edit., invicem.

j Edit., exigitur, sed melius exigit scilicet Deus.

k Edit., natus ex Deo Patre dicitur, ommissa ipsius jure.

l Edit., fuit non ita bene.

fides falsam prætendit spem : idcirco non fides, sed error potius, sicut nec spes, sed delusio recte dicitur. Unde de hac substantia nihil fingere, nihil sentire, nihilque præsumere debemus, nisi quia est et quantum de se docuit, qui se ipsum abundanter novit. Cæterum, si sensibus nostris subjaceret, inferior nostri ^a esset ; sed quia præminet ^b, et exsuperat omnem sensum, credere oportet quia est Pater, et Filius, et Spiritus sanctus, unus Deus, magnus, et immensus Deus, non habens, sicut scriptum est, consummationem ; semper ubique totus, non accessu quidem, aut recessu, quia illocalis est, usquam attingens. Sed totus in Patre Filio, et totus in Verbo Pater, totusque Spiritus sanctus in Patre ac Filio, unus Deus, una substantia ; tres quidem personæ, sed una æqualitas ; nec minor Pater solus quam simul Filius, et Spiritus sanctus ; sicut nec major Pater, et Filius quam solus Spiritus sanctus. Profecto, quia unum sunt. Unitas autem nec plus, nec minus recipit ; sed semper una quantitas ^c prædicatur. Idcirco Deus jure semper una immensitas, una sperandorum facultas, fide creditur, spe tenetur, charitate veneratur, diligitur, et simul his tribus unus Deus, humensus, et sempiternus colitur. Longum est igitur de hac Trinitate immensa doctorum catholicorum ad modicum volumina pervadere, præsertim, cum nec nostri operis assertio id proposuerit ; sed tantum tuis obtemperare jussis, et simplicioribus exhortando ostendere, quid sit fides, spes atque charitas, quibus Deus Trinitas colitur et prædicatur. Aliud quippe est a sapientibus, et eruditissimis Ecclesiarum doctoribus de fide Trinitatis subtilius, ad refellendos fidei adversarios disputare ^d, in quibus perpauci probantur idonei ; aliud siquidem paucis explicare quid sit ipsa fides, spes atque charitas, sine quibus nemo salvatur, nemo Christianus jure creditur.

4. Hinc quoque summopere intellectualiter quærendum quid sit quod ait Apostolus : *Fides est sperandarum substantia rerum, argumentum non apparentium*. Nunquid igitur tale argumentum quale utuntur philosophi ad decipiendos interdum incautos ^e ? absit. Sed hoc verbum veniens ab ambiguo Græco, multis in Latino licet impropriis interpretatur verbis ; vix tamen exprimens efficaciam verbi Apostoli ; et ideo alii *argumentum*, alii *capitulum*, alii *convictio*, vel *visio* transtulere ; sed bene ad sensum *capitulum* sonare videtur ; quia hic initium rerum non apparentium fides tenetur, illic integritas visionis ; et sicut vera quælibet argumenta sapientes sæculi persuadere solent, ita fideles Christi ea, quæ certissima sunt et vera, fide investigare : *Per fidem enim ambulamus, et non per speciem* (II Cor. v, 7) ; et ideo fides quasi

argumentum investigandi tenetur ; species vero, quæ per eam quæritur, veritas ; quam jam fides illustrata quærit, non aliud, sed eum ipsum, quem jam per fidem tenet ; propter quod per Prophetam dicitur : *Lætetur cor quærentium Dominum, quærite Dominum* ^f, et confirmamini, quærite faciem ejus semper (Psal. civ, 4) ; ac si patenter dicat : Quærite Dominum, et non alium ; sed eundem ipsum, quem jam invenisse constat per fidem ; scilicet, ut confirmemini magis ac magis in idipsum, donec ad speciem perveniat ; quia videbimus eum, sicuti est. Et non ut aliud requiratis, quærite, inquit, faciem ejus semper. Porro semper, quia immensus est, et non recipit consummationem. Siquidem fides propterea dilatari jubetur, atque ad immensa progredi, ne forte finem faciat credendi. Immensus quidem Deus, immensam requirit fidem, qua capiatur ; et ideo expedit nullam ^g et ipsam de illo recipiat consummationem ; donec liceat videre, veluti est, Deum deorum in Sion. De quo sane sponsa in Canticis : *In lectulo meo per noctes quæsi vi quem diligit anima mea* (Cant. iii, 4) ; et post pauca : *Cum pertransissem eos, inquit, inveni quem diligit anima mea ; tenebo eum, nec dimittam, donec introducam illum in domo matris meæ* (ibid., iv, 4). Quid putas, quo abierit, vel quo invenerit eum, vel quibus vestigiis quæsierit illum ? fidei utique gressibus in corde ^h, ubi prius jacens in lecto infirmitatis, nequiverat invenire ; quia profecto nodo infidelitatis adhuc premebatur. Unde signanter in nocte quæsisse illum dicitur ; quæ mox, ut ⁱ pertransiit tenebras cæcitatatis, invenit eum fide ; propter quod et constanter abnegat, nunquam se dimissuram, donec ingrediatur domum cælestis Sion, quo liceat evidenter faciem ejus speciemque tueri. Quam sane faciem semper requirere, et nunquam quærendi studium abrumperere se jurat ; quia profecto fides argumentum non apparentium est, et necdum species perfectæ visionis. Ergo dum fides recta tenetur, ille in corde versatur, quem qui apprehenderit, necesse est fidem teneat confessionis ; alioquin, nisi fides servetur, ille in nobis esse non potest, qui non nisi fide apprehenditur, apprehensus vero in cordibus nostris fide servatur ac tenetur.

5. Et notandum, quæ videntur, quia temporalia sunt, quæ autem non videntur, æterna. Porro fides circa ea quæ non videntur, semper versatur ; quia illa sunt sperandorum pascua. Alias autem ea quæ videntur, quis sperat ? (Rom. viii, 24). Et ideo fides sperandorum substantia est ; quia illa omnia in se gerit quæ non videntur. Contemnit vero temporalia, et supergreditur visibilium universa, nihil in se habens caducum, nihil vacuum, nihilque infirmum. imo plena Deo, plena veritate, quia Deus veritas est ;

^a Edit., non habent nostri.

^b Edit., prominet.

^c Edit., qualitas.

^d Edit., disputari, non ita recte.

^e Edit., innocentes, sed longe melius incautos.

^f In edit. desideratur quærite Dominum.

^g Edit., ne et illa ipsa.

^h Edit., gressibus et corde.

ⁱ Edit., ubi pertransiit.

plena æternitate, plena incommutabilitate, ad eamdem quoque satisfactionem ducit, ad quam etiam quæ videntur; proindeque neque circa ea quæ videntur, credulitas, vel incredulitas dici potest, sicuti nec fides; nisi cum circa ea quæ non videntur, amplius quam circa illa quæ videntur, satisfactionem habuerit: quoniam, quæ sunt in spe, sine substantia quodammodo esse videntur, dum sine fide putantur; et ideo omnis fides tribuit substantiam. Et ut evidentius loquar verum, ipsa est essentia, seu substantia eorum, ut puta resurrectio generalis necdum facta est, et ideo quasi necdum est in substantia; sed quia credimus Christum resurrexisse caput totius Ecclesiæ, credimus et in illo omnia membra sui corporis resurgere, imo resurrexisse, sicut ait Apostolus: *Si consurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt sapite* (Col. iii, 1). Ecce quod notandum in re visibili, quia in Christo est, et necdum apparet, ut futura est; fides nobis tribuit substantiam; et spes vera facit eandem resurrectionem jam subsistere in anima nostra. Et hoc est quod dicit Apostolus: *Fides est sperandorum substantia*. Et ut alii codices habent: *Visio necdum apparentium*. Vera igitur visio; quia fides recta verior est quam visio; quoniam, etsi visu sæpe fallimur, ut multis in locis probare possumus, fide tamen nunquam deludimur; quia fides nunquam aliud quam veritatem recipit; propterea recte plus quam visio, etsi necdum apparentium, dici potest. Unde sint ^a hæc omnia quæ videntur in visu, quo sæpe deludimur, et temporalia quæ momentis singulis delabuntur, et ad non esse festinant; illa vero quæ non videntur, in fine, quia æterna sunt; de quibus Isaias propheta: *Sperastis in Domino, sperastis, inquit, in sæculis* (Isa. xxvi, 4). Et ideo profecto certiora sunt illa quæ semper manent ut sunt, et creduntur, quam illa quæ videntur, ut non sint ^b, et labuntur. *Præterit enim figura hujus sæculi* (I Cor. vii, 31), quæ videtur, et illa quæ fide tenentur, semper immutabilia, sine fine, et ideo æterna. Ad quæ nimirum fide venimus, quia interdum ^c per fidem ambulamus, et non per speciem. Idecirco, quisquis ad ea venire festinas, noli fingere tibi speciem aliquam; ne desinas per fidem ambulare: quia *justus ex fide interdum ^d vivit*, et non ex visione rerum; alioquin cavendum, ne sine fide incipias, dum per præceptum tibi falsa incipis fingere, justus non esse, et inter mortuos deputari; quia omnino *justus ex fide vivit*.

CAPUT II.

Si fides circa ea versatur quæ non videntur, utrum evacuanda sit cum illa per speciem apparuerint?

Non enim æstimandum, cum quisque fidem suam

^a Edit., unde sunt.

^b Edit., ut sint.

^c Edit., quia per fidem ambulamus, omisso interdum.

^d In edit. etiam hic desideratur interdum, id est interim.

^e Edit., neque est jam fides.

A videt, quæ credit quæ nondum videt, quod aliquid sempiternum videat. Non enim profecto semper hoc erit, quod utique non erit; quoniam peregrinatione ista finita, qua peregrinamur a Domino, species illa successura est, per quam videbimus faciem ad faciem quæ modo non videntes credimus, donec necesse est per fidem ambulare. Tamen, quia credimus, videre merebimur, atque jam ad speciem nos perductos esse per fidem sine fine gaudebimus; neque enim ^o jam fides qua credantur quæ non videntur, sed species qua videantur quæ in hac peregrinatione prius credebantur. Tunc ergo in præteritis atque transactis fides ista reputabitur ^f, non in præsentibus rebus, semperque manentibus, quas utique contemplatio præsentabit; et ideo in recordatione potius erit, sicuti infantia, vel pueritia juvenuti; quibus evacuatis succedit senectus, et manet tamen idem homo, nec substantia permutatus ^g. Sic itaque fide evacuata, manebit incommutabilis veritas visione fruenda; nec alia, nisi ad quam per fidem gradiebamur, quamque per fidem credidimus, a qua prius peregrinabamur. Siquidem non alia, sed ipsa eademque substantia sempiterna, incommutabilis; et ideo Apostolus fidem dupliciter diffinit, dicens: *Sperandorum substantia, et argumentum non apparentium*; quia profecto, etsi fides evacuetur, tamen substantia fidei manet. Aliud quippe fides est, aliud substantia fidei; et ideo argumentum veritate manifestata evacuetur; sperandorum substantia manet, quæ in fide erat visione reddita. Ac per hoc firma est fides; quoniam nihil aliud quam veritatis substantiam gerit, quæ nunquam evacuatur; sed visione æterna sine fine fructur. Ad quam itaque charitas flagrat pervenire; et ideo fide atque spe ab Apostolo major prædicatur. Quoniam etsi nunc tria manent, his tamen major jure charitas appellatur; quia, cum charitas de visione beata perfectius augmentabitur, ut æterna permaneat, tunc fides atque spes rerum necdum ^h apparentium visione evacuetur; eo quod quisque, quæ jam videt nec credit, nec sperat, sed contemplatione fruitur perfecta. Erit tamen in memoria vestigium recordationis earum affixum, quo gaudium æternæ beatitudinis augetur ad ⁱ ea quæ credidimus, speravimus pervenisse perpetua delectatione fruituri. Alioquin si nullum in nobis quasi vestigium transiens relinquatur, profecto nec in memoria nostra ejus aliquid remanebit, quo recurramus ^j cum gaudio eam præteritam recordantes; præsertim cum omnia, quæ nobis suggessit, visu recolentes amabimus. Et ipsa erit substantia, quam nunc credimus, speramus etiam, et amore fruimur, de qua scilicet substantia per Jeremiam Dominus: *Si stetisses ^k, inquit, in sub-*

^f Edit., computabitur.

^g Edit., permutatur.

^h Edit., nedum.

ⁱ Edit., nos ad ea quæ credidimus speravimus pervenisse perpetua delectatione fruituros.

^j Edit., recreamur.

^k Edit., si stetissent, et paulo post, fecissent.

stantia mea, et nota fecisses verba mea populo meo, A *vertissem eos utique a via sua mala (Jer. xxiii, 22).* Stare quidem est in substantia Dei per fidem, Deum corde credere ad justitiam; et verba populo nota facere, ipsum confiteri ad salutem; ac per hoc, quandiu justus ex fide vivit, tenditur ad æternam per eandem fidem licet temporalem, quæ constituta est in æternis; quia quæ videntur temporalia sunt, et ideo minime creduntur; quæ vero non videntur, æterna; propterea per fidem, donec videantur sicuti sunt, interdum versantur in corde; quæ sane fides scientia duntaxat nutritur, in qua, quæ sunt æterna, admodum contemplamur.

CAPUT III.

Utrum fides visibilis sit, cum sit substantia speran- **B** *dorum, argumentum necdum apparentium?*

Manifestum, quod credere jubemur quæ videre non possumus; ipsam tamen fidem, quoniam nobis inest, profecto videbimus in nobis, quia et rerum absentium præsens est fides, sicuti rerum quæ foris sunt intus est fides; et rerum, quæ non videntur, videtur fides; et ipsa tamen temporaliter sit in cordibus hominum: quod si ^a ex fidelibus infideles fiant ^b, perit ab eis. Non ita tamen de cordibus recte perire dicitur, quando ^c eam veritas inventa, quæ in fide erat, pellit; imo satis optabiliter rerum verarum fides in easdem transit, ut non sit jam argumentum rerum quæ non videntur, sed substantia, quæ prius in fide erat latens, præsens exhibita, ut videatur. Quapropter non est dicendum *perit*; ^C quando ea quæ credebantur fide, videntur jam per speciem, sublato argumento, veritate ipsius substantiæ manifestata. Aut nunquid fides dicenda est ipsa visio veritatis, cum sit ab apostolo definita convincio vel argumentum rerum non apparentium? Non itaque, sed veritas reserata, quæ non dico in fide; verum ipsa fides fuit, quæ argumento evacuato, visu fidelium in sempiternum fruenda erit. Aliquando autem impræsentiarum et rebus falsis accommodatur fides, quasi dicamus: Mihi facta est fides, et decepit, si tamen talis habita fides sit dicenda. Porro fides Christianæ religionis communis est omnibus, non sicut aliqua corporis forma communis est ad videndum omnium oculis quibus præsto est; ex ipsa ^D quippe omnium cernentium ^d informatur aspectus; sed sicut dici potest facies humana omnibus hominibus communis. Nam hoc ita dicitur, tamen ut ^e singuli suas habent facies. Itaque ex una doctrina fidem impressam credentium cordibus singulorum, qui hoc idem credunt, verissime dicimus; sed aliud sunt ea quæ creduntur, aliud ipsa fides, qua credi-

tur. Illa quippe in rebus est, quæ vel esse, vel fuisse, vel futura dicuntur; hæc omnino in animo credentis est, ei tantum conspicua, cujus est, quamvis sit et in aliis non ipsa, sed similis. Non enim numero est una, sicut ait Apostolus, *una fides (Ephes. iv, 5)*, sed genere. Propter similitudinem tamen et nonnullam diversitatem, unam dicimus magis esse, quam multas; facilius itaque ^f dicitur multas animas fuisse, singulas singulorum, de quibus legimus in Actibus apostolorum, quod fuerit eis *anima una (Act. iv, 32)*, quam ^g cum dicat Apostolus, *una fides*, ut audeat aliquis tot fides dicere singulas singulorum, quot sint et fideles. Verumtamen qui dicit: *O mulier, magna est fides tua! (Matth. xv, 28)* et alteri: *Modicæ fidei, quare dubitasti? (Matth. xiv, 31)* suam cuique esse significat fidem, etsi omnium una est fides. Non quod altera sit, seu plures, sed quia una eademque fides in singulis Dei discernitur distributione, et propria efficitur credendi quantitate et qualitate intelligendi; quam nec sicut imagines, quas in memoria ex corporibus, quæ vidimus oculis corporeis, in corde conspicimus, quando absentia cogitamus; nec sicut ea quæ non vidimus, et ex his quæ vidimus, cogitatione, utcumque formamque in animo, quo ^h commemorando quando liberit recurranus; ⁱ nec sicut homo, cujus non vidimus animam, sed ex nostra eam conjicimus, eumque vivo motibus corporeis intuemur; non sic itaque videtur fides in corde, in quo est, ab eo, cujus est, quamvis ex auditu in nobis concepta sit; non tamen ad eum sensum corporis pertinet, quoniam non est ipsa sonorum; nec ad visum prorsus, quia non est color, nec corporis forma; neque ad eum sensum qui dicitur tactus, quoniam nihil corpulentæ habet; nec ad ullum omnino sensum corporis, quia omnino cordis est res, et non corporis; nec foris est a nobis, sed in intimis animi; nec eam quisquam hominum videt in alio, sed unusquisque in semetipso suam utique fidem videt, et cognoscit, tanto ^j luce clarius, quanto plus scientia pollet et intellectu; quam profecto nulla imaginatio corporis gignit aut nutrit; sed pietas in Deum ea ^k certissima scientia tenet ex his quæ Christus in carne aut docuit, aut gessit; puraque conscientia clamat, et ad ea quæ nondum intelligit, ex his quæ intellecta conspiciuntur, fide devotus ardentem festinat. Cæterum in altero quisque credit fidem esse, non videt; et tanto firmiter eam in aliquo credit, quanto tractus ejus magis novit, quos operari fides solet per dilectionem; a qua ^l si quis se subtraxerit fide, ^m incipiet ⁿ jam mortuus inter impios deputari; quoniam *justus*, inquit ^o, *ex fide vivit*.

^a Edit., quia si.

^b Edit., fiunt.

^c Edit., quoniam.

^d Edit., credentium.

^e Edit., et tamen singuli.

^f In editis desideratur dicitur

^g Edit., quia.

^h Edit., quodammodo.

ⁱ Edit., rememoramus.

^j Edit., tanta, sed melius tanto, cui respondet quanto plus, etc.

^k Edit., eam, non ita male.

^l Edit., et quibus.

^m In edit. desideratur fide.

ⁿ Edit., incipit.

^o In edit. desideratur inquit.

CAPUT IV.

Quare dicta sit fides, et quod non nisi inter duos integra jure habeatur fides.

Est autem fides dicta, eo quod fiat dictis; ut quidquid dictorum pollicitatio tenet rerum non apparentium, alter eorum dictis impleat, alter vero, quæ dicta sunt interdum^a donec ostendantur, per fidem in corde teneat. Quæ nimirum fides inter Deum et hominem irretractabilis esse debet; quia quæ Deus Veritas dixit, absque ulla dubietate hominibus credere convenit; et quæ homo fide spondit opifici, quantum ex se est, operibus ad intus gratia servare^b usque ad mortem utraque debet. Itaque de illo, et de his quæ nobis in suis sacræ Scripturæ libris erudiri voluit, et cum necdum contueantur, amplius et perfectius per ea quæ jam ex eisdem dictis visa sunt, et substantialiter exhibita, credenda sunt absque ambiguo, et in animo firmiter retinenda: quia, ut dictum est, rerum præteritarum exhibitio, certitudo est futurorum: nihil enim verius quam ipsa Veritas; et ideo clamat Apostolus, *quod non mentitur Deus* (Tit. 1, 4). Deus autem veritas est, et non ex accidente, sed essentialiter: idcirco incommutabilis; et quia incommutabilis, quidquid incommutabiliter dixit, profecto fiendum^c est. Hinc namque ait: *Cælum et terra transibunt, verba autem mea non transient*^d (Luc. xxi, 25). Quapropter, quia transire non possunt, nisi fiant, credenda sunt. Quorum verborum fides, quia ex veritate formatur, vera esse debet, et non ficta, nulla dictorum diffidentia obfusca, imo hæc clarius veritate, quæ Christus est, illustrata debet splendescere usque ad visionem perfectam: quia nimirum ad hoc venit Christus, lux vera, ut illuminet omnem hominem venientem in hunc mundum (Joan. xxi, 33), quem nemo tenebrarum potuit comprehendere. Unde dictum est: *Et tenebræ eum non comprehenderunt* (Joan. iv). Sed quia fides ex Deo illustratur, debet in nullis offuscari, sperandorumque substantiam jugiter in memoria credentis præsentare: quia dum fidelis quisque veritatem requirit, non aliam utique, sed eandem ipsam quam in fide gerit, perseveranter quærit; ut per fidem ad ejusdem satietatis visionem devotus pertingat æternaliter, quam modo æternam in corde credit temporaliter: non quod ipsa sit temporalis in animo, sed quia argumentatio fidei est temporalis, donec mens exspoliet se temporalibus et induatur æternis. Hæc nimirum fides est per quam, quæ Deus de se docuit aut promisit, etiamsi nondum intelligimus, vere credimus et confitemur. Cæterum, ut integra in nobis maneat illa quæ per dilectionem operatur, agenda sunt quæ nos Deo fide promissimus, ut dictorum fides operibus

^a Edit., interim.

^b Edit., operibus servare usque ad mortem utique debet.

^c Edit., faciendum.

^d Edit., transibunt.

• Edit., observes.

A comprobetur: alioquin ille fidelis manet, licet aut nos de illo diffidentes simus, aut certe quæ spondimus opere minime compleamus. Hæc est, inquam, integra fides, si Deum ex toto corde credas, et a nullis mandatorum ejus te subtrahas; fidem quoque, qua diabolo et pompis ejus, suisque operibus abrenuntiasti, observa^e ne corrumpas; quoniam hæc est integra fides, quam se Paulus apostolus gloriatur servasse: *Fidem*, inquit, *servavi, cursum consummavi* (II Tim. iv, 7); et alibi: *Scio cui credidi, et certus sum quia potens est depositum meum servare in illum diem* (II Tim. i, 12). Servat igitur Paulus fidem, servat et Christus: ex se quippe ait: *Fidem servavi*, ex Deo vero: *Certus sum quia potens est depositum meum servare* (II Tim. i, 14). Sed ut sciremus quia et nos ex Deo in nobis depositum habemus, quod oporteat fide integra custodire, ait Tito: *Bonum depositum custodi per Spiritum sanctum, qui habitat in te*. Ecce depositum quod Deo commisimus, ex quo certi esse debemus, quia servatum nobis restituet, ita sane, si nos ejus depositum penes nos in corde inviolabile custodimus; et ideo, ut dixi, fides integra non minus quam inter opificem et opus ipsius probatur. Quod si de illo aliquid est quod non credimus, ille verax est, non se negabit; nos si forte, quia increduli, contemnamur: nam quia et se credidit nobis, abrenuntiatio diabolo et pompis ejus suisque operibus, restat ne rei inveniamur, opere^f conservemus pollicitationem nostram, in qua renati sumus. De hac quippe in Apocalypsi monet Spiritus sanctus: *Esto fidelis usque ad mortem* (Apoc. ii, 10). Plane quia post terminum vitæ hujus, non fides, sed fidei merces erit ipsa deitatis contemplatio. Interdum^h autem, dum peregrinamur a Domino, fidei jura integre servanda sunt; quia nihil prodest fide nosse Deum, quem operum factis et moribus abnegamus. Quoniam non prius confessionem deitatis requisiti in baptismo edidimus, quam his omnibus abrenuntiarem. Unde nihil prodest dicere confessionis ore: Domine, Domine; nisi feceris ea quæ jubet, et omiseris quæ prohibet; quia *nulla pars lucis est cum tenebris* (II Cor. vi, 14): nam qui prius eramus tenebræ, nunc facti sumus lux in Domino, necesseⁱ est ut, *sicut filii lucis ambulemus* (Ephes. v, 8). Unde quod apud Deum semel deposuimus, ut vita nostra cum Christo abscondita in cælis servaretur, non repetamus, donec Christus iterum appareat, ut, *cum Christus apparuerit vita nostra, cum ipso appareamus in gloria* (Col. iii, 4). Servemus et depositum ejus in nobis, utique bonum thesaurum, scilicet repertum in agro corporis Christi, in quo sunt omnes thesauri sapientiæ atque scientiæ (Col. ii, 3), fide integra bajulantes cum in vasis istis fictilibus

^f In editis deest Tito.

^g Edit., opere ut conservemus.

^h Edit., interim, cujus loco solet Paschasius uti verbo interdum.

ⁱ Edit., ideo necesse est.

(I Cor. iv, 7); quatenus hinc inde fideles inveniamur, ne a latronibus in via, quod absit, exspoliemur.

CAPUT V.

Quod gemina sit, una eademque fides, sicut charitas una prædicatur.

Hæc de fide, quæ in Deum est, dicta sint; cæterum videamus, si et proximo fides servanda sit; præsertim cum in Salomone legamus: *Fidem posside cum proximo tuo* (Eccli. xxii, 18); utique, quia fides communis possessio est; non enim in aliquo sine proximo jure possidetur; quia et si illi deest, cui a tuam servare disponis, in illo tamen oportet tuam possideas. Alioquin solus sibi quis recte possidere poterit, quam mox sine illo amittit? Unde necesse est quisque in altero possideat fidem, quam in proprio corde gerit; de qua mihi dubitandum ut amittas, etiam dum proximus suam perdidit. Magnus igitur thesaurus fides non ficta, in qua veritas servatur. Et ideo hinc inde inter proximos alternis resplendet affectibus, quatenus media mentis possessio plures uniat, dum dilectionem operatur in proximo et veritatem, quam in se diligit servari, custodit alteri. Unde, ut dixi, jure gemina prædicatur; quia sicut est charitas, qua Deus ex toto corde, et ex tota anima, et ex tota virtute^b diligitur; ita debet esse et fides, qua ipse idemque ex toto corde, et ex tota anima, atque ex tota fidei virtute credatur, creditus ametur, amatus vero spe certa teneatur, et ideo fidem ei, quam de nobis promisimus, ex toto custodiamus: quia *fides sine operibus* ab apostolo mortua prædicatur (Jac. ii, 26): nam justus ex fide vivit; fides vero justis suisque^c operibus vivificatur. Quæ si mortua fuerit, possessorem minime suum poterit vivificare. Quapropter nemo se deludat; si vult justus ex fide vivere, vivat fides ejus a suis justisque operibus: necesse est ut per eam, quæ vivit, vivificetur et ipse; ne forte per eam quæ mortua est, moriatur et ipse. Fides namque proximo tanta et talis servanda est, qualem, quantumve ab eo sibi servari volnerit; alioquin nemo alteri^d fidem impendit, quam sibi de corde tollit; et ideo nostrum est quod perdimus, dum proximo fidem negamus; ac per hoc quantum eam nobismet servamus, tantum alteri illam impendimus. Sed non ista itaque alternis propositio suis respondet partibus: non enim, ut de nostra scimus fide, omnibus de sua credere jubemur: quoniam multi multa loquuntur, et ideo rara est fides; sed ut supra præmisi, tanto credibilis ex altero sentimus, quanto fructuosius apud eum cujus fides est, per dilectionem circa Deum et proximum operata fuerit; tamen dictum legimus ab Apostolo: *Charitas omnia credit* (I Cor. xiii, 7). Nunquid et falsa proximorum ideo credere persuadet? Quia

Editi, si tuam servare, omisso cui.

^b Edit., ametur. In editis deest *Ex tota virtute diligitur: ita debet esse et fides, qua ipse idemque ex toto corde, ex tota anima.*

^c Edit., piisque; sed melius suisque. Nam paulo

A si omnia credit, querendum quæ omnia? ne forte ob hoc etiam erroribus involvamur. Credit itaque omnia credibilia absque ulla exceptione de Deo, in quo nulla est falsitas; et ideo de illo divinitus quæ dicuntur omnia credit. De proximo vero ad mensuram sui fidem recipit; qui si bene sapit, nec seipsum ex toto corde credit, quia *Omnis homo mendax* (Psal. cxv, 2). Unde sola sunt illa in nobis credibilia, quæ divinitus veritate fulciuntur; illa vero quæ necdum in fratribus luce veritatis comprehenduntur, nec falsitatis mendacio deteguntur, propter charitatem fide ferenda sunt, *quoadusque veniat Dominus, qui illuminabit abscondita tenebrarum, et manifestabit consilia cordium* (I Cor. iv, 5). Hinc quoque Apostolus: *Infirmum in fide assume, et non in disceptationibus* (Rom. iv, 1); ne dum non creditur, scandalo pusillanimitatis patiat. Ergo ex nobis omnibusque amicis et inimicis fides servanda est: ^f amicis siquidem in Deum, inimicis propter Deum; quoniam sicut Deus charitas, ita et veritas divinitus prædicatur. Nec igitur æstimandum, quod alteram proximis, aut ulli hominum fidem debeamus, quam quæ per dilectionem operatur. Cæterum illa, quæ illicitas fovet hominum voluntates, sicut non est charitas intentio illa qua diligitur iniquitas, sed odium animæ: ita nec fides appellanda, sed infidelitas, qua fovetur proximus, dum scit illum noxia velle, in quo non liceat consentire. Quoniam Christianorum sola fides est, quæ per dilectionem operatur. Idcirco infidelis quisque convincitur, dum sine fide quæ Christianorum est, circa Deum et proximum comprobatur. De cætero quantum nobis impedit, si charitas proximi circa nos frangatur, tantum et si fides violetur: ita demum si nostra fides, aut charitas in nobis circa Deum et proximum integra custodiat. Quam sane possessionem nemo invitus perdit, nemo alteri sine fructu rependit; nemo cum impenderit, amittit; nulli plurimis data minuitur; nulli non expensa servatur.

CAPUT VI.

Quod nunquam recte de alio hoc genus locutionis, nisi de Deo solo, et in Deum accipitur, quando dicimus: Credo in Deum.

1. Proprietas igitur hujus verbi consideranda est, cum dicimus ex auctoritate Symboli, quod in baptismo confessi sumus: *Credo in Deum Patrem omnipotentem, et in Jesum Christum, Filium ejus*, ut subintelligatur *Credo*. Deinde *Credo et in Spiritum sanctum*. In totis sane tribus personis una confessio est ab apostolis tradita, una proprietas verbi ab omnibus voce intelligibili constitenda. Nemo enim recte dicit: Credo in proximum, vel in angelum, vel in quamlibet creaturarum. Unde et proprietatem hujus confessionis in omnibus Scripturis divinis soli

post subdit: *Vivat fides ejus a suis justisque operibus.*

^d Editi, alterius; sed melius alteri.

^e In editis deest est.

^f In editis desideratur *amicis standem in Deum; inimicis.*

Deo reperies conservatam. Ex quo constat, quibus A debetur una confessio, quod una sit deitas, dum quidquid, salva relatione personarum, credimus in Patrem, hoc totum in Filium, hoc et in Spiritum sanctum, scilicet unum, consubstantialem Deum, unam omnipotentiam, magnitudinem, unam vitam, unamque veritatem, et quidquid, ut dixi, substantia-liter Patrem esse credimus, absque personarum distinctione, hoc totum esse Filium, et Spiritum sanctum confitemur. Dicimus tamen : Credo cuiilibet homini, sicuti dicimus : Credo et Deo. Unde Dominus : *Si crederetis Moysi, crederetis et mihi (Joan. v, 46)*. Credimus ergo patriarchis et prophetis, credimus apostolis, et sanctis prædicatoribus, credimus et sanctis angelis, credimus proximis nostris, quos bonæ fidei esse non dubitamus; nec tamen in quemlibet eorum unquam aliquem recte credidisse legimus. Credimus ergo illis ex participatione veritatis, bonitatis Dei : non tamen in illos credimus; quia nec ipsi recta veritas aut bonitas, lux vel vita substantive creduntur aut prædicantur. Et propterea jure in omnibus Scripturarum locis hujus verbi privilegium in Deum servare convenit. Unde Dominus in Evangelio volens se ostendere consubstantialem Patri : *Creditis, inquit, in Deum, et in me credite (Joan. xiv, 1)*. In quem, nisi esset et Deus, credere non oporteret; et ideo in se credere jubet, ut se Deum suis exhibeat.

2. Sed miseri hæretici semper inveniunt sibi rimas pravitatis suæ, per quas extra effluant; dicunt et in Symbolo constitendum, non quod ex auctoritate apostolica hoc perceperunt, sed quia ex suo mendacio illud addiderunt : *Credo et in sanctam Ecclesiam catholicam*; cum non sit ita accipiendum : sed remota in syllaba, quæ de mendacio Macedonistarum supercrevit, ut et Spiritum sanctum docerent creaturam, dicendum : *Credo sanctam Ecclesiam esse, sicut vitam æternam, et carnis resurrectionem*; alioquin si in sanctam Ecclesiam credimus, in hominem videmur credere, quod non licet. Nam Ecclesia sancta ex hominibus esse cœpit, et non homines ex Ecclesia; idcirco, qui se dicit credere in Ecclesiam, in homines se credere confitetur. Propter quod removenda hujusmodi locutio in omnibus, et soli Deo exhibenda, in quem credere oportet ex toto corde, et ex tota anima, et ex tota virtute, scilicet in Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, unum Deum, quod est summum bonum, summa beatitudo, summa salus credentium; et in nullum alium nisi in ejus solius majestatem. Verumtamen aliud est Deum credere, et aliud, in Deum : *Dæmones Deum esse credunt, et contremiscunt (Jac. ii, 19)*; sed in Deum malitia obcæcati sua credere nequeunt : quia profecto in Deum credere, nisi qui pie speraverit, non comprobatur. Est autem credere in Deum, fideliter eum quærere, et tota in eum dilectione transire. Ergo, *Credo in Deum*, hoc est dicere : Colo illum,

^a Editi, qualibet, minus bene
^b Edit., quoniam.

spe et charitate, adoro illum, et totum me in ejus devotionis famulatum transpono atque transfundo.

3. Et hæc est fides, dicente Paulo apostolo, *quæ per dilectionem operatur (Gal. vi)*. Operatur autem per dilectionem, si et Deum propter Deum, proximum vero ut se ipsum, in Deum diligat. Quæ Dei dilectio tunc integre servatur, si fides proximo non negetur. Hoc igitur depositum penes nos proximo servandum est ex lege; de quo Paulus discipulum monet dicens : *Bonum depositum custodi (II Tim. i, 14)*, inquit. Bonum igitur, quia sine deposito fidei, nihil recte debemus, nihil exolvimus; per quod cuncta integra proximis conservamus : alioquin, *quod non ex fide, peccatum est (Rom. xiv, 23)*; et ideo ex fide Christi servetur fides proximo, sine qua dilectio tollitur, et charitas quæ in Deum est violatur. Credimus ergo et in verbis Dei, quomodo^b æterna, et incommutabilia sunt. Unde dicitur : *Et crediderunt in verbis ejus, et laudaverunt laudem ejus (Psal. cv, 12)*. Sic enim credendum in Scripturis divinis, quia ex Deo sunt, ut in nullo penitus de his dubitemus : alias autem quomodo in Deum ex toto corde credimus, si forte in his fidei ulla titubatio mentis stituciam pepulerit? Hoc igitur primum credendum, quod Deus locutus sit in omnibus Scripturis divinis, sicuti confitemur ex fide Nicæni concilii, quod Spiritus sanctus locutus sit in prophetis : Et Dominus de se ipso : *Verba, quæ locutus sum vobis, spiritus et vita sunt (Joan. vi, 63)*. Non enim, inquit, a meetipso loquor (Joan. xiv, 10); vere quia ex Patre est. Et ideo credendum in verba Dei, ut et in Deum : quoniam^c ex Deo sunt; æterna enim, et incommutabilia sunt; in quæ nimirum verba quia^d credimus, et speramus : Non enim licet credere in aliquid, si non liceat sperare; sperare autem absurdum est, nisi in Deum, et in verba quæ sunt ex Deo. Unde Psalmista : *In verbo, inquit, tuo supersperavi (Psal. cxviii, 147)*. Et ideo, quoties non credimus verbis sanctorum Dei, quia ex Deo sunt, delinquimus. Hinc quoque jure Zacharias ab angelo condemnatur : *Pro eo, inquit, quia non credidisti verbis meis (Luc. i, 20)*. Utique, quia verba angeli Dei verba fuisse nemo est qui dubitet; et omne quod est ex veritate, profecto ex Deo est. Unde si quis non acquiescit veritati, credit autem iniquitati, peccat; etsi non omnibus credere debemus. Constat ergo in Deum, et in verba quæ sunt ex Deo, nos credere debere atque sperare ex toto corde, ex tota anima, et ex tota virtute : proximis vero solummodo credere, et quantum ex nobis est, eis fidem integram custodire.

CAPUT VII.

Credibilem genera quot sunt?

1. Credibilem genera sunt tria : alia sunt enim quæ satis facile creduntur; et licet credita, nunquam intelliguntur : ut sunt historiæ temporalium gentiorum.

^c Edit., quia.

^d Edit., deest quia.

vel relationes rerum; quæ, quamvis credantur, quia non sunt intelligibilia, nunquam intellectum requirunt; sed ex sensibus, quibus alia videndo, aut audiendo, gustando, vel pertractando, odorandove persensimus, in memoria ea quæ dicuntur reimaginantes, credibilia judicamus; sed quia intellectus imaginabilibus non subjacere probatur; idcirco nunquam intelliguntur, licet credantur; sed ex energia quodammodo reimaginata in memoria, quia jam a sensibus tam præterita quam absentia non subjacent, creduntur, etsi intelligantur; quoniam temporalia sunt. Alia vero sunt, quæ ut creduntur mox intelliguntur, sicuti sunt omnes rationes humanæ, quibus rationabilia comprehenduntur. Quæ nimirum non modo creduntur apprehensæ, verum continuo intelliguntur; sicuti cum de numeris disserimus, vel de quibuslibet disciplinis liberalium artium, ut puta: unus et duo cum credimus quod tres stant, quis non intelligat continuo, quod ita sit? Intelligere enim mentis oculo videre dicimus: credimus ergo cuncta numerabilia ex uno constare, quia omnes numeri ex uno, et per unum ad unum tendunt; et non solum credimus, sed et intelligimus; unitas namque nunquam ullius numerositate evacuat, ut puta duo: quid enim sunt, nisi duæ unitates? Et simul unitas ac dualitas tres esse probantur; quod nusquam in aliis quibuslibet numeris eo modo reperies, quorum extremitates sine medio esse nequeunt. Et unus, ac duo, et tres simul positi, sex fiunt, qui est primus omnium numerorum perfectus; et ideo Deus Trinitas in senario perfecit omnia temporalia, et requievit in Sabbato; quæ est una et ultima sempiterna requies. Credimus ergo, et mox ut credimus fas est intelligere, quia omnia ex uno, per unum, ad unum colliguntur. Verbi gratia, sex ex uno incipiunt, per unum multiplicantur, et in unam veniunt senarium numerum; et decem similiter, et centum, et mille. Necnon et homo, et mundus ab uno, per unum, in unum, ut unus sit homo, et mundus, licet plura eorum sint membra, quæ particulatim uniuntur. Hæc de his pauca dixisse sufficiant, quæ tamen, ut præmisi, mox, ut creduntur, intelliguntur certa ex ratione. Et si omnia percurreris, invenes ex intellectu nihil sine unitate Trinitatis, et Trinitate unitatis constare; quia sunt omnia in numero, et pondere, et mensura constituta. Est namque in singulis numerositas unitatis; sicut et in toto unitas numerositatis. In Deo vero perfecta Trinitas unitatis, et simplex unitas Trinitatis.

2. Porro illa, quæ de Deo divinitus dicuntur, credibilia quidem sunt simul et intelligibilia; sed nisi credantur prius, nunquam intelliguntur: idcirco necesse est credantur ex toto corde, et ex tota anima, et ex tota virtute; ut Christo illustrante hic ex parte et in futuro ex toto intelligantur. Et tanto amplius

vel perfectius hic aut illuc, quanto mundiores corde mandatorum Dei præceptorumque observatores erimus. Hinc quoque per Prophetam canitur: *A mandatis tuis intellexi* (Psal. cxviii, 104); quoniam de observantia mandatorum utique intellectus nascitur, et sapientia præstatur: *Lex Domini, inquit, immaculata convertens animas; testimonium Domini fidele, sapientiam præstans parvulis: præceptum Domini quoque lucidum illuminans oculos* (Psal. xviii, 8,9). Igitur illuminatio perfectæ intelligentiæ merces est fidei, quia mandatorum Dei observatio de perfecta fidei virtute descendit: alioquin nisi prius perfecte credas, o homo, et fides ex operibus vivat, intelligere minime valebis; quoniam *timor Domini sanctus, intellectus est bonus omnibus facientibus eum* (Ibid., v. 10). Ecce distendit se aliquis efficax, pollens ingenio, et vigens ratione, cupit Deum ut est intelligere, fingit sibi in animo exempla, format imagines, proponit rationem, nec capit tamen ea quæ audit, vel legit, et dicit fortassis aut ita est, aut omnino non est; o infelix, et cæca mentis pervagatio, quæ sibi simulacrum in animo gerit! putat enim quod immensum et incomprehensibilem cæcus comprehendere possit; nec vult credere; sed mox sine operibus quibus intellectus acquiritur, sua industria intelligere: aut, quod pejus est, ex imaginatione visibilibus Deum sibi in corde fingere. Quæso talis redeat ad ordinem, et dicat cum Propheta: *Da mihi intellectum* (Psal. cxviii, 34): et, si non, quo impræsentiarum te intelligam, saltem quo legem tuam perscrutari, et custodire in toto corde merear. Satis est utique nosse, vel credere, quod est Pater, et Filius, et Spiritus sanctus, unus Deus, una majestas, et quidquid ipse de se docuit, etiamsi non intelligatur quomodo est, tantum ut fide præceptis obediamus. Si vis, inquit cuidam, *ad vitam ingredi, serva mandata* (Matth. xix, 17). Et nequaquam, ait, intellige, quomodo, qualis, quantusve sim; sed mandata implere jubet; quia omnino, ut prætulimus, intellectus de mandatis Christi quotidie augetur, quo possit Deus deorum, non hic admodum; sed in Sion, ut est, mundo corde manifestissime contemplari. Et non hæc dicimus, quod non debeat aliquis intelligentiam Dei interdum habere et scrutari; sed quia hoc paucorum est, ad cautelam reducimus Christianum, quia etsi necdum intelligere omnes, tamen credibilia ex Deo corde credere ad justitiam, et ore confiteri ad salutem debemus; alioquin sicut Isaias ait (Isa. vii, 9): nisi crediderimus, non dico nos non intellecturos, sed nec permanebimus in Christo, quo intelligere possimus.

CAPUT VIII.

De vera et indubitata fidei disciplina.

1. Liqueat omne quod scitur, quia non ex sua, sed ex comprehendentium natura cognoscitur: sic itaque

^a In editis desideratur *jam*.

^b Editi, *unitate*.

^c In editis desideratur *efficax*.

^d In edit. desideratur *quotidie*.

^e Edit. addunt *ab eo*.

et omne quod creditur, non ex se, sed ex efficacia fidei, cujus est spiritu pietatis illustrata recte creditur: ita tamen, ut ea quæ creduntur ex æternis, neque intra intelligentiam sint credendi, neque extra fidem intelligendi; sed fides, qua de Christi incarnatione catholice ea quæ credenda sunt creduntur; scientia, quæ per Spiritum sanctum est, fulcitur, sicut est illa quæ de divinitate totius Trinitatis, atque unitatis est, spiritu intelligentiæ illustratur. Unde Apostolus: *Alteri quidem datur sermo sapientiæ per Spiritum sanctum; alteri vero sermo scientiæ, alteri fides in eodem Spiritu (I Cor. xii, 8)*; quæ profecto, ut firma sit et indubitata, hinc inde spiritu sapientiæ atque scientiæ instruitur et solidatur: ita ut quæ de Christo sunt, spiritu scientiæ in animo credentis commendentur, licet de illo non omnia sciantur, fide tamen integra, quæcunque magister veritatis docuit, non minus de sua humanitate quam ex divinitate Deitatis, Patris, et Filii, atque Spiritus sancti creduntur, etiamsi minus intelligantur. Harum igitur doctrina imbutus animus, in quodam sui secessu fidem nutrit, quam veritas credentibus reseravit. Nec sibi aliud quidquam relictum a natura sua intelligens, in quo majus Creatori suo possit officium, munusve præstare; quam ut tantum eum intelligat, quantus nec intelligi nec sciri potest; licet possit credi. Et ideo fides præeminet scientiæ vel intellectui nostro, quia etsi, ut est, necdum scitur nec intelligitur; tamen quia est, ita ut est, vel quidquid de illo sermo divinus prædicat, hoc totum fide creditur, ut per eam melius intelligatur. Propter quod intelligentia fidem sibi necessariæ religionis assumpsit, quia æternitas et majestas Deitatis excedit. Verum, quia non ex sua natura comprehenditur; sed efficacia fidei aliquando plus, aliquando minus creditur; idcirco aliquoties aberratur, dum fide male præsumitur, non quod ille docuit, qui se totum et soli plenissime unum Deum, immensum, incapabilem ^a novit. Quapropter illa est vera fides et indubitata, quæ plenissime credit omnia quæ Veritas de se docuit, et eis divinitus inspiravit, quos ad hoc eligit, ut scripturas canonicas credentibus aperirent: quibus profecto si crederent, Deo utique credidissent, qui nihil aliud quam quæ inspirata erant divinitus protulerint. Unde dum illa vel non creduntur, vel aliter, quam dicta sint ^b, interpretantur, homo impietate ^c sua seu fide ficta decipitur; cum melius esset credere sine intelligentia, quam male intelligens ^d erroribus subjacere. Hinc quoque dicitur: *Altiora te ne quæsieris, et profundiora te ne scrutatus fueris (Eccli. iii, 22)*. Non quod non quærenda sint ea quæ non videntur, cum sint æterna, etsi temporalibus sint altiora; sed quia fide potius sunt, quam ratione humana scrutanda. Prohibemus ratione quærere altiora Deitatis, quoniam si perscrutari possent profundiora tantæ majestatis, fides non neces-

aria esset, dum ratio humana omnia comprehenderet: nam ad ea quæ sunt æterna, et videri nequeunt, sensus omnino corporeus non penetrat, et incorporea non apprehendit; quia inferius jacet.

2. Porro imaginatio, quæ frequenter est in memoria sola, sine materia judicat quæcunque corporis figuram; et non apprehendit illud, quod Deus est, cujus nulla est ex subjecta materia corporis figura. Ratio vero hanc quoque transcendit speciem, quæ et sensus atque figuras consideratione sua perpendit universalium; nec tamen attingit ea quæ sunt in singulis creaturarum naturis, quanto magis ut possit perscrutari, quæ sunt incomprehensibilia divinitatis? Cæterum intelligentia celsior oculus in anima supergreditur universitatis ambitum, et ex parte ipsam illam Deitatis naturam interdum cognoscens, contemplatur. Unde Apostolus: *Ex parte enim cognoscimus, et ex parte prophetamus: sed cum venerit, quod perfectum est, evacuabitur quod ex parte est (I Cor. xiii, 9)*. Sed fides quæ per dilectionem est, licet ex parte sit, non ex parte, sed ex toto credit omnia quæ non videntur: ita ut magister veritatis edocuit, ut Spiritus sanctus reseravit. Ea itaque credit, quæ necdum intellectus apprehendit, et ideo justus non ex intellectu, sed ex fide vivit. Nam superior amplectitur inferiorem, et dijudicat; inferior vera ad superiorem nullo modo consurgit. Non enim sensus aliquid extra materiam valet; sicut nec imaginatio extra formas; quas *ideas* Græci vocant, ad quas sensus non dies altius, verum nec ad ipsas ^e discernendi gratia pertingit: ut nec energia ad rationis normam, quæ absque fucio illius imaginationis quæque suæ facultatis libere discernit, quamvis simplicem intelligentiæ formam adhuc Deitatis nequeant intueri. Ergo his omnibus prominere intellectus, et discernit universas rationis atque imaginationis figuras, necnon et omne materiale sensibile cognoscens, nec ratione utitur, nec imaginatione, nec sensibus; sed illo purissimo mentis oculo, uno ictu, cuncta, quæ infra se sunt, conspicit. Sed quia nondum est ad liquidum emundatus, neque plena incorruptione vestitus, fide potius interdum purgandus est, donec in via sumus: alioquin ut Isaias fatetur: *Nisi credideritis, non intelligetis (Isa. vii, 9)*. Intelligentia enim est merces fidei, et ideo quæ necdum intelligimus, fide credimus, operibus veneramur, ut intellectu totum quod in fide est, comprehendamus. Propterea cum Deus veritas est in causa, non intellectus jure de fide disputat, quia fides ea credit, quæ necdum intellectus aut scientia apprehendit. Innititur enim supra petram, quæ Christus est, et omnia, quæ Spiritus sanctus in Scripturis Novi ac Veteris Testamenti disseruit, indubitanter credit, profecto quia sufficit Dei sermo, qui effusus est virtute Spiritus sancti in auribus nostris, de quo nullus recte judicat, qui sane sapit. Unde sola

gine recte monuit legendum *impietate*.

^a Edit., *incomparabilem*.

^b Edit., *sunt*.

^c Edit., *in pietate*: non bene, unde editor in mar-

^d Edit., *intelligentem*.

^e Edit., *ipsum*.

fide oportet quæ præcepta sunt explere, Patrem, et A Filium, et Spiritum sanctum, ut ipse de se docuit, qui solus se novit adorare, venerari, in quem et angeli desiderant prospicere (I Petr. 1, 12). Sed quia necdum contemplari possumus quod nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit (I Cor. 11, 9), credamus in illum, in quo sunt hæc omnia; quoniam ipse est fons vitæ, ipse incommutabilis virtus, lumen indeficiens, summum et sempiternum bonum: quam magna multitudo dulcedinis eorum, qui timent, et credunt in eum ex toto corde, et ex tota anima, et ex tota virtute!

3. Nemo igitur, qui hæc omnia quæ Deus est, intelligat, nisi quantum credentibus revelaverit Spiritus: sicut Paulus apostolus testatur: *Nobis*, inquit, *revelavit Deus per spiritum suum. Spiritus enim omnia scrutatur, etiam profunda Dei. Quis enim, inquit, scit hominum, quæ sunt in homine, nisi spiritus hominis, qui in ipso est?* (I Cor. 11, 10.) Ecce quam bene disputat de eo, qui est ineffabilis, et incomprehensibilis, qui nescit ea quæ sunt in illo, qui circa nos est, et hoc esse probatur, quod nos sumus, qui vix se novit, et hoc quod ipse est non apprehendit. Quid putas de ea natura ratione humanæ dicturus, quam nec angeli apprehendunt? Illi quidem contemplantur eum ut est, venerantur et diligunt; verumtamen nec quomodo sempiternus sit sine initio, et sine fine, vel quomodo genuerit Pater Filium, cum nunquam fuerit sine Filio; et alia hujusmodi, quæ de illo ineffabiliter dicuntur, nec dubitant, nec requirunt. Verum igitur quod Paulus ait: *Quæ Dei sunt, nemo cognovit, nisi spiritus Dei* (I Cor. 11, 11). Et ideo non sensu, non imaginatione aliqua, non ratione humana, quid sit Deus, qualis, quantusve, cognoscitur: sed si quis spiritum, qui ex Deo est, habuerit, scit ea quæ a Deo donata sunt nobis (Ibid., 12): ut credamus in illum, ut constitemur corde, atque ore, quia ipse est, ex quo, et per quem, et in quo sunt omnia visibilia: in quem sperantes ad eum venire optamus, ut ardentius sine fine, quæ sunt sempiterna frui possimus.

CAPUT IX.

De fide baptismi non immutanda.

4. Fides baptismi, qua renascuntur præsciti et prædestinati ad vitam, ex aqua et Spiritu sancto, illa est, quæ in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti per dilectionem credentibus commendatur. Unde Dominus ad discipulos: *Ite, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti* (Matth. xxviii, 19). Quæ nimirum fides, quodammodo in baptismo Christi sensibilis apparuit; quando super eum Pater intonuit: *Hic est Filius*

meus dilectus, in quo mihi bene complacui, ipsum audite (Matth. iii, 17). Et ut jussio Patris impleatur, qua præmonuit ipsum audite, oportet de hac fide retractantem neminem suscipere: *Ite*, inquit, *docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti*. Quia jam in Matthæo prolixius disseruimus, unde hic, quia de fide agitur, pauca posuimus: ita ut non solum Trinitas totius majestatis evidentissime intelligibilis declaratur; verum quin sensibilis quodammodo, cum sit incomprehensibilis, ac si corporeis sensibus distincta, ad intelligendum luce clarius pertractetur. Pater scilicet clamans ad Filium in voce, idemque Filius veraciter humanatus in carne, ab ipso Patre diligentius prædicatur: Spiritus vero sanctus super eum in columbæ demonstratur. Sed et per ipsa plurima quæ Joannes adhuc de Christo ignorabat, divinitus edocetur, impleturque illud propheticum: *Vox Domini super aquas, Deus majestatis intonuit, Dominus super aquas multas* (Psalm. xxviii, 3). Prædicatur ergo a Patre Filius; prædicatur a Spiritu Sancto: prædicatur etiam a se ipso, dum de se Patrem insinuat, et unum se esse cum Patre testatur: *Ego et Pater unum sumus* (Joan. x, 30). Quid igitur ultra mens, tali renata sacramento, dubitationis poterit habere in fide; cum uno eodemque momento, Patris vox ad nos delapsa Filium in aquis visibiliter apparentem prædicat, et Spiritus sanctus desuper in columba quæ sentienda sunt de eo, evidentius edocet. Quod si sane in ore duorum, vel trium testimonium stabit omne verbum, multo firmiter recte accipitur de se Patris, ac Filii, ac Spiritus sancti testimonium.

2. In hac quippe fide renati sumus, quid opus est amplius de fide quasi dubios retractare? Præceptum est itaque apostolis: *Ite, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti. In nomine ergo cum dixit, unum eos ostendit, quod tribus nominibus satis ad intelligendum Trinitatem egregie distinxit: sed tria hæc unum nomen esse edocuit; quia etsi dictum est: *Quærite Dominum et confirmamini, quærite faciem ejus semper* (Psalm. civ, 4); atque illud: *Quærite, et invenietis; pulsate, et aperietur vobis* (Matth. vii, 7): oportet non alium tamen quam unum Deum in tribus personis recte quærere, quo Trinitatis nomine signati sumus: sub qua omnino fide rebus exspoliati mundi, nudi fontem introivimus. In quo nimirum fonte quicumque baptizati sumus in Christo Jesu, in morte ipsius baptizati sumus: *Consepulti enim sumus cum illo per baptismum in morte* (Rom. vi, 4). Et ideo jam ultra de fide nihil retractare debemus, sed custodiendi modis omnibus quod credidimus, et credendo gratis a Deo*

nisi momenti? *Patris vox ad nos delapsa.*

^f Edit., *quia.*

^g Edit., *nomine.*

^h In edit. desiderantur hæc verba: *In Christo Jesu, in morte ipsius baptizati sumus.*

ⁱ Edit., *quæ.*

^a Edit., *quia magna.*

^b In editis desideratur *et in quo sunt omnia visibilia, in quem.*

^c Edit., *quod*, sed melius *quando*.

^d Edit., *plurimum.*

^e Paulo aliter hunc locum legimus in editis: *Quid igitur ultra menti, tali renatæ sacramento, dubitatio-*

accepimus. Credera omnino debemus aliud non esse credendum; idcirco nec requirendum, eo quod jam inventum credidimus. Ergo aliud non requirimus, quia nec ipse nobis mandat, eo quod unus est aliud requirendum, et scimus ^a, quod nisi hoc unum, aliud quippiam nihil est necessarium. Amplectimur autem eum, quia unus est, et certæ devotionis affectu in una eademque fide proficiendo, sperando, atque amando, quia infinitus est, ipsum semper requirimus, donec ^b in ænigmate, et nondum in specie, quem ^c tenendo quærimus, ardentissimo amore quotidie perscrutamur. Sed et cum ænigmata rerum præsentium fuerint evacuata, etiam certi sumus, quod non alius, quam unus idemque Deus Trinitas sibi credentibus, ut jam per fidem percepimus, apparebit. Per hanc itaque fidem signatum est lumen vultus Dei super nos, et ideo ad infidelitates quorundam hominum, et ad tenebras erroneasque respicere non debemus. Ex fiducia igitur probationis, quia tempora periculosa pronuntiantur ^d futura, præveniendi monere desideramus quosdam ultra ^e, nisi quod in baptisate credendo ceperunt, idque esse, et non aliud, quod quærere interim debebant: nam ratio quærendi non nisi in tribus rerum articulis consistere videtur: in re videlicet, in tempore, atque in modo. In re, ut quid sit quærendum consideremus. In tempore, ut quando, ne forte ^f quando quærendum non est, aut aliud, aut illud quod quærimus non satis inveniamus. Porro in modo quousque quærendum sit aspiratur; idcirco nobis scrutandum est, quod Christus instituit, et tenendus est ipse quem invenisse gaudemus: quia omnino nequaquam, nisi invenisses primum, credere potuisses. Ad hoc ergo quæsisti, ut invenires; ^g invenisti autem, ut crederes. In qua nimirum fide omnem probationem quærendi et inveniendi credendo fixisti, dum te cum Christo in mortem per sepulcrum fontis, exspoliato ^h mundo, sepelisti. Quod si vere mortuus es, et vita tua abscondita est cum Deo in cælis, quid adhuc cum sibi viventibus, et non Deo, de fide quasi dubius disputas? vel quid sævientem persecutore, de morte formidas, qui jam mortuus in sepulcro fontis cum Christo teneris, et vitam tuam in cælis repositam perfecte credis? Nec dubium quin, quod si priorem vitam tuam in terris receperis, novam, quam in cælo cum Christo absconderas, perdidisti. Sub tali siquidem te ille determinavit sepulcro, qui te non vult jam deinceps aliud credere quam quod instituit. Idcirco neque tu aliud debes quærere profecto ⁱ, neque tormentis addictus ^j, ac si invitus, quidquam aliud confiteri. Novissime melius censeo

Edit., *sumus*: male.

^b Edit., *nunc*.

^c Edit., *et quem*.

^d Edit., *prænantiantur*.

^e Editi addunt *nihil recipiendum*.

^f In editis totus hic locus non ita clare sic refertur: *Nec forte quando quærendum non est, ne aut illud quod quærimus, non satis inveniamus.*

^g Edit., *invenias*.

^h Edit., *et spoliatus*.

A ignorare manens ^k infra baptism. sacramentum, ne quod non debeas, ediscas, quam in aliqua fraudis curiositate captus ducaris extra ^l captivos.

3. Totum igitur novit qui Christum noverit: *Fides*, inquit, *tua te saluum fecit* (Marc. x, 52). Et ideo maneat Christianus intra fontem fidei, ex qua ^m renatus est in salutem. Et si quidpiam hæsitaverit ad horam, tangat manu fidei adhuc Christum in fonte, quo Verbum caro descendens, nobis est baptizatus. Deinde Patris vocem desuper, ut nos erudiat per aurem exteriorem, auditu auris interioris audiat intonantem: *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui* (Matth. iii, 17). Quæ nimirum vox quasi aliquid ad eum ⁿ insinuandum corpus, imo quia auribus sensibilis, verum corpus fuit. Idcirco quia per ea in voce non inclusus Pater sonuit jure ^o auribus quodammodo, etsi est incomprehensibilis, dicitur sensibilis existisse; sicut et Spiritus sanctus per subjectam speciem visibilis apparuisse manifestatur. Verumtamen secundum proprietatem naturæ, quia Deus Trinitas, cum ubique totus recte dicitur, non in loco cernitur, quia incorporeus et illocalis esse atque invisibilis probatur. Neque describitur visu, nec tactu tenetur, nec auditu affatu, nec sentitur incessu. Hinc quoque dicitur: *Deum nemo vidit unquam, sed unigenitus Filius, qui est in sinu Patris, ipse narravit* ^p nobis (Joan. i, 18). Non tamen ita intelligendum, quod sono debeat perstrere in auribus nostris; sed quia Verbum et imago est Patris, dum se mentibus nostris innotescit, ineffabili luce Patrem declarat atque insinuat manifeste, juxta quod idem testatus est dicens: *Qui videt me, videt et Patrem meum* (Joan. xiv, 9). Quæ nimirum visio non corporeis sensibus deprehenditur, sed sicut scriptum est: *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt* (Matth. v, 8). Prædicat ergo Filium Pater sensibili vocis sono, et Filius dum se exhibet visibilem, quia Verbum Patris est, non alium quam cujus est Filius, in se declarat. Porro Spiritus sanctus, quia ^q ex Patre Filioque procedit, etiam et ipse non divisus in natura substantiæ majestatis, sed distinctus in persona, ut Deus Trinitas hominibus panderetur, medius in columbæ specie apparuit. Nec ideo tamen idem circumscribitur visu, velut nec Pater hic aut alibi auditu affatu, sicut nec, dum deambularet in paradiso, potuit incessu sentiri. Alioquin quoties per subjectam se patribus ostendit formam, sensibilis fuisse videri potest, quod absurdum est credere; sed quia invisibilis est, visus est ut voluit; non quidem ut est, sed quali specie illi placuit apparere: siquidem et hic aliter auditus

In editis deest *profecto*.

ⁱ Edit., *adactus etsi invitus*.

^k Edit., *manentem*.

^l Edit., *captivus*.

^m Edit., *ex quo*.

ⁿ Edit., *ejus*.

^o In edit. deest *jure*.

^p Edit., *narravit*.

^q Edit., *qui*.

est, non modo a Joanne, verum alibi et ab aliis Interiorius : aliter a turba hic aut alibi, qui quodam in loco tonitruum factum esse dicebant (*Joan. xii, 29*). Unde nec mirum, si vocem ^a prædicatoris quamplures non obediunt, cum et hanc ^b vocem multi audientes, nihil eis profuisse probatur. Deus est enim qui incrementum sine voce dat intus : de quo beatus Ambrosius : *Quod ^c cum absens, inquit, putatur, videtur; et cum præsens est, non videtur*. Non enim dixit : absens est; sed *cum absens putatur*. Nusquam enim est absens, qui cælum et terram atque omnia complet, nec spatiis includitur parvis, magnisve diffunditur, sed ubique totus, et nullo continetur loco.

4. Hoc itaque qui ^d excedente mente intelligit, hic videt Deum, et cum absens putatur, hic sane intelligit, etsi distinctus in baptismo apparuit Deus Trinitas in personis, quod inseparabilis sit, sit ^e ubique totus propter unitatis substantiam. Non quidem in loco, sed totus ubique, Pater in Filio, et Filius in Patre totus, atque Spiritus sanctus in Patre et Filio simul totus, et cœternus manet Deus : quia nimirum quodcumque Pater est hoc et Filius atque Spiritus sanctus est ; et quodcumque Filius, hoc est Pater et Spiritus sanctus ; necnon et quod Spiritus sanctus, hoc totum Pater atque Filius. Sed tamen alius Pater, alius est Filius, alius Spiritus sanctus : alius, inquam, non aliud ; quia qui Pater est, non est Filius neque Spiritus sanctus ; sic et qui Filius, nequaquam Pater aut Spiritus sanctus : sed neque idem Spiritus est Pater, aut Filius. Quod volens Deus Trinitas adhuc rudibus in fide luce clarius aperire, qui necdum aliud sensu quam corporea ^f sciunt cogitare, trino distincte ad cognoscendum unum refulsit specialitatis numero : quatenus visu, auditu, et tactu adhuc lactantes in fide tribus istis sensibus intus in se traherent prima fidei rudimenta. Unde cooperante ipso, qui ^g exterius sentiebatur, fides perfecta deinceps uberibus Scripturarum plenius nutriretur. Non enim prius adhuc animales spiritalia potuissent ad plenum capere ; et ideo necesse fuit, ut per sensum exterius tenera credentium infantia fidem perciperet, et de sensu carnis introrsus rediens totus homo conversus ad Deum, invisibilia videndo per fidem fieret spiritalis, et tenderet sublimius per fidem doctrinarum lacte nutritus ad spiritalia converti. Unde et quamplurimi sanctorum in tantum spiritaliter profecerunt, ut spiritalia spiritalibus comparantes, viderunt melius ea videri mente, quam sensu corporeo persentiri. Quia etsi visus a plurimis aut auditus, sicut hoc loco, ex quo agitur, in divina auctoritate legitur, sine ulla sui commutatione, aut per corpus visus est, aut certe per

A corporales quasdam imagines, quas Dei quidem voluntas elegit, non quas natura formavit ; fecit enim ista Deus quibus voluit, quando voluit, et ut voluit, sua tamen in se latente incommutabiliter manente substantia, et sine ullis locorum aut temporum intervallis omnia implente, ita ut nec minor sit in parte quam in toto : neque major in toto, quam est in parte. Verumtamen quomodo voluit quam sæpe apparens ^h in locis et in tempore, ut eos qui locales et temporales erant ad invisibilia protraheret credenda, et illa postponerent quibus tenebantur devincti, et cernebant suis defectibus quotidie labefactari. Hinc quoque certum est, ut præmisimus, in fonte baptismatis ideo totam simul divinitatem majestatis in Trinitate sensibus corporeis se quodammodo sensibilem infudisse, ne quando ex fide renascentes ad vitam alteram deinceps susciperent, nisi per quam quisque junctus est Deo, et carnali sensu male deceptus periret. Signatus quippe est fons iste annulo fidei ; et ideo nullum debet quandoque finem admittere. Ex cujus nimirum irriguo deliciarum hortus, videlicet Dei generalis Ecclesia, undique satis munitus atque conclusus, florens viret ; quia in se Christum non solum sepultum, verum resurrexisse gaudet. In istis sane fidei rudimentis fidelis cujusque anima requiescit secunda : in hac quotidie virtutum operibus floret, et contra omnes pressurarum impulsus velut clypeum protectionis opponit. Ex quo denique nimia securitatis fortitudine circumvallata fidenter canit illud in Canticis : *Ego dormio, et cor meum vigilat* (*Cant. v, 2*). Dormit enim spei suæ certitudine soporata : ⁱ vigilat vero pervigili diligentia, ne quod signatum est annulo fidei, fraudulentius corrumpatur. Unde summo opere, sicut Paulus apostolus testatur : *Crederet oportet accedentem ad Deum, quia est, et inquirentibus se remunerator sit* (*Hebr. xi, 6*). Hæc est, inquam, integra et vera fides : Credere quia est Pater, et Filius, et Spiritus sanctus, unus omnipotens Deus, retributor omnium contemnentium se, justorumque remunerator, pro quo cavere mala quæ vetuit, et bona agere fide firma, quæ per dilectionem operatur, confidenter usque ad finem vitæ convenit.

CAPUT X.

De potentia fidei.

1. Potentiam fidei solus novit, qui Deum ex toto corde, et ex tota anima, et ex tota virtute non modo credit, sed et diligit. Qua nimirum fide totum hominem immortalem futurum, qui utique anima constat et corpore, vereque beatum, non argumentatione humana, sed divina auctoritate promittitur ; cujus itaque potestas ex Deo est : de qua sane po-

^a Edit., *voci... obediunt.*

^b Edit., *cum et hanc vocem multis audientibus nihil profuisse probatur.*

^c In edit. deest quod.

^d Editi, *quisvis credente mente intelligat, etsi distinctus, omnissis his, hic videt Deum, et cum absens*

putatur, hic sane intelligit.

^e In edit. deest sit.

^f Edit., *temporalia.*

^g Edit., *quod.*

^h Edit., *apparuit.*

ⁱ Editi *separata, sed melius dormit soporata.*

testate Joannes testatur dicens : *Quotquot autem, A* inquit *a*, *receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri (Joan. 1, 12)*. Sed et quid sit eum recipere mox insinuat, dum subjungit : *His qui credunt in nomine ejus (Ibid.)*. Credulitas autem nominis ejus vera fides est, per quam dedit nobis potestatem filios Dei fieri. Et si per eam nobis tantum dedit potestatem, non dubium est, quin filii Dei nominemur et simus. Quid ergo quod fides non possit, quam tantam percepisse potestatem non dubium est? *Non enim ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri; sed ex Deo renati sumus (Ibid., 13)*. Fide igitur fontem introivimus, quamvis iræ filii; sed Dei filii ex aqua et Spiritu sancto renati exsurreximus *b*; quia Deum in nobis prius per fidem suscepimus. Ergo Spiritus sanctus Deus est, et ideo quia ex eo, utique ex Deo nati sumus. Sed ne infirmitas carnis nostræ, quam videmus et gestamus, ad tantam excellentiam venisse desperaret, mox adjungitur : *Verbum caro factum est, et habitavit in nobis (Joan. 1, 14)* : saltem ut a contrario persuaderetur, quod incredibile videbatur. Si enim natura Dei Filius propter filios hominum misericordia sua factus est filius hominis; hoc est enim, *Verbum caro factum est, et habitavit in nobis*; quanto credibilis est, natura filios hominis, gratia Dei fieri filios Dei, et habitare in Deo, potestate accepta, ex quo renati sumus. In quo sane solo, et de quo solo esse possumus beati, participes ejus immortalitatis effecti, propter quos ad persuadendum Dei Filius particeps nostræ immortalitatis dignatus est fieri. Quid enim hoc difficilius, quam illud, cum potestas, quæ Deus et ex Deo est, omnia possit? Idcirco potestas fidei, si vera sit fides et integra, quanta sit nemo qui *c* noverit, nisi qui ex Deo et in Deo vivit. Unde nec dubium, fides vera quod cum Deo multa possit. Eadem quippe fide priores sancti sine baptismo innumera et mirifica potuerunt. Quos commemorans Paulus apostolus, *Fide*, inquit, *plurimam hostiam Abel quam Cain obtulit Deo, per quam testimonium consecutus est esse justus, testimonium perhibente muneribus ejus Deo, et per illam adhuc hodie defunctus loquitur (Hebr. xi, 4)*. Ecce quid potuit in una eademque re : non enim hostiam hanc vel i lam magis elegit Deus sed fidem offerentis : *Fide*, inquit, *plurimam hostiam Abel quam Cain obtulit Deo*. Fide, *D* et non substantia, quia *quidquid sine fide est, peccatum est (Rom. xiv, 23)*, et quod cum parva fide agitur, Deo modicum est; et quod cum magna plurimum. Unde cuidam (*Matth. xv, 28*) : *O mulier, magna est fides tua*. Et quia magna erat, audi quantam retulerit potestatem : *Fiat tibi*, inquit, *sicut vis*. Quanta vi agat quisque magna, parvave, non amplius pensatur apud Deum, nisi quanta offertur *d* fide.

a In edit. deest inquit.

b Edit., *surreximus*.

c Edit., *nemo noverit*, omisso qui

d Edit., *offeratur*.

2. Et ideo considerandum et connumerandum est cum Apostolo, quanta, qualia fide potuerunt sancti Dei priores necdum adepti repromissionem, quam jam magna ex parte percepimus. Enimvero per fidem pene omnia potuerunt, imo sicut Salvator interrogat, credendum est quod *omnia possibilis sint credenti (Marc. ix, 22)*. Et ideo per fidem multa et magna prodigia, quæ connumerat apostolus Paulus, operati sunt : *Sancti, inquit, per fidem vicerunt regna, et per fidem operati sunt justitiam, per fidem adepti sunt repromissiones (Hebr. xi, 32)*. Quid plura? Omnia per fidem fecerunt, et ideo talia ac tanta potuerunt, quorum fides vera et invicta permansit. Sed et apostoli et sancti martyres quid per fidem non potuerunt? Qui, quod majus omnium miraculorum, etiam per fidem seipsos contemnentes, pro Christo mori voluerunt. Et ideo testes appellantur, qui ut aliam in Christo meliorem et perpetuam astruerent vitam, istam caducam et temporalem acris *e* cruciatibus addicti emittere optaverunt. Ita et sancti confessores, sanctæque virgines, et sancti omnes fide perfusi, magna et ineffabilia fecerunt, quando et *f* seipsos et præsens sæculum calcarunt, ut in beata immortalitate se immortales reciperent. Qui nisi Christo plus quam sibi credidissent, nunquam talia et tanta potenter agerent, et patienter ista sufferrent. Unde perpende, o homo, quanta potest, qui suis talia posse dedit. Et si minor fides tibi est, aut nulla, implora fidem, ut tibi augeatur : quoniam fides quæ in Christo est, omnia potest. Hinc sane *C* Paulus : *Omnia possum*, inquit, *in eo qui me confortat (Phil. iv, 13)*. Propter quod Deus, non ratione nos discutere, sed fide in se credere voluit, et pro certo scire, qui se nobis donavit, quod in se posse omnia per fidem concessit. Et quoties non possumus, non de infirmitate potestatis, quam nobis dedit; sed de infidelitate peccati, qua delinquimus, ut minus valeat fides, infirmamur. Et ideo meminisse debemus charitatis solium *g*, unde cecidimus, penitentiam gerere, ut priora fidei opera per dilectionem Christi potenter implere possimus. Alioquin *sine fide impossibile est placere Deo (Hebr. xi, 6)*, cur *h* per fidem in Christo omnia sunt possibilis credenti : siquidem non ut miracula possit suo non in tempore, sed ut Filius Deus maneat per adoptionem post finem temporis; quæ nimirum potestas plus est, quam sperare aliquis posset.

3. Unde succurrat nobis fides, quia naturæ ratio deficit. Et si ex nobis nihil sumus, ex illo posse omnia fidendo, sperando, amando præsumamus : quia sicut in illo omnia posse potentia est; ita ex nobis, qui nihil, aut parum possumus, magna infirmitas est. Sed *hæc est victoria, quæ vincit mundum, fides nostra (I Joan. v, 4)*. Magna igitur virtus fidei, magna potestas : nec immerito, per quam Deo

e Edit., *acris*.

f Edit., *quando seipsos*, omisso et.

g Edit., *solum*.

h Edit., *cum per fidem*.

foederamur, et Deus in nobis habitare creditur : si ex Deo possit tanta ; quia quiddam fides nostra est, sperandorum substantia est ; sperandorum autem substantia Deus est, Deus vero omnipotens est ; et ideo fidei, quæ ex Deo est, et in qua Deus est, jure præstitit ^a majestas divina, ut talia tantaque possit, ut firmior sit fides ex Deo. Nunc autem quid dubitare possumus de fide, cum solum, quia credidimus ^b, tam magna, et ineffabilia potuerunt sancti, et possumus ex fide? *Hæc est*, inquit, *victoria, quæ vincit mundum, fides nostra*. Justum, inquam, est ut talia possit fides, per quam credidimus quæ non videntur, ut certiores sint fideles quod summa omnipotentia est, et sempiterna virtus, in quem credit fides. Potentia igitur fidei exhibitio est majestatis. Habet enim testimonium fides ex miraculorum operibus dum nihil ex se, sed totum ex eo potest, quo confortatur, in quem credit. Et quanto plus crediderit, ex eo quo pluris est, potentior efficitur. Nec enim plus credi potest quam ipse est, in quem oportet ex toto credere. Propter quod, ut dixi, irretractabilis est fides, quæ tanta potest, ut vincat mundum, et plura potuit per sanctos, ut opera quantocius ostenderit Deitatis. Sed et quod majus est, licet defuncti, adhuc fides eorum quamplurima quotidie perficit prodigiosa valde : ita ut magis, qui tanta queunt, quam viventes, videantur vivere ; quia omnino in illo vivunt, qui potest omnia. O fides indubitata, quæ ad tantam pervenis victoriam ; etiam ut illis defunctis, qui per te crediderunt, tamen plena omnipotentia vigeas, et opereris quo certius a timidis, et incredulis sis credenda : ita ut nihil sit verius quam quæ promittis, nihil potentius eo, ex quo talia, tantaque possis, nihilque beatius, atque in votis indefessis victrix cum triumpho tuos, teque sequentes quotidie perducis. Quæ non solum in terris talia geris, verum invicta virgo cœli templa penetrans, regnum polorum tuis congressa virtutum armis potenter diripis, et qui fornicantur abs te, inanes deseris, sine qua nostrum nihil posse, per quam omnia agmina congregiuntur, et calcantur vitia ; quam si quis non credit, nihil inveniet ulterius, quo aliquid vitæ, vel virtutis possit.

CAPUT XI.

De justitia fidei.

1. Justitia igitur fidei est, qua de impiis per fidem justii efficitur, sine ullis bonorum operum meritis præcedentibus, qua gratis quidem justificamur sine operibus : ut, qui eramus iræ filii, sola fide per gratiam efficiamur adoptionis. Gratis autem ideo, quia nec ipsa fides in nobis, nisi per gratiam, et justificatio fidei ex gratia. Hinc quoque David ait : *Misericordia ejus præveniet me (Psal. LIII, 1)* ; et alibi ipse : *Misericordia tua subsequetur me (Psal. XXII, 6)*. Alioquin nisi præveniret prius misericordia gratis, nemo fidelis esset. Gratis quidem, quia fides ex gratia : deinde quod ait : *Misericordia ejus subse-*

^a Edit., *persistit*.

quætur me ; profecto quia, ut fidelis quisque permaneat, Christi gratia præstatur : quatenus justus ex fide per gratiam operetur. *Arbitramur enim*, inquit Apostolus, *justificari hominem per fidem sine operibus legis (Rom. III, 28)*. Et paulo post ex Genesi : *Credidit Abraham Deo, et reputatum est ei ad justitiam (Rom. IV, 3)*. *Ei*, inquit, *qui operatur, merces non imputatur secundum gratiam, sed secundum debitum. Ei vero, qui non operatur, credenti autem in eum qui justificat impium, reputatur fides ejus ad justitiam (ibid., 4, 5)*. Ecce quid fides possit, quia credit in eum, qui est essentialiter justus, *ut sit*, inquit, *justitia Dei per fidem Jesu Christi in omnes, et super omnes qui credunt, quia justificetur gratis per gratiam ipsius (Rom. III, 22)*. Omnes enim peccaverunt, et egent gloria Dei. Gloria igitur Dei est, ut appareat ipse solus justus, et potens, ex quo justificantur omnes per fidem Jesu Christi. Sed quærendum arbitramur, justificari hominem sine operibus per fidem ; quid sit quod Jacobus ait : *Fides sine operibus mortua est (Jac. II, 26)*. Quomodo enim vivificari potest, ut justus ex fide vivat, si in semetipsa prius mortua manet. Ergo justificamur gratis per fidem ; sed non ex alia, quam quæ per dilectionem operatur. Quia igitur gratis propterea justificamur, non dico quia nulla fidei merita præcesserant ; verum nec ipsa fides, qua boni aliquid ageremus, in nobis erat. Et ideo, dum fides in nobis, sine nostris meritis refunditur, gratis fide sine operibus justificamur. Sed deinceps restat, in nobis ipsa eademque fides bonis justisque operibus insistat : ut sit illa, quæ per dilectionem operatur, quia *justus ex fide vivit* : alioquin sine operibus mortua mortuum præmonstrat, ut jam non justus ex fide vivat, sed cum dæmonibus credat et contremiscat.

2. Ergo fides vera et gratia est ; et ideo nunquam infructuosa, neque sine illa quippiam operatur. Gratia igitur Christi fides nobis per Spiritum sanctum datur, gratia nutritur, gratia, ut perseveret usque in finem, conservatur. Nihil enim gerit sine gratia prorsus, quia et ipsa, ut vivat, bonis justisque operibus gratis est inspirata. Restat igitur, *ut qui gloriatur, in Domino gloriatur (II Cor. X, 17)* : quoniam *neque volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei (Rom. IX, 16)*. Alioquin quomodo volentis illud bonum esse potest, quod vult, aut currentis illud, quo currit, cum nec velle, nec currere habet, sine gratia miserentis Dei? An nescis, homo, quia jam magni aliquid, et multum percepisti quando velle ex Dei inspiratione, et currere per fidem cœpisti? Unde ne glories, quasi non acceperis ; neque applaudas tibi ex te velle bona quæ velis, vel currere per fidem ad vitam, quo curris : imo velle, et currere jam miserentis est Dei : ut gratia per fidem justificatus misericorditer, nec desinas bona velle, quæ non videntur, et velis : nec currere per fidem ad Deum Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, quo curreas, in quo sunt omnia, quæ non videntur et cre-

^b Edit., *crediderunt*.

dis. Velle quippe ^a tibi Christi gratia concessit : fides vero bonis operibus inhaerendo currere viam, quae Christus est, ministravit ^b. Hinc credere ex toto corde, sperare ex tota anima, diligere ex tota virtute convenit ; quod si non desieris velle, et currere, donec pervenias, quo volendo ibas, credendo curres ; quia verax est omnipotens, qui non mentitur, Deus, omnino percipies quod volebas, et videndo frueris, quae credebas. Interdum ^c autem petendo desuda : quaerendo invigila : pulsando persiste, ne deficias. Pete credendo fide illa quae accipisti ; quare sperando quae invenisti, pulsa diligendo ad quem intrasti. Jam enim justus ex fide vivit ^d, ne te subtrahas a vita fidei : quia ^e si te subtraheris, non placebit, inquit, spiritus divinus animae meae. Cave ergo ne sis subtractionis filius, sed acquisitionis ; emptus enim et acquisitus es Christi sanguine : vive interdum justus ex fide, nihilque de te praesumas ; sed fides Christi, gratia cooperante, bonis justisque operibus animetur : verum quod ^f in nullo deerit, quidquid promissum est, si velle per gratiam, currere per fidem ne desieris. Haec, inquam, est vera justitia fidei, de meritis non praesumere, Christique gratiam non negligere, eique bona, quae agis, ascribere, quae usquam, et unquam nulli defuit, cui fides, quae per dilectionem est, affuit, ex qua justus ex fide vivit. Unde totum sit miserentis Dei, quod accipimus velle, et currere, ut justus ex Deo vivamus. De promissis autem Dei nihil haesitantes diffidentia ; sed confortati fide in omnibus, constanter Deo gloriam demus, plenissime scientes, quaecunque promisit, quod potens est, et facere. Necnon et fidei bona, quae agimus, tam volendo quam et currendo confitemur, quod sine ipso nihil possumus, per quem omnia se posse confortatus Apostolus gloriatur : ut et nos, non ex nobis : sed apud Deum gloriam habeamus.

3. His quippe duobus justificamur, volendo ex gratia, currendo per fidem : quoniam, etsi alia sunt quae volumus, licet necdum possumus ; alia quibus agendo jam per gratiam fide currimus : utraque tamen dona sunt Spiritus sancti. In quibus profecto pacem habentes ad Deum, reconciliati fide gratis justificamur. Ad hoc quippe *proposuit Deus propitiationem per fidem in sanguine Christi ad ostensionem justitiae suae* (Rom. iii, 25) ; ut sit ipse justus, et justificans eum, qui ex fide est Jesu Christi. *Ad ostensionem*, inquit, *justitiae suae*, et non nostrae. Unde ipsius totum est, quod credimus, quod fide viventes justificamur : equidem miserentis Dei, et non currentis, ne nobis aliquid dum tribuimus, prolabamur. Christus enim, ut ipse ait : *Via est, et veritas, et vita* (Joan. xiv, 6). Via, per quam fide curramus ; in qua qui currit, debet et

A ipse ambulare, ut ipse ambulavit. Veritas, in quam credimus, credendo cognovimus, cognoscendo amamus ; amando vero fide petimus, petendo quaerimus, quaerendo pulsamus : vita enim vero est, qua fide justificamur, cum non nobis, sed ei tribuimus, ex quo justus ex fide vivimus. Ergo quomodo non vivimus cum vita ^g per fidem ad ea festinantes quae non videntur totam ex fide vivimus ? Et ideo quid de vita dubitare possumus, si jam ex fide justus sumus ? Haec est, inquam, in Christo credere, fide justificari secundum eum justis operibus vivere. De qua nimirum fide Salvator inquit : *Qui credit in me, etiamsi mortuus fuerit, vivit ; et omnis, qui vivit, et credit in me, non morietur in aeternum* (Joan. xi, 26). Quisquis ergo justus ex fide justificatur, licet prius peccator mortuus, qui credit in eum, qui justificat impios, profecto vivit : et omnis qui vivit, et credit in ea quae non videntur, quoniam aeterna sunt, procul dubio aeterna vita, secundum interioram hominem vivit : alioquin quomodo recte credit, si non secundum ea quae sunt aeterna, justus ex fide vivit ? Unde conat, non ei, qui ex parte ; sed qui ex toto profecto credit, fidem ad justitiam reputari. Quae fides nimirum tanta et talis esse debet, ut justificet impium, ne ultra jam sit impius. Quod salis de latrone factum monstratur, quem de cruce mox justum transvexit ^h in paradisum. Sed et Abraham : quia *credidit, reputatum est ei ad justitiam* (Rom. iv, 3), profecto, quia ex toto credidit. Nam et antea fides ejus in multis agenda ⁱ vite negotiis praecesserat, quae ad ultimum suis adintegratur partibus, et universa colligitur, qua Deum ex toto credidit, et reputatur ei ad justitiam. Nequaquam igitur de filiis Israel ita legitur, quamvis crediderint, sicut scriptum est, quia crediderunt Deo, et Moysi servo ejus, quod ad justitiam eis sit reputatum. Et ideo in Abrahami fides ex multis perfecta partibus colligitur, quae ad justitiam singulis, ut sint filii Abrahamae, debeat reputari. Ergo talis, ac tanta fides secundum Christi gratiam est, ut promissio ex fide firma sit credentibus, et non ex efficacia mentis. Quae autem ex gratia est, vere justificat hominem, ut sit justus et habeat gloriam apud Deum, cujus gratia illustratur, ne cum ejus fide ulla injustitia regnet. Alioquin *quae societas luci ad tenebras, vel quae participatio justitiae cum iniquitate* (II Cor. vi, 14) ? Si enim recte credis in Christo, ex Deo natus esse probaris, et *qui ex Deo natus est*, sicut Joannes testatur, *non peccat* (I Joan. v, 18) ; quod si peccaverit, manifestum est quia perfecte non credit. Indicium ergo verae fidei est, si non delinquatur ; certitudo vero, si opus fidei exerceat ad justitiam, ut tantum gloriam habeat apud Deum. Initium quippe justificationis apud Deum fides est, quae credit in justificationem : et haec fides, cum justificata fuerit,

^a Edit., quidem.

^b Ministravit melius monstravit.

^c Edit., interim.

^d Edit., vivit.

^e Edit., qui.

^f Edit., quidem.

^g Edit., vita.

^h Edit., transvehit.

ⁱ Edit., agendi.

tanquam radix bonæ arboris imbre suscepto hæret A
 in animæ solo, ut ex doctrina Christi surgant in ea
 rami, qui fructus operum ferant. Non enim ex ope-
 ribus prius radix justitiæ, sed ex radice justitiæ,
 fide scilicet, fructus operum crescunt. Hæc nam-
 que est radix justitiæ, quam Deus accepto fert sine
 operibus, tantum, ut in eadem justitia permanens,
 fructus faciat justitiæ. Quæ nimirum fides non
 qualiscunque est; sed talis omnino, quæ per dile-
 ctionem operatur: verbi gratia, misericordiam, beni-
 gnitatem, mansuetudinem, modestiam, humilitatem,
 longanimitatem, patientiam, cæterasque virtutum
 opes, quarum profecto fructus simul cum sua radice
 reputatur ad justitiam omni credenti. Et hinc est,
 quod de Abraham dicitur: *Quia credidit Deo, et re-
 putatur est ei ad justitiam: verumtamen secundum gratiam, et non secundum debitum; quia, juxta eum-*
dem Apostolum, gratia autem Dei, vita æterna est
(Rom. vi, 25). Inde si quis fidem se putat habere sine
 gratia cogitet, quia necdum adeptus est vitam, ut
 justus ex fide vivat prorsus; quia in gratia fidei vita
 probatur æterna. Hinc quoque Apostolus: *Si ha-*
buero, inquit, omnem fidem, ita ut montes transfe-
ram, charitatem autem non habuero, nihil mihi pro-
dest (1 Cor. xiii, 2). Quæ nimirum fides, licet om-
 nia credat, tamen, quia per gratiam donum charita-
 tis minime percepit, idcirco per dilectionem non
 operatur, ut habeat vitam æternam, qua justus ex
 fide vivat: alioquin quomodo nisi, vita vivit, quæ a
 est in gratia Christi, quisquis ad æternam festinet?
 Unde summopere juxta apostolum curandum, ne
 Christi gratia in nobis vacua persistat, profecto quia
 sine charitate, ut nihil prosit nobis, etiamsi montes
 transferat, et dæmonia expellat, vacua manet, eo
 quod si est omnimoda in credendo, nec est tamen
 gratia charitatis adimpleta in agendo. Et quia deest
 gratia, ut credent. nihil prosit, deest illi vita æterna,
 ut justus ex fide vivat. Unde cum apostolis oran-
 dum: *Domine, adauge nobis fidem (Luc. xvii, 5);*
 quatenus illa sit fides, quæ per dilectionem operatur
 in nobis, quia si quis credit, etiamsi mortuus fuerit,
 vivet. Constat ergo quod omnis qui vivit, et credit in
 Christo, non morietur in æternum, omnino ex inte-
 gro, quia credit, et justificatur per fidem justitia
 Dei, de qua Propheta orat, et dicit: *Domine, in tua*
justitia libera me, et eripe me (Psal. xxx, 2). Quæ ni-
 mirum justitia Dei, quia ex gratia est, jure dicitur,
 propterea promissio ex fide firmior habetur; ut om-
 nis qui vivit et credit, non moriatur in æternum.
 Alioquin si credit, et necdum vivit justus ex fide,
 nihil proficit ad vitam; quoniam justitiæ Dei nec-
 dum est subjectus. Rursus aliquis prius quodcunque
 gesserit, si hac fuerit justitia justificatus, jam vita
 æterna vivit: vita vero æterna qui vixerit, non morie-
 tur in æternum; quoniam æternum est, quod vivit,
 dum omnino Christo, qui vita est, credendo, spe-
 rando, amando ex toto vivit.

^a Edit., qui.

CAPUT XII.

*Quid sit armatura, vel instrumenta fidei, quibus tantâ
 possit.*

1. Armaturâ, vel instrumenta fidei sunt virtutes
 agendæ vitæ, quibus fides per Spiritum sanctum vi-
 vificatur, et corroboratur in interiorem hominem,
 ut contra omnia possit. Hæc namque turris illa est ex
 Evangelio (*Luc. xiv, 28*), quæ construitur virtutum
 sumptibus, in qua mille clypei dependent, et omnis
 armatura fortium. Quam si quis sine his erigere eam
 voluerit, prolabitur: ita ut omnes qui viderint eam,
 incipiant illudere, quod hic coepit turrin ædificare
 fidei, nec potuerit consummare. Itaque sine virtu-
 tum sumptibus nemo fidem ædificat, ut ad cælum
 usque pertingat, et contra omnia possit. Cujus fun-
 damentum, ut firma sit, Christus robur omnium vir-
 tutum loquatur: patientia vero, et longanimitate,
 atque perseverantia constructa lapidibus quadris, ac
 finem usque perducitur: spe certa in cælo, ne me-
 veatur in terris inter fluctus tentationum, quasi an-
 chora firmatur; quam sane spem, teste apostolo,
 tutam habemus in cælo: charitate vero, ut sit stru-
 ctura virtutum compacta inter Deum et hominem
 vel proximum, et indissolubilis connexio deifice cæ-
 mentatur; quoniam charitas vinculum est perfectio-
 nis, in qua vis ipsius fidei, et fortitudo, quam ex
 Deo habet, manu exerta pugnat clypeo bonæ volun-
 tatis, ne ab hoste feriat; hinc in Deo coronat.
 Prudentia autem, quasi oculus, acutissime quæ sint
 salutis, et adversa, ut declinentur, contemplatur.
 Consilium vero, quomodo illa effugiamus, vel ista
 conservemus, insinuat. Porro justitia fidem velut lo-
 ricam induit, et obtegit, ne lædatur. Spiritus vero
 sancti gladius, quod est verbum Dei, fortiter hostem
 verberat. Cæterum humilitas custos virtutum, ne
 aura, quæ aggregamus, et ventus tentationum huc
 illucque dispergat, ligat, et componit, ut Christo eri-
 gente, turris fidei gradatim surgat: ubi obedientia,
 si quo modo possit placere per fidem, qui se proba-
 vit, fortiter desudat. Mansuetudo, modestia, beni-
 gnitas leniter, atque suaviter motus componunt ani-
 mi; ne in aliquo charitatem lædant. Timor quoque
 compungit, et ad cautelam, currentem inter laqueos
 tentationum reducit: sed ne tristibus absorbeatur,
 gaudium Spiritus, et exultatio vitæ spiritualis men-
 tem exhilarat: ita ut fides gaudeat magis in passio-
 nibus quam in prosperis. Illustratur sapientia et in-
 tellectu; veritate ut fortis sit, viriliter accingitur.
 Quæ omnia virtutum instrumenta, temperantia, quæ
 alio nomine discretio vocatur, nutrit ut mater, et
 regit; ne infirmetur ^b et distemperantia concertus
 harmoniaque virtutum solvatur.

2. Talibus igitur et hujusmodi armis præmu-
 nita fides, inimici jacula repellit, castitatem custo-
 dit, pudicitia decoratur, bonis omnibus pinguescit
 et ditatur. Unde præsentis vitæ paupertatem diligit,
 æterna quæ creduntur inhiat et ambit. Solum ergo

^b Edit., infirmetur.

habere gaudet, in quo sunt omnes thesauri sapientiae atque scientiae; quoniam ipse est turris, quae fide Christi a fundamento construitur: de qua propheta David: *Deduxisti me, inquit, quia factus es spes mea, turris fortitudinis a facie inimici (Psal. LX, 4)*. In hac quippe turri fides radicata dilectionis amore, et fundata, omnia virtutum recondit instrumenta. In hac sibi thesaurizat thesauros immarcessibiles, quo a fures non effodiunt, nec furantur, quo sunt omnia aeternorum, quae non videntur, et ideo segura facultates temporalium melius eo recondit, ut aeternas eas recipiat; quasi penes hanc vitam illas expenderet; fruitur enim pace per Christum, jam Deo reconciliata in caelestibus, quae *exsuperat omnem sensum (Phil. IV, 7)*. Quae nimirum pax custodit corda fidelium, et intelligentiam, ne se subtrahat altius ut moveatur a fide, quo non oportet. Nam quocumque ratio deficit, vel intellectus, fides succrescit, nosque sinu materno complectitur, et nutrit, donec perveniamus ad speciem, quam ardentem in mente tenemus per fidem. Alioquin multum desipit, qui totum de Deo, ratione, vel intellectu duntaxat comprehendere credit.

3. Profecto, quia ratio fide inferius agit, dum ubi ratio succumbit, fides divinitus inspirata succedit. Qua de causa multi ratione humana, vel artis eloquentia fisi, et volentes omnia Deitatis arcana temere comprehendere, longius recesserunt a fide: atque ita, dum fidem conati sunt per rationem excludere, alieni facti sunt a fide; et dum altiora se humanis sensibus conantur circumscribere, multa sine fide, de fide sunt locuti: sed vera fides tuta semper requiescit in Christo, quae quamvis plurima noverit, sufficit ei, quod Christum, et hunc crucifixum novit. Hinc quoque Paulus: *Non iudicavi me, inquit, scire inter vos, nisi Jesum Christum, et hunc crucifixum (I Cor. II, 2)*. In quo profecto ac si fortitudinis turri, hinc inde fides virtutibus circumsepti, una quidem manu eademque credenti aedificat turrim; altera vero armorum apparatus improbos revincit hostes, et eorum repellit insidias, ne falsis decepta oblectamentis succumbat.

4. Sic itaque sancti patres nostri de captivitate, in figura totius Ecclesiae reascendentes, destructam Jerusalem una quidem manu reaedificant; altera vero circumcirca hostibus obsessis, fortiter eadem fide divinitus imbuti, propugnant (*Esdr. IV*). In quo namque conflictu bene fides etiam suis decernat partibus, ut majora semper velit. Unde magnifica jure dicitur, dum potiora semper, et quae in ea sunt praeterita, obliviscens appetit. Cujus nimirum fortitudo Deus est, ut ipse clamans ait: *Confidite, ego vici mundum (Joan. XVI, 33)*. Ac si patenter dicat: non in vestris viribus, sed in mea erit fortitudine, quod victores eritis. Unde si deficitis, et tentatio-

nibus propellimini, ad meam respicite victoriam, meumque implorate auxilium, quia in mea victoria vestra est fortitudo. Confidite, inquit, non de vobis, sed de mea victoria; quoniam ego vici mundum. Meae quidem potestatis est, quod vici, quam sane potestatem, et fidei jure concessi; tantum confidite. Hinc quoque Apostolus, *et haec est victoria, quae vincit mundum, fides nostra (Joan. V, 4)*. Quae profecto fides, nisi confidentiam habeat de Christi victoria, infirmatur; et ideo credere oportet ex toto corde, quod promisit: *Ego vobiscum sum usque ad consummationem saeculi (Matth. XXVIII, 20)*. Ad quod ergo nobiscum se pollicetur affuturum, nisi rursus ut pugnet, et vincat in nobis? quod si vera est fides, talibus et hujusmodi firmatur promissis, ne deficiat, dum impellitur: alioquin, nisi ea crediderit, quanto magis tepescit fidendo, tanto plus offendit fortitudinem fidei, quae Christus est, amittendo. Non enim permittit nos tentari supra id quod possumus, quia ipse novit vires nostras, sed quod nos vincimur, propria licet ex infirmitate, voluntatis vitio prosternimur amissa confidentia, et ideo dejectimur. Propter quod in omnibus perseverantia fidei est necessaria, ne prius demus manus peccandi, quam divina virtus, quia nobiscum est, ferat auxilium; sed relinquit ad modicum, ut in his exerceamur. Quod si amittimus confidentiam, magis incidimus in tentationem qua labimur; et dum respicimus tenebras peccati, amittimus lumen fidei, in qua nobis certa victoria repromittitur. Propter quod vigeat in fide magnificentia, imploret Christi auxilium confidentia, quae satis est necessaria, et ferveat perseverantia usque ad finem. Certissimum est enim quod nunquam in tali ac tanta fide aberit Christi victoria; quoniam *qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit (Matth. X, 42)*. Quod, *si moram fecerit, ut ait Propheta, et tardaverit largiri, quod exoptas, exspecta, quia veniet, et non tardabit (Hebr. II, 3)*. Cave igitur, ne perdas sustinentiam. *Vae, inquit Propheta, his qui sustinentiam perdidērunt, et devenerunt in vias pravas (Eccli. II, 16)*. Quid itaque facient, cum inspicere coeperit Deus conscientias singulorum? Quapropter noli a fide desistere, noli a coepto itinere declinare; festina quo tendebas, et si cecideris ob fragilitatem, citius resurge. Noli vitiis succumbere; sed esto invictus mente fidei. Gressus tuos non retrahat inimicus festinantis animae, fides certa perducat ad Deum. Non enim es victus, donec sponte jaceas; sed congrederis, dum vincere adhuc per fidem appetis. Nulla igitur virtus sine fide pugnat; quoniam *quod non est ex fide, peccatum est (Rom. XIV, 13)*. Et ideo, quantisper fracta fuerit, quaelibet arma fidei resumat, eadem fides mox convalescat; quoniam ipsa est, quae primum caeteras ad campum producit certaminis. Ipsa

^a Edit., quos.

^b Edit., noverit.

^c Edit., quae si vero est.

^d Edit., quae nobiscum est.

^e Edit., quam labimur.

^f Edit., desiperes.

^g Edit., recesseris.

^h In editis desit adhuc.

quidem prior petit campum, et ad agonem pugnatura, A exerta brachiis, et nuda humeris præcedit intrepida: ita ut nec telorum meminerit, nec armorum suffragia; sed fidens pectore, omnes animæ virtutes accendit ad victoriam; quibus suffulta Christum desuper astantem aspicit, et clamantem: *Confidite, ego vici mundum* (Joan. xvi, 33). Unde si nuda humanis viribus semper a Dei tuetur auxilii: et ut apertius fatear, nulli unquam victoria defuit, nisi cui tanta, vel talis fides vitiorum impulsu defecit; et ideo semper clamandum: *Domine, adauge nobis fidem* (Luc. xiv, 4).

CAPUT XIII.

Quod propria sit unicuique sua, quamvis sit omnium, fides.

1. Quamvis Apostolus dicat: *Una fides, unum corpus, unum baptisma* (Eph. iv, 5), tamen, ut supra dixi, propter differentiam donorum, specialis et propria habetur in singulis. Hinc itaque in alio modica reprehenditur, in alio vero magna laudatur. Et tamen una eademque in omnibus jure creditur, ex qua unum corpus in Christo b efficitur, per quam uno baptismo consecramur, et in una spe vocationis nostræ, una et sola fides est qua nascimur. Verumtamen propter gratiam donorum propria unicuique largitur, et ad mensuram ipsius fidei, teste apostolo Paulo, cætera charismatum dona præstantur. Est enim initiatrix omnium virtutum, et ideo prior illa per Spiritum sanctum datur, ut reliquæ virtutes ad ejus mensuram singulis dispertiantur. Unde ubique prius fides aut requiritur, aut datur. Requiritur autem, cum Martha interrogatur: *Credis hoc?* Tum illa: *Credo utique, Domine, quia tu es Christus Filius Dei vivi, qui in hunc mundum venisti* (Joan. xvi, 27). Post cujus itaque fidem mox Lazarus resuscitatur. Et alibi cum quidam paralyticus a quatuor ferretur, *Videns Jesus fidem illorum*, ait evangelista (Matth. ix, 2), qui efferebant. Quod satis considerandum, quia quodcumque gerimus ex fide, pensatur. Unde Dominus in Levitico, cum de sacrificiis loqueretur: *Tolles, inquit, sacerdos pugillum plenum simila* (Lev. vi, 13). Ergo per pugillum fides exprimitur, ut unusquisque tantum offerat Deo quantum fides capit. Affectum namque fidei divinus arbiter D intus in occulto prius examinat, et tunc ex ea opera compensat. Opera quippe e palam sunt gesta, sed fides soli Deo patet. Ideo inquit evangelista: *Videns Jesus fidem illorum* qui efferebant: quoniam quidquid Deo sine recta fide offertur, magis displicet, sicut de Cain legitur: *Quod respexit Deus ad Cain, et ad munera ejus non respexit* (Gen. iv, 5). Quare autem ad munera non respexit, manifesta ratio est, quia cum eum prius intuitus, reperit in ejus intentione cordis, quod non recta fide offerret: ideo munera ipsius, quamvis recte oblata, jure

a Editi, *semet non male.*

b In editis desideratur in Christo.

c Editi, *quidem,*

repudiavit. Hinc quoque Paulus: *Quoniam, inquit, ex maligno erat* (I Joan. iii, 12), utique ex maligno animo. Et ideo apud Deum, qui corda inspicit singulorum, nullam retulit mercedis laudem. Unde Paulus: *Non qui in manifesto circumciscus est, ait, sed qui in occulto Judæus* (Rom. ii, 28); et de Abraham: *Si enim ex operibus justificatus est, habet gloriam; sed non apud Deum* (Rom. iv, 2). Patet igitur ex omnibus, quod occulta cordis solius est Dei nosse. Idcirco ipse per se prævidet in unoquoque fidei affectum et intentionem cordis, ut exinde, quod solius Dei est nosse, scilicet ex fide, habeat unusquisque intus gloriam apud Deum solum, qui occulta fidei solus conspicit, et qualitatem comprobabit ipsius ac quantitatem. Non enim in omnibus B æqualis, sed una est fides. Una videlicet, quia non nisi unus est Deus, sed non æqualis, quia non omnibus perfecta est fides. Profecto in uno eodemque homine aliquando ex parte, aliquando perfecta est, intantum, ut plerumque multa ex fide habeat: sed necdum in ea vivit justus. *Justus, inquit, meus ex fide mea vivit.* Ergo quisquis ex fide Christi vivit, totus Deo vivit, sicuti qui dicebat: *Vivo jam non ego, vivit vero in me Christus* (Gal. ii, 20). Quod scientes apostoli dicebant: *Domine, adauge nobis fidem.* Nam qui fidem sibi augeri exoptant, jam aliquam fidem habent, et ex fide rogant, ut ex integro in fide vivant.

2. Propter quod nemo sibi applaudit, mox ut C quippiam de Deo crediderit, et aliquid ex fide fecerit; sed consideret si jam totus ex fide vivit: deinde si fides ejus in charitate radicata et fundata fuerit; ut sit illa quæ per dilectionem operatur. Alioquin si habuerit, juxta Apostolum, omnem fidem, ita ut montes transferat, charitatem autem non habuerit, nihil ei prodest (I Cor. xiii, 2). Quæ nimirum fides in Evangelio grano sinapis comparatur (Matth. xvii, 19), etsi tanta posse videatur, magna quidem potest, quia ex magno potestatem magnam accepit: *Dedit eis potestatem filios Dei fieri* (Joan. i, 12). Sed hi, qui tantummodo montes sine charitate transferunt, et dæmonia repellunt, virtutesque multas faciunt, licet omnimodam fidem habeant in credendo, quia necdum viscera sunt dilectionis Christi, degenerantur a Christo, et necdum plenam perceperunt potestatem fidei, ut essent filii Dei. Tamen nunquam adeo vacua est fides; sed qualis et quanta fuerit ipsa, talis et tanta ubique d potestas ejus refertur, cui cum desunt viscera amoris, deest et potestas adoptionis; quoniam omnia adoptio et paternitas charitatis amore plena sunt, et sola dilectione sibi ad invicem conviscerantur. Hinc quoque imploranda est semper illa, quæ per dilectionem operatur, ut si integra et vera fides, sicut in credendo, ita et in agendo, amando, virtutum operibus insudando, tantum ut habeat gloriam

d In edit. hæc desiderantur, *potestas ejus refertur, cui cum sua desunt viscera amoris, deest, etc.*

apud Deum, apud quem semper nuda et aperta versatur. Ipsa est enim sperandorum substantia, et ideo totum debet in se gerere, quidquid in futuro speratur. Alioquin si aliud in se gerat, non est Christi fides, non est sperandorum substantia; quia quidquid in Christo est, hoc totum recte speramus, si recte credimus. Unde semper, ut dixi, orandum, ut recte credamus; et si quid in nobis minus esset credendi, utique supplicandum cum apostolis: *Domine, vrange nobis fidem*, quousque omnia per Christum sint possibilia credentibus nobis. Per Christum autem, apud quem semper, et in quo fides vera versatur, apud quem gloriam indefessa requirit, et habet; eo quod omnis gloria ejus ab intus; foris vero cuncta quæ sunt devota contemnit. Intus autem legit et orat, intus operatur et diligit, intus sua congregat virtutum opera; intus, quamvis foris pugnet, securus quiescit: foris quidem pugnat, sed intus vincit: in quo est intus impetrat; intus impetrata reportat. Ad hoc ergo agit foris, ut intus ad se omnia trahat, ubi sua est confessio, et omnis pulchritudo, sanctitas, et magnificentia in sanctificatione ejus. Quæ non solum pro se agit, verum etiam pro aliis, quibus deest, multum intervenit: interveniendo autem quam sæpe præstandi compos^a efficitur. Hinc est quod in Evangelio legitur: *Fiat tibi sicut vis* (*Matth. xv, 28*); et: *Fides tua te salvum fecit* (*Marc. x, 52*) frequenter auditur. Necnon et aliud: *Videns Jesus fidem illorum, qui efferebant, ait paralytico: Confide, filii, remittuntur tibi peccata tua* (*Matth. ix, 2*). Namque ecce filius Altissimi ex fide aliorum, qui erat^b antea gehennæ filius, ægrotum liberat, ubi mira dispensatio fidei aperitur, quantum in eo valeat, cujus est fides, quæ tantum pro altero valuit impetrare. Hinc etiam Dei Ecclesia, dum ad renascendum filii deferuntur, quorum non dico fides; sed nulla est ratio vel sensus, ut possint credere: tamen credit, quod aliorum fide salvantur. Et si bene perpendis, nihil salutis sine fide præstat.

5. Est tamen, sicut dixi, modica in aliquibus, est et magna in nonnullis: apostolis dubitantibus etenim dicitur: *Quid timidi estis, modice fidei?* (*Matth. viii, 26*). Centurio vero laudatur quod non invenerit tantam fidem in Israel (*Ibid.*, 10). Necnon et Maria solum quia credidit beata prædicatur. Ait enim: *Beata, quæ credidisti, perficiuntur in te quæ dicta sunt tibi ab angelo* (*Luc. i, 46*). Et mirum si non ita in omnibus qui perfecte credunt, et perficiuntur et præstantur quæ recte per charitatem fidei optantur et quærentur. Unde Dominus: *Si habueritis fidem, inquit, velut granum sinapis, et dixeritis monti huic: Tolle te hinc, et mitte te in mare, fiet utique* (*Matth. xvii, 19*). Verumtamen quivis^d de quolibet monte dictum accipiat, vel de cujuscun-

A que grano sinapis; nemo tamen qui sane credit, dubitare debet quod hæc ita sint, ut Veritas repromisit. *Sed non omnium est fides*. Nam et Apostolus inter cætera Dei dona atque Spiritus sancti dicit: *Alteri datur fides in eodem Spiritu* (*II Cor. xii*). Quid putas? nunquid et omnibus non datur, qui aut^e sermonem scientiæ vel sapientiæ, aut gratiam sanitatum, aut prophetiam, aut genera linguarum, et cætera hujusmodi^f perceperunt; cum hæc omnia juxta eundem apostolum, unicuique secundum mensuram fidei disperiantur? utique datur his omnibus prior fides, qui gratiam Spiritus sancti aliquam percipiunt; sed sunt aliqui, qui ut illi in sapientia, vel scientia, vel gratia sanitatum, vel prophetia pollent; ita et ipsi fidei virtute præcellunt, ut quam plurimum possint, etsi cuique sua sit fides. In qua nimirum fide hoc in tempore nonnulli plus fervent, adimplentes præcepta agendæ vitæ, et calcantes ea quæ contraria sunt salutis: nonnulli vero sic cœlestia meditantur, ut terrena non relinquant, quos si requisieris, omnes pariter se credere contententur unum Deum Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum; sed eorum non æqualis est omnium fides; et ideo nobis proximi fides non ex voce tantum, sed ex operibus pensatur; quoniam quantum in eo vivit, tantum aut bona volendo, aut plis justisque operibus insistendo ad ea quæ non videntur ardentem currat; tantoque potentior ad agendum, quanto devotior circa Deum, et tanto validior quæ contraria sunt ad resistendum, quanto cæterarum virtutum instrumentis armata, et confisa fuerit in Deum. Et non dico quod inæqualis una eademque, verum nec in uno eodemque homine semper æqualis esse probatur; altera enim fuit in Petro, quando interrogatus (*Matth. xvi, 15*): *Vos quer me esse dicitis?* dicebat: *Tu es Christus Filius Dei vivi* Altera, quando ab ancilla requisitus negavit: *Non novi hominem* (*Matth. xxvi, 72*); sed et Dominus: *Ego pro te rogavi, Petre, ne deficiat fides tua: et tu aliquando conversus confirma fratres tuos* (*Luc. xxii, 32*). Puto, quando necdum conversus erat perfecte^g fidelis nondum erat, et cui præstatum ejus fides ne deficiat, aliqua fides profecto erat; sed timore pressus male negavit, quod intus in conscientia occulte pressit; sed talis fides etiam ab intus periret, nisi quancito eam pietas suo aspectu refunderet. Qui postea conversus, etiam inter verbera, et ad mortem usque intrepidus constitit. Ergo et ceteri, dum adhuc confirmandi erant, necdum in fide perfecti erant. Et ideo nemo se^h applaudit perfecte fidelem, mox ut quantisper cœperitⁱ credere, donec Christum et Spiritum sanctum in se habitare sentiat per fidem. Unde apostolus Paulus: *Flecto, inquit, genua mea ad Patrem Domini mei Jesu Christi, ut det vobis divitias gloriæ suæ, virtutem corroborari per Spi-*

^a Edit., *compos efficit.*

^b Edit., *qui erant antea gehennæ filii, non ita bene; alioquin subdere deberet, ægrotos liberat.*

^c Edit., *dicit.*

^d Edit., *quisvis.*

^e Edit., *qui autem.*

^f Edit., *hujus.*

^g Edit., *perfecto, sed minus perfecte.*

^h Editi, *sibi, sed melius se.*

ⁱ Edit. *cœpit.*

tum ejus in interiorem hominem, habitare Christum **A** per fidem in cordibus vestris: in charitate radicati et fundati, ut possitis comprehendere cum omnibus sanctis, quæ sit latitudo, longitudo, sublimitas et profundum. Scire etiam supereminentem charitatem Christi, ut impleamini in omnem plenitudinem Dei (Ephes. III, 14-19). Ecce, si fidelis es, jam ad quid tendendum, ut fidelis permanes. Hinc quoque Dominus in Apocalypsi Joannis, Ecclesiæ, *Esto, ait, fidelis usque ad mortem, et dabo tibi edere de ligno vitæ* (Apoc. II, 10). Consummata igitur fides usque ad mortem pertingit, cui nulla possunt obsistere blanda vel aspera; siquidem nec mors, quæ cunctis asperior videtur, donec ea quæ non videntur apprehendat, ad quæ ^a nemo nisi per mortem venit unquam; et ideo, quam bene fides etiam nec mortem timet: alioquin si fides argumentum est eorum quæ non videntur, et ad ea venire festinat quæ non nisi post mortem comprehendere valet: quomodo fides est, si mortem timeat? Quod si ^b justus ex fide vivit, qualis est virtus, quæ ^c vita justus est, et vivificat ad vitam, ut mortem paveat? Timor enim mortis de pœna peccati est, et ideo justus jam fide vivens timere non debet; quia sicut Christus vita, mortem morte peremit; ita et fides vita justus, per mortem de morte ad vitam transit: ut jam justus non ex fide, sed ex vita sempiterna, quæ nunc in fide est, immortaliter vivat.

CAPUT XIV.

*Quod fides recte circa tria versatur tempora, et ultra **C** ad æterna.*

1. Profecto fides non minus de præteritis credit quam de præsentibus et futuris. *Fide*, inquit Paulus, *intelligimus adaptata esse sæcula verbo Dei, ut ex invisibilibus visibilia fierent* (Hebr. XI, 3). Quæ qui non credit, infidelis probatur. Et hæc est fides, quam docet Spiritus divinus per Moysen, dicens: *In principio fecit Deus cælum et terram* (Gen. I, 1), id est creaturarum omnia quæ sunt in cælo et in terra. Unde restat aliud nihil esse, quam unum Deum quem credit fides; et ea quæ sunt ab uno Deo, Creatorem videlicet et creaturam. Siquidem creatorem ante omnem, et supra omnem, et ultra omnem creationem. Antè omnem, quia ipse sine initio est, et creatura omnis ab ipso est. Supra omnem, quia ipse potentior atque excelsior, et creatura per ipsum, a quo regitur et gubernatur, ut sit, omnino est. Ultra enim prorsus, quoniam sine fine est, et creatura infra ipsum finiens, ut cum ipso sit, vere et indubitanter est. Idcirco nihil extra ipsum; sed ipse ante omnia, et supra omnia, et ultra omnia utique est. Hinc ergo constat fidem de præteritis agere, necnon et de præsentibus et de futuris. De præteritis quidem, dum ea credit quæ ante sæcula sunt, unum Deum in tribus subsistere personis, ex quo omnia.

^a Edit., ad quam nisi per mortem venit nunquam.

^b Edit., quia si.

^c Edit., qua.

De præsentibus, cum ea quæ nunc ultra hujus vitæ sæcula sunt, unum scilicet, eundemque permanentem Deum esse intelligit, per quem omnia. De futuris vero, cum ea quæ ultra hujus sæculi finem prætendunt, Patrem videlicet et Filium, atque Spiritum sanctum, unum Deum in Trinitate sine fine permanere non dubitat, cum quo omnia. Et hæc est, inquam, altitudo divitiarum, in quam credit fides, sed quia incomprehensibiles viæ ejus sunt, idcirco sine ulla disputatione et retractatione de Christo integra et inconcussa semper cum ipso, donec in via sumus, et ea non videntur quæ creduntur, vera manet fides. Credimus enim eum mortuum, quod jam præterit: ipsumque credimus nunc sedere ad dexteram Patris; quod præsentis est: et venturum ad judicandos vivos et mortuos, quod futurum est. Sed si quæritur Christiano quid credendum? licet ab uno Deo jure omnia creata sunt, non tamen rerum natura ita rimanda est, quemadmodum ab eis quos physicos Græci vocant. Non itaque metendum, ne aliquo ^d deviet numero elementorum, de motu atque ordine et defectibus siderum, de figura cæli, de generibus et naturis animalium: neque existimandum Christianæ fidei aliquid obesse, si quippiam ignoramus fructum ^e, lapidum, fontium, fluminum et montium; de spatiis quoque locorum ac temporum, de signis imminentium tempestatum, et alia scientia de his rebus quas illi invenerunt, vel invenire se promittunt. Nam et ipsi non omnia reppererunt, licet quædam humana conjectura investigantes, quædam vero historica experientia cognoscentes, plura vero sua opinione confingentes, ediderunt. Satis est enim Christiano rerum creaturarum causas, sive cœlestium, sive terrestrium, sive visibillium, sive invisibillium, intelligere, non nisi bonitate creatoris Dei existere; nullamque esse naturam, quæ non aut ipse sit, aut ab ipso; ipsumque esse Trinitatem, Patrem scilicet, et Filium a Patre genitum, et Spiritum sanctum ab utroque procedentem, unum Deum, a quo creata sunt omnia; nec summe, nec æqualiter, nec immutabiliter bona; sed tamen bona etiam singula, simul vero universa valde bona.

2. Eam igitur solam appellamus fidem, quam divina eloquia docuerunt, earum scilicet rerum quæ non videntur, non quæ omnino videntur; et si in quibusdam fidem a contrario damus, quando non absurde interdum dicimus aliquid nos vidisse et credidisse; verumtamen fides nostræ religionis nunquam sine spe est, nunquam sine atque; neque spes aut charitas sine fide: unde fides de invisibilibus, sicut et spes, de qua Apostolus ait: *Spes quæ videtur, non est spes. Quod enim videt quis, quid sperat? Si autem quod non videmus speramus, per patientiam expectamus* (Rom. VIII, 24). Ergo ea quæ adhuc speramus, jam credimus, et quæcumque credimus, profecto speramus, sperantes autem amamus. Unde

^d Edit., aliquis.

^e Edit., fructuum.

fides invisibilia comprehendit, Deum scilicet supra omnia, et circa omnia, atque intra omnia, ubique totum et sempiternum. Creaturam vero omnem ab ipso auctore Deo conditam; quam sane creaturam a Creatore secernens, solum Deum propter seipsum credit, sperat, atque amat. Et hæc est, ut dixi, Christianæ normæ fides, quæ secundum Apostolum per dilectionem operatur: alioquin nisi credas primum, nec habes quid speres, vel quid ames, sicut nec quid invoces, et ideo fides credulitas est in Deum, imo substantia, quam sperare et amare propter seipsum, quia summum bonum est, oportet. Fides est, inquit, sperandorum substantia; quia profecto quanta est fides in nobis, quæ per dilectionem operatur, tanta et spes esse debet. Nisi ^a ultra speremus, aut aliud sine substantia spei sperare videamur aut amare. Sic itaque et in oratione fides credit, spes et charitas orant; sed quia sine fide fore nequeunt, etiam et fides orat. Alias autem orare, vel invocare, vel sperare, vel amare invisibilibus non possumus eorum, in quæ non credimus; et ideo imploranda est magna fides, ^b ut sit et magna spes atque charitas. Quæ licet tribus moveatur, ut protuli ^c, temporibus, extra omne tempus Deum sempiternum confitetur Patrem, et Filium, atque Spiritum sanctum. Ipsa vero ideo his afficitur temporibus, quoniam sub tempore agitur, ut ad ea fidelis quisque pertingat, quæ semper eadem sunt et sempiterna. Non quia in quem credit fides sit sub tempore; sed quia quæ ab eo aut fuerunt, aut sunt, aut futura sunt, omnino sunt in tempore, donec evacuetur et ipsa fides, quæ piis operibus nunc credit a Domino quæ geruntur. Unde quisquis es, si needum ea quæ non videntur idoneus es credere, saltem operibus crede; quoniam ab opifice idcirco invisibiliter verbo virtutis visibilia fiunt, ut ex his invisibilia comprehendas; a creatura etenim mundi per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur; ab invisibilibus ergo visibilia reguntur, et ideo potius semper invisibilia sunt fide querenda, quæ sita vero amanda, et pio amore sine fine fruenda. Novimus enim pro certo, quod ista quæ videntur, non ipsa se fiunt ^d; sed tamen facta sunt et videntur: non quomodo fiunt, sed quia omnino existunt, et facta sunt. Propterea credenda est potentia Deitatis, et sapientia atque voluntas, quoniam quidquid voluit aut potuit, in sua sapientia fuit, ob id nihil reprehensibile fecit; ergo ut habuit non majus posse, quam velle, neque ipsum velle plus quam posse, ita nec velle aut posse majus quam sapere. Hinc igitur in ejus voluntate universa sunt posita, cujus potestatem nihil excedit; sed potentia qua facta sunt, continentur, ejusque sapientia, in qua facta sunt, reguntur; quæ simul omnia unum Deum declarant; quoniam ex diversis et contrariis unus est mundus: qui nisi esset unus, cujus arbitrio regitur et potentia, nunquam tam diversa et contraria unam

A haberent harmoniam, et omnia tam concorditer ad unitatem tenderent. In nullo enim dissident, ne unum efficiant. Quæ, si essent dii multi, ut gentilitas delusa mentitur, tam contraria rerum elementa, et naturarum negotiorumque diversitas olim sæculo finem imponeret, præsertim cum et ipsi inter se, ut ipsi fingunt, diversi moribus, et potentia contrarii prædicantur. Nunc autem dum simul omnia mundi, unam hominis pariunt utilitatem, et multiplex rerum ac temporum varietas, unam efficit ubique, et in omni tempore sæculi consonantiam, et fructus vitæ humanæ singula tribuunt ubertatem: patet quod unus sit Omnipotens, ad cujus voluntatem hæc omnia fiunt, et in cujus sapientia præparantur, ne ab invicem prolabantur, sed simul omnia usibus vitæ humanæ concorditer serviant. Quæ quamvis visibilia sint, tamen invisibiliter intus moventur ab invisibili Deo, ut mens per id ad eum redeat, a quo talia et tanta sine nostris fiunt aspectibus. Unde per fidem ambulamus, et non per speciem, quoniam ea quæ non videntur fide quærimus: ea vero quæ videntur, nec credimus, nec speramus, profecto quia ex dono Dei his utimur: sed largitorem adhuc suspirantes requirimus, ut qui tanta dedit, quæ videntur, seipsum, quem necdum vidimus, clementer ostendat suis, ut sufficiat nobis.

CAPUT XV

De dono gratiæ, et perseverantia fidei.

1. Nemo igitur Christianorum aut initium fidei, aut perfectionem se habere existimet; sed donum Dei esse fidem quo cætera donentur dona certissime intelligat. Alioquin quis prior dedit ei, et retribuatur illi? (Rom. xii, 35.) Ergo quoniam ex ipso, et per ipsum, et in ipso sunt omnia, ideo initium fidei nostræ ab ipso, neque, ut quidam volunt, hoc excepto, cætera per ipsum; sed ex ipso fide initiamur, et per ipsum augmentum sumimus, ut in fide crescamos, et in ipso donum perseverantiæ sumimus, ut in una eademque permaneamus. Unde Apostolus: *Vobis, inquit, donatum est, non solum ut credatis in eum; verum etiam ut patientini pro eo (Phi. i, 29).* Utrumque ergo Dei donum insinuat, initium atque finem, ne si ex nobis initium dixerimus nos habere, jam incrementum fidei merces sit initii nostri, et non gratia largitoris. Quis enim non videat, quod prius sit cogitare, tum demum credere? Quoniam nullus credit aliquid, nisi prius cogitaverit, illud credendum est; quamvis credere nihil aliud sit, quam cum assensu auctoritatis ea quæ non videntur, et ipse docuit, sine percunctatione certius cogitare: Et si non omnino quæcunque cogitat, credit, tamen quocunque credit, credendo cogitat, et cogitando credit ea, quæ pertinent ad religionem catholicæ fidei, vel pietatem. Hinc quoque Apostolus: *Non simus idonei cogitare aliquid, quasi ex nobismetipsis; sed sufficientia nostra ex Deo est (II Cor. iii, 5).* Quod si cogitare non sumus ido-

^a Edit., ne si.

^b In edit desideratur ut sit et magna spes atque.

^c Edit., prætulit.

^d Edit., faciunt.

^e Edit., omnis quæcunque.

nei, quanto magis nec credere. Verum igitur sufficientia nostra, qua credere incipimus, ex Deo est. Et sicut nemo sibi sufficit, ut incipiat, ita nec quodcunque opus bonum ex se habet ut perficiat; sed incipiendi et perseverandi sufficientia nostra ex Deo est. Verum quodcunque promisit Deus, potens est et facere. Promisit ergo fidem gentium Abrahæ, qua ejus hæredes essent: quam sane fidem gentibus potenter effecit, ut non ex operibus gloriatur omnis caro ^a coram illo; sed ex gratia, quæ est in Christo Jesu, salvetur; alioquin jam non est gratia nisi sit gratuita. *Quid ergo habes, quod non accepisti* (I Cor. iv, 7)? puta, fidem te habere suspicaris, quasi ex te: jam ergo, si ita est, aliquid habes, quod non accepisti; præsertim cum fides exordium omnium donorum Dei, jure credatur; ut est illud Apostoli: *Sicut unicuique Deus partitus est mensuram fidei* (Rom. xii, 3). Quod ^b si fides non est ex Deo, jam reliqua, quæ ad mensuram fidei dispertuntur, retributiones sunt fidei, et non dona: mala igitur talis gloriatio, cum nihil nisi accipiendo habere possumus. Unde Apostolus: *Si autem, inquit, accepisti, cur gloriaris, quasi non acceperis?* Non idem donatum sibi exclamati, ut fidelis esset; quoniam reliquiæ per electionem gratiæ salvæ fiunt, et non ex meritorum operibus. Ipse est enim Deus, qui operatur omnia in omnibus (I Cor. xxvi, 6). Quod ^c si omnia, utique et fidem, per quam et alia in nobis adoriuntur virtutum dona: propterea nemo se ^d applaudit a se quidpiam habere, nisi vitia, ne gloriari in homine videatur; sed qui gloriatur, in Domino gloriatur (I Cor. i, 31); a quo, et per quem, et in quo habemus, non solum quod fideles sumus; verum etiam, ut in eisdem fidei operibus permaneamus. Denique *omne datum optimum, quod est fidei sacramentum, et omne datum perfectum, scilicet in* ^e ejusdem operibus permanendi gratia, *desursum est, descendens a Patre luminum* (Jac. i, 17). Unde dicamus cum Propheta: *Non nobis, Domine, non nobis; sed nomini tuo da gloriam* (Psal. cxiii, 9): quoniam nihil possumus ex nobis, nisi quantum a Deo accepimus.

2. Accepimus ergo fidem ex Deo, si forte jam fideles sumus, et ideo Patrem Deum ^f vocare audemus in cælis: *Dedit, inquit evangelista, potestatem filios Dei fieri, his qui credunt in nomine ejus* (Joan. i, 12). Quæ sane potestas fides est vera, per quam adoptamur in Deum ^g: sed data utique, ut sit integra gratia, non merces reddita. Hinc alibi Apostolus: *Quicunque spiritu Dei aguntur ei sunt filii Dei* (Rom. viii, 14). Ex quo notandum, quod non solum nostræ religionis fides aut opera, verum ipsi, ut sunt filii, aguntur Dei spiritu, ne ullis sibi applaudant de meritorum operibus. Et ideo poscenda est prior fides, quæ datur in eodem spiritu: demum ut opera fidei per dilectionem augeantur; postremum ipsa eademque ad fi-

nem usque servetur. Quod si aliquid virtutum defuerit; edocet ^h apostolus Jacobus, quomodo impetremus. *Si quis, inquit, indiget sapientia, postulet a Deo, qui dat omnibus affluenter, et non improperat, et dabitur ei. Postulet autem in fide nihil hæsitans* (Jac. i, 5-6). Ex quo patet, dum omnia virtutum dona nobis in fide sint poscenda, et ad mensuram fidei dispertiantur, quod ipsa eademque fides magnum sit Dei donum, licet prius non petentibus nobis sit largita, quoniam nemo sine voluntate sua recte credit; et tamen voluntas ipsa credendi a Domino præparetur. Velle quidem et perficere ipsius sunt dona, ut nemo de se gloriatur, sed in omnibus misericordiæ Dei se committat; quando quidem juxta illud propheticum David: *Misericordia ejus præveniet me* (Psal. lvm, 11); et alibi orans ipse: *Misericordia ejus subsequetur me* (Psal. xxii, 6); ut in nullo, nisi de illo præsumamus; quoniam nisi ab illo, nihil est quod habemus. *Non enim volentis, aut currentis, sed miserentis est Dei* (Rom. ix, 16). Prorsus quia jam velle et currere non aliquid, sed magna sunt dona Dei, secundum consilium voluntatis suæ, et non secundum meritum voluntatis nostræ. Non enim nos elegimus eum, sed ipse nos elegit, ut credendo eum eligeremus; fecit prius in nobis fidem, quam inspiravit, ut per eandem fidem cætera, quæ ipsius sunt bona, petendo, quærendo, pulsando acciperemus. Et ideo quos elegit, non eos electos, sed vasa iræ invenit: fecit enim eos, ut eum eligerent credendo, quos præscivit et prædestinavit ante mundi constitutionem in Christo, *ut essemus sancti, inquit, et immaculati in conspectu ejus, in charitate prædestinans nos in adoptionem filiorum Dei, secundum placitum voluntatis suæ, in qua gratificavit nos in dilecto filio suo* (Eph. i, 4). Nemo igitur applaudit sibi, quasi ex se, sed totum Deo trihuat, qui nos et præscivit, et elegit: non quod jam electi, aut sancti essemus ullis existentibus meritis præsentibus, præteritis, aut futuris; sed ejus misericordia, qui eramus vasa iræ, ut essemus sancti per Christum, secundum placitum voluntatis suæ, et non secundum meritum voluntatis nostræ, in sua quidem nos gratificavit voluntate; ut gratia salvi facti sumus. Unde Apostolus: *Gratia salvi facti estis per fidem; et hoc inquit, non ex vobis, sed Dei donum est* (Eph. ii, 8); id est quod per fidem a gratia salvamur. Hinc ipse in Evangelio: *Hoc est opus Dei, ut credatis in eum, quem misit ille* (Joan. vi, 29). Quod si fides credentium opus Dei est, jure dicimus justificari hominem per fidem, et non ex operibus, ut ex ipsa fide cætera consequantur virtutum dona, in quibus juste vivamus, et sit secundum gratiam juxta apostolum firma promissio ex fide, ne dum homo suæ infirmitati plus committit, quam firmitati promissionis Dei, prolabatur incautus. Sed forte ad hæc aliquis: incerta est mihi ⁱ de me Dei voluntas, utrum me per gratiam ex fide sal-

^a In edit., deest caro.
^b Edit., quia si omnia.
^c Edit., quia si fides.
^d Edit., sibi.
^e Edit., de ejusdem.

^f Edit., a Deo.
^g Edit., Dominum.
^h Edit., docet.
ⁱ In edit. deest mihi.

vare velit : quid igitur? o homo! certa ne tibi est de te tua voluntas? nunquid non times illud quod dicitur : *Qui stat, videat ne cadat?* (I Cor. x, 2). Incerta est etenim de te tibi tua voluntas : cur non ergo firmiori ac potentiori te totum committis, qui jam tibi gratis aliquid donavit? Nam non solum velle et credere, eum nec velles nec crederes, nisi donaret ipse; verum etiam et currere concessit gratis. Idcirco melius de illo confidere oportet, *quia neque volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei*; tantam ne confidentiam amittas. Ipsius est enim jam quod volumus, aut currimus, committenda est ei si-

^a Edit., *quod maximum Dei beneficium sit credere, nec dubitandum quantum voluntas credendi et operandi est, orandumque ut sit illa fides, etc.*

PROLOGUS IN LIBRUM DE SPE.

Dicato tibi, charissime, quasi prætextatorio ^a habitus Christianæ fidei negotio catholicorum Patrum sensibus eliminato, nunc paucis aggrediar, ut promiseram, de spe : cuius cum fide tanta Christi resultat gratia, ut quotidianis successibus usque ad cœli secreta, quo Christus pro nobis pontifex factus introiit, penetrantes ^b, sempiterna cœlorum gaudia secura jam possideat. De qua spei possessione Propheta canit dicens : *Spes mea Dominus* (Jer. xvii, 17). Parum quippe fore credens, ut tibi, qui florida perfectione

^a Edit., *prætextario.*

harum virtutum quotidie virescis, tanto dignus fœderè quasi libellum dotis earum de singulis conscriberem, quatenus distincte tui possint agnoscere, quibus mente pacisceris fidei conjugio, vel quale illarum in spe promissionis Christi charitate perfecta, frueris patrimonio. Qua de causa velim nostris dignatus tuis faveas precibus, si quo modo, quid sit Christianorum spes, digne valeam explicare.

Explicit prologus.

^b Edit., *penetrans.*

INCIPIT LIBER DE SPE.

CAPUT PRIMUM.

Est igitur spes vitæ Deus, mentisque commercium velut anchora inter procellas sæculi, juxta quod beatus et egregius Paulus apostolus dicit, et per subjectam similitudinem hortatur dicens : *Per duas, inquit, res immobiles, quibus impossibile est mentiri Deum, certissimum solatium habeamus, qui confugimus ad tenendam propositam spem, quam sicut anchoram habemus animæ tutam, ac firmam, et incedentem usque ad interiora velaminis, ubi præcursor pro nobis introiit Jesus secundum ordinem Melchisedech pontifex factus in æternum* (Hebr. vi, 18). Ergo fortissimum solatium et inviolabile nobis proposita spes; quoniam impossibile est mentiri Deum, qui nobis ea quæ speramus repromisit; quam sicut anchoram habemus. Sicut anchoram autem eam dicit, juxta similitudinem navigantium; qui dum mediis fluctibus hinc inde circumferuntur, solent projicere anchoram suam, quatenus solo ^a circumligata inter medias tempestatum procellas tuta navis atque immobilis subsistat, ne vi ventorum ad naufragosa maris loca projiciatur. Sic itaque spes nostra non in solo æquoris, sed in Christo, qui est petra firmissima,

^a Edit., *soli.*

anchorisatur; quam tutam, ac firmam, atque procedentem ad interiora cœli habemus. Et est mira comparatio; ut navis Ecclesia intelligatur; mare, præsens sæculum; procellæ fluctuum et tempestates, tribulationes ac persecutiones hujus sæculi; vis ventorum, contrariæ potestates. Quibus collisi, et impulsam spem nostram projicimus velut anchoram; non ad arenam maris, sed ad Christum; ut in eo, qui est petra firmissima, figatur et solidetur; quam sicut anchoram animæ habemus tutam ac firmissimam. Anchora namque a Græco; quod est anchir derivatur. Anchir quippe *manus* interpretatur : ita ut sicut manus colligit, et constringit, anchora colligere, vel constringere arenam videatur; et inde est quod ita nominatur : sed quam bene spes nostra anchora dicitur, ut quodcumque constringimus operatione, Christus sit; pro cuius amore etiam nos superimpendimus : et quodcumque colligimus, in eo figatur mens, ut ipse sit spes nostra, sicut Propheta canit : *Spes mea Dominus a juventute mea* (Psal. lxx, 5) : quatenus ab eo, nullis divellamur tentationum fluctibus. Ligatur autem fune fidei, et charitatis, bisque contextitur *funiculus triplex, qui in Salo-*

nonne difficile rumpitur (Ecclesi. iv, 12), quo anima ad Christum juncta solidatur, et nullis dirimitur fluctibus. Nihil enim certius, quam quæ manu tenemus: manum autem spei, quæ est anchora animæ tuta, Christus tenetur et constringitur, de quo sponsa in Cantico: *Inveni, inquit, eum, tenebo eum, nec dimittam illum* (Cant. iii, 4). Tenebo, ait, quavis manu, nisi manu spei, qua seminamus santes per fidem, et santes per desiderium. Seminamus autem in spe; sicut omnis, qui arat seminavit, in nullo nutantes; quia tenemus eam, et manemus in illo, in quo qui manet fructum fert plurimum. Unde hortatur Apostolus: *Teneamus propositam spem, quoniam in Christo spes nostra omnis proposita est, quem proposuit nobis Deus Pater propitiationem pro peccatis nostris. Teneamus ergo eum, imo oremus jugiter, ut teneamur ab illo, quem sicut anchoram habemus animæ tutam, qua ligemur, ne avellamur vultis aurarum montibus; sed victi post eum currentes immobiles maneamus.* Hæc nimirum spes inviolabilis est; quoniam etsi ex nobis quantisper aliquando diffidimus, in eo tati, ac firmi maneamus, a quo manu tenemus et firmamur. Ipse est enim anchora nostra, qua ligamur; de qua nemo, qui possit nos auferre: tenemus autem illum, et tenemur; sed majus est quod tenemur a Christo, quam quia ^a tenemus; eo quod tandiu tenere illum possumus, tandiu ab illo tenemur. Verumtamen teneamus necesse est, ut teneamur, quatenus hinc inde nullis abrumpamur fluctibus. Porro spes nostra Christus est, et per Christum quidquid in illo nobis repositum est, nihil aliud sperantes, quam quæ ab illo, et in illo credentibus sunt donata. Siquidem illud totum, quod Deus est Pater, et Filius, atque Spiritus sanctus recte speramus. Speratur autem et carnis resurrectio, necnon et vita æterna; atque interminabilis in Christo beatitudo; quoniam hæc omnia per ipsum et ab ipso donata sunt nobis. Creduntur autem hæc omnia prius, idcirco jure sperantur. Creduntur quod sunt, deinde sperantur per Christum, quia ^b donata sunt; et hæc est spes nostra viva, de qua Apostolus: *qui regeneravit, inquit, in spe viva* (I Petr. i, 3). Viva utique et vera, quoniam Christus vita et veritas est. Maneamus igitur in eadem, in qua renati sumus; quoniam ^c in spe viva, et necdum in re sumus. Et quia necdum in re, idcirco adoptionem filiorum expectantes speramus, quam jam in spe percepimus, habemus, et tenemus. Tenentes autem de illa securi sumus; quoniam de his quæ donata sunt nobis in Christo jam certi sumus. Unde et orantes dicimus: *Pater noster, qui es in cælis.* Etsi adhuc in re ^d necdum sumus, tamen in spe jam esse cœpimus, quidquid futuri sumus. In spe siquidem, sicut ait Apostolus, *jam consederé nos fecit in cælestibus* (Eph. ii, 6), jam consurre-

ximus ^e per baptismum, sicut et consepulti sumus filii per mortem. Ideo hæc omnia, spe firma, vera et viva, nobis donata tenemus, tenentes autem hanc propositam spem, tuti ac securi sumus; quoniam in Christo eam habemus, in quo cuncta credimus. Ipse namque est sperandorum substantia, quam fide acquisivimus, licet differatur in re; et ideo tam patienter, quæ jam data sunt, devoti expectamus. Ipse est veræ futuræ possessionis religiosus assensus, promissæ gloriæ devota intentio, sanctorum destinata ^f possessio, honorum omnium expectatio futurorum. In qua nimirum spe viva regenerati, quæ sursum sunt sapimus, ubi vita nostra cum Christo absconsa servatur. Illucque vivamus, ubi renati sumus. Spes autem viva et vera Christus est, in quo quæ sempiterna sunt habemus, quibus imbuti atque imitati, festinemus ingredi ad eandem quieti gloriæ, ubi non qualicumque promissione; sed spe viva renascendo intravimus.

CAPUT II.

Quid sit inter spem et fidem.

1. Quamvis igitur spes cognata sit fidei, et propinquitas credendi, ita ut una earum sine altera stare non possit; tamen distinguenda est altera ab altera sicut vocabulo, ita rationabili differentia. Quatenus et spes fide solidatur, et fides, spe certa, jugiter ad ea quæ sempiterna sunt et non videntur, subrigatur. Est enim earum prima differentia, quod sperari recte nihil potest, nisi quod recte creditur, tamen credi potest, quod omnino non speratur: quæ namque fidem est, qui pœnas et supplicia non credit impiorum; tamen ^g nec sperat, licet omnino timeat? quoniam spes solummodo bonarum rerum est, timor vero malarum. Ergo quamvis nonnulli sperare pro timere dixerint, spes tamen semper proprie in bonis est, sicut quamvis in malis: etsi *timor sanctus permanens in sæculum* (Psal. xviii, 30) per Prophetam dicatur. Denique fides non minus malarum rerum, quam et bonarum; quoniam et bona creduntur, et mala. Est enim et altera earum differentia; quia fides, et præteritarum rerum est; et præsentium; et futurarum: præteritarum, quidquid de principio sæculi in Scripturis sanctis legitur, necnon et Christum mortuum, quod præterit, omnino credimus; præsentium, dum et ipsum sedere ad dexteram Patris quod nunc est, vera fide credere nos prostitemur; futurarum vero, quod venturum eum ad judicandam vivos et mortuos, necnon et carnis nostræ resurrectionem procul dubio credendo prædicamus. At vero spes solummodo futurarum est, et bonarum rerum: non autem aliquid nisi de futuro semper speramus; quamvis fides tria in credendo jugiter occupet tempora: fides namque quantumvis ad tria se superextendat tempora credendi; non nisi præsens est

^a Edit., quæ.

^b Edit., quæ.

^c In edit. desideratur: *Quoniam in spe viva et necdum in re sumus.*

^d Edit., jure.

^e Edit., jam consurreximus.

^f Edit., distincta.

^g Edit., quæ tamen.

fides; sicut et cum mala credimus, semper dum recte A creditur, bona est fides. Alioquin unicuique si non præsens sit, fuisse nihil prodest; donec veritatis visio evacuet, quod ex parte est, et verum invenitur, quod in fide est. Unde quia vera, semper credenti bona est fides.

2. Porro earum alia adhuc differentia est, quoniam spes nunquam sine amore est, fides vero interdum potius timore premitur, quam amore levetur. De qua sane fide Jacobus apostolus ait: *Quod a et demones credant et contremiscant* (Jac. II, 19), qui omnino nec sperant, nec amant. Sed Christianorum fides ea est, quæ per dilectionem operatur, quæ nunquam sine spe atque amore invenitur. Unde illi formidant, nos sperantes amamus; etsi quantisper de pœna peccati timemus, in quantum minus speramus. Idcirco homo, desine peccare, ac de præteritis iudicium sume, ut possis sperare credendo; quoniam sicut nec spes sine amore est, ita nec Christiani fides, ut sit ea quæ per dilectionem operatur, sine charitate: quæ nimirum charitas foras mittit timorem, ut possit magis sperare aliquis, quam timere. Nunquam igitur impræsentiarum charitas sine spe, sicut nec spes aut charitas sine fide. Hinc ergo est, quod fides credendo quærit quæ non videntur, et æterna sunt; spes vero præsumendo petit, ut perveniat ad rem, quam ex dono jam in se percepit et segura est. Deinde charitas infatigabiliter pulsatur, et orant duo simul, ut aperiatur janua et evacuetur, quod ex parte est, fruaturque rebus, quod perfectum et æternum est. Spes igitur et charitas orant, ut dixi, et petunt ac pulsant; fides vero credit, et quærit quod sperandum et amandum sit. Non ergo ideo quærit, ut aliud requirat quod speretur aut ametur; sed sicut longe supra exposui, quia immensa sunt quæ non videntur, ut ipsa eademque magis magisque amplius et perfectius inveniantur fide, quatenus plus sperari possint b et amari. Per fidem enim ambulamus, et non per speciem ac per hoc cum eisdem et fides orat, sine qua esse non possunt. Hinc quippe dicitur: *Quomodo invocabunt, in quem non crediderunt?* (Rom. X, 14.) Nihil enim sperari potest profecto quod non creditur.

β. Præterea fides non minus suarum rerum est, quam et alienarum; credit enim se quisque aliquando esse cœpisse, nec fuisse sempiternum; credit et alia, atque alia non solum de aliis hominibus multa quæ ad religionem pertinent; verum etiam et de angelis: sed spes non nisi rerum ad eum pertinentium est, qui earumdem spem gerere probatur; alioquin potius credere dicendum quam sperare, nisi processus sit ad eandem rem, et nobis possit contingere. Credimus ergo quæ nobis interdum non veniunt c, sed nunquam recte speramus nisi ea quæ ob beneficium meritorum et gratiam clementiarum indulta sunt, vel

quæ nobis possunt amando contingere. Est præterea quando ex usu nonnunquam et fides earum rerum dicitur quæ videntur; spes vero non nisi solummodo, teste Apostolo, quæ non videntur; quamvis et ipse fidem definiat esse *argumentum rerum non apparentium*: verumtamen quando quisque non verbis, non rebus, non denique ullis argumentorum nexibus, sed præsentium rerum evidentia credidisse, hoc est fidem accommodasse dicitur: non ita absurdum videtur, ut recte reprehendatur in verbo, eique dicatur: *Vidisti ergo et non credisti*. Sed quamvis et ista possit esse differentia, melius tamen illam Christianorum appellamus fidem, quam divina eloquia docuerunt, earum scilicet rerum quæ non videntur; sic itaque et spes earumdem rerum. Unde Apostolus: *B Spes quæ videtur, non est spes; quod enim videt quis, quid sperat? Si autem quod non videmus speramus, per patientiam expectamus* (Rom. VIII, 24). Cum ergo bona nobis futura esse creduntur, nihil aliud quam sperantur, et ideo illa quæ non videntur et æterna sunt, prius creduntur, cum repromissa sperantur sperata vero amantur; quia summa et sempiterna sunt e; alioquin juxta Salomonem: *Væ his qui sustinentiam, spem videlicet, perdidit, et diverterunt in vias pravas* (Eccli. II, 16). Quod si spem non amitterent, aurarum pulsibus ad prærupta non diverterent. Nihil enim periculosius quam desperatio. Idcirco quisquis es, nullis delictorum ponderibus graveris, nullis cupiditatum vinculis traheris, nullis promissorum dilationibus fatigeris. Quod si moram fecerit, juxta prophetam expecta eum; si peccatorum sarcinis ad ima demergeris, resume spei fiduciam, ut avolare possis ad misericordissimum salutis portum; quoniam necdum defecerunt miserationes Christi. Et si in profundum decidisti barathrum vitiorum, spera firmiter quod inde te, si recesseris ab istis, clementer liberabit. Quod si adhuc his traheris colligatus, fortior catena spei est, charitate atque fide corroborata, quandoque volens peccare, si desieris.

CAPUT III.

De participatione fidei atque spei.

1. Sciendum sane, quod fides fundamentum cæterarum virtutum est, et prior procedit in campum: spes vero ad ea quæ creduntur, ipsum hominem, ut perveniat, constituit: illa dat principium meritorum; ad summum ista perducit: illa credendi aggreditur initium; ista virtutis perfectionem quotidie meditatur: illa quæ promittuntur credit; ista quæ promissa sunt jam cernit, et amplectitur interiora cœli, quo Christus introiit. Per fidem enim ambulamus; per spem vero jam pervenimus: beati f igitur et immaculati necdum sumus; tamen per eandem spem, quia Christo consepulti sumus, et consummximus, qui sedere nos fecit in cœlestibus, jam in

a Editi, quia.

b Editi, possit.

c Editi, conveniunt.

d Edit., id est.

e Edit., æterna.

f Editi, uti igitur.

via utcunque dicimur. Spes enim nec fallit, nec fallitur, nisi prior fides se substraxerit. Tunc quippe vera est ista, si fides servato fœdere impleta fuerit : nam fides sperandorum substantia est, qua sublata, spes sine substantia est, ac per hoc jam non est spes cui sperandi a facultas deest, fides videlicet irremota, spei semper ubique b mater et nutrix. Constat igitur quod ad invicem inseparabiliter hærent. Unde et Apostolus cum de Abraham loqueretur, ait : quod *contra spem in spem quippe crediderit* (Rom. iv, 18). Quod si in spem omnino credidit, spes ei rursus via et facultas credendi fuit. Hinc liquido colligitur, quod sibi c alternatim ut maneant, substantiam promissorum Dei præbeant. Et mirum quod Abraham *contra spem in spem credidisse* dicitur. Si enim spes vera fuit, quid contra veritatem spei venire potuit? imo cum desperasse in Genesi de filio legatur, nisi forte apostoli d iste sit sensus, quando contra spem, quam e gessit de servo, quod hæres ipsius esset, credidit mutato ordine in spem promissorum Dei amplius et perfectius, quod de se centenario, et uxore sterili atque anu filium sibi hæredem susciperet : vel certe quia ipsum eundemque filium pro certo hostiam et holocaustum fore credens, in mandato Dei speravit, nihil hæsitans diffidentia, sed totus pendebat in Deo fide, atque spe non dubia quodcunque jubebat pio ac devoto animo, ut fieret. Sperabat enim eum melius victurum cum Deo ut esset, quam si hunc sine Deo male servaret, qui dederat utique cum non esset. Contra quam sane spem securus in spem credebatur, ut audierat : *Non enim erit hic hæres tuus; sed qui exierit de lumbis tuis, ipse erit hæres tuus.* Et illud : *Suspice cælum, et enumera stellas, si potes.* Deinde inquit : *Sic erit semen tuum* (Gen. v, 4). Nec dubium, in f hanc eum spem credidisse contra eandem spem, qua filium offerendo hostiam et holocaustum fore Deo sperabat. Credebatur enim ex toto hinc inde, quidquid ab eo audiens devotus implere curabat, nihil retractans, nihilque dubitans, nihil reprehendens in illo; nec discutiebat quod audierat, *hic hæres tuus erit*, nec interrogabat cur e eum perimere juberet, quem senex hæredem susceperat. Illi quidem totus aderat, illi vivebat, illi se totum fide in omnibus committebat, nihil credens de illo nisi verum; nihil sperans ab illo, nisi salutare sibi et proficuum. Et hæc est indiscussa fides de Deo, et spes certa in Deum, quam omnes filii debent imitari penitus : *Non enim qui ex carne sunt, sed qui ex fide, hi filii sunt Abraham* (Gal. iii, 7).

2. Quam sane fidem et spem inconcussam inviolatamque debent servare filii, ut hæredes existant : alioquin quomodo quæ non videntur assequi capaces erunt? Jam enim salvi facti sumus, sicuti et de fide

dicitur, quod per eam salvi facti sumus. Et illud : *Fides tua te salvum fecit.* Et ideo, sicut Abraham in spem contra spem credidit; ita et omnes, qui per fidem filii sunt ejus, contra spem utique in spem credant et ipsi. Ergo de singulis quibusque quæ creduntur, sive de resurrectione mortuorum, sive de hæreditate regni cœlorum h, sive de adoptione filiorum Dei, et beata immortalitate carnis et animæ, quantum ad naturam spectat humanam; quis unquam talia sperare potuit, etsi esse illa credere licuisset? Hæc enim omnia contra spem videntur esse, quantum ex nobis est; sed quantum ad potentiam Dei, bene in spem creduntur, ut filii simus Abraham. Jure igitur in ejus exemplo talia speramus; quoniam quæcunque promisit Deus, potens est et facere i; si tamen nobis qui credidimus j maneat fides vera, et spes atque charitas illibata. Unde de Abraham dicitur, quod *non infirmatus est fide* (Rom. iv, 19). Ex quo liquido demonstratur, quod sit aliqua k fidei infirmitas, sicut et sanitas : hinc quoque Apostolus monet : *Increpa illos, ut sani sint in fide* (Tit. i, 15). Beatus ergo cujus non infirmatur fides, et spes certa contra spem in spem vitæ, fide quotidie virescit et fructificat. Sed alia est illa, quæ de solo et in solo Deo innititur, et ipsa est Christianorum processus; alia vero, quæ variis et incertis, licet optatis, negotiorum implicatur suasionibus; de qua sane Seneca philosophus suo Lucilio : *Spes, ait, incerti boni nomen est.* Et miser, qui tali eum committebat spei, quem curabat revocare a sæculo. Porro Christianorum illa certa, et segura substantia est, quæ non fallit, nec fallitur. Unde Apostolus : *Spes, inquit, non confunditur* (Rom. v, 5). Et mox, quare ullis non confundatur erroribus, reddit causam : *Quoniam charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis.* Hæc igitur omnia per Christum data sunt veris et religiosis cultoribus. Propterea juxta hunc, quem magnum illo in tempore putabant, non eis spes incerti boni nomen est; sed certior ultra quam dici queat.—Veritas est enim et omnipotens, qui nobis talia spondit; idcirco nihil de illa incertum nostra spe remansit, nihil dubietatis, nisi quod certiores de illo, quam de nobis sumus; de nobis quidem infirmi, sed de illo fortes sumus; ex qua etiam infirmitate per ejus misericordiam relevamur, ut fidentes et sperantes ad eum pergamus; et ideo, ut dictum est, nihil certius quam spem nostram gerimus; quia profecto non in alio aliquo, sed in solo omnipotente Deo, qui non mentitur, incumbit et requiescit. Ergo fides, quia ex homine per Christi gratiam operatur, quam sæpe infirmitate humana prolabitur. Spes eo quod tota in solo Deo, et ex Deo est, nunquam minuitur : illa

a Editi, *sperando.*

b Editi, *et ubique.*

c Editi, *quod si alternatim mancant.*

d Editi, *apostolo.*

e In edit. desideratur *quam.*

f In editis deest *in.*

g Editi, *cum eum perimere juberet.*

h Editi, *regni cœlestis.*

i Editi, *et servare.*

j Editi, *credimus.*

k Editi, *aliquando.*

siquidem geminas agit partes; spes vero non nisi de A
 solo Deo presumit, cui ergo ^a, inquit Dominus, pro-
 missa non mutata, idcirco prior utraque implet illa
 partes, ut ex Deo quodeunque credibile recte sen-
 tiant, et quod de se promisit, expungat ^b; cum vero,
 quia ex Deo est, spes plenissime noverit, quod verax
 omnipotens Deus, quia promissa non mutat, ejus
 perficiat vota.

3. Alioquin maledictus homo, qui spem suam ponit
 in homine: nihil ergo presumit de homine, et
 ideo requiescens in veritate, nec quidquam parit
 mendacii. Quod si meram fecerit in aliqua promissio-
 nem, expectat devota, requiescit secunda, adhortatur
 in cunctis, dum fides dimicat, semperque digito
 promissa insinuat et ostendit. Est ubique irre-
 mota comes ejusdem fidei, quarum mira germanitas,
 semper quae non videntur et aeterna sunt ardentem
 quaerit: ergo dum ista in terris laboribus fatigata
 desudat; illa caelos penetrat, et quae sempiterna
 suat exhibet. Hinc est quod fides, victoria nostra,
 omnia vincit, quia spem sibi, non carnem brachii
 sui, sed Deum ponit: spes enim fidei Deus est; et
 ideo quoties nobis aliquid deest gratiae, spes hortatur,
 quod nihil abest cui Deus totus est. Unde recreamur
 confidentia, ut ex Deo sit totum quod agimus,
 quod habemus et quod optamus. Unum ergo
 initium habent, unumque medium et unum finem;
 nec altera sine altera quidquam gerit quod perfectum
 sit, et ideo orandum, ut quod agimus fide atque
 spe, semper ex Deo sit.

CAPUT IV.

Quare dicta sit spes.

1. Sicut etymologiae probat veritas, et majorem
 dietis annuitur, spes dicta est quasi est pes, eo quod
 semper effectum habeat progrediendi ad ea quae cum
 desiderio expectat fideliter, et cum afflictione
 animi sustinet patienter. Hinc quoque legitur: *Spes
 quae differitur affligit animam* (Prov. xii., 12); non
 quod passibus virtutum ad ea quae inhiat non per-
 gat secunda, sed quia ardentius mens aestuat, dum et
 ea per fidem inopiet quae jam in spe percepit, licet
 in re necdum apprehenderit, et charitate degastat,
 quod differitur longius quam exoptat. Unde ferventius
 jugiter inflammata ^c, ut ad ea festina in spe
 perveniat; cui quod absit, si spes defuerit, violenta
 desperatione submergitur; unde et desperatio dicitur.
 Nam desperatio dicta est, eo quod deest illi pes
 in via, quae Christus est, gradiendi: sed e contrario
 quibus ipse est via et spes, quotidie prosperis suc-
 cessibus innovatur. ^d De quibus Isaias propheta:
*Qui autem, inquit, sperant in Domino, mutabunt for-
 titudinem, assumunt pennas sicut aquilae, current et
 non laborabunt, volabunt et non deficient* (Isa. xl.,

31). Current autem pesibus, eo quod sit eis pes po-
 situs in via recta, ut nulla subripiat desperatio, ac
 non laborabunt, quia in via, quae Christus est, se-
 curi currunt ^e; imo portantur. Unde Dominus: *Ego
 feram, et ego portabo* (Jerem. xxii., 29). Quos igitur
 ille portat, hi nimirum nunquam deficient; quoniam
 propositam spem fortiter tenent manu fidei, quam
 sicut anchoram tutam animae in caelis habent; et
 ideo certi illuc pergunt, ubi se jam in spe perve-
 nisse letantur: igitur namque fides in Christo, et
 spes incedit, quatenus alternis successibus iter fa-
 ciant, et ducant animam, quo charitas inebriata ^f
 invitat. Hinc ergo est, quod ait: *Mutabunt fortitu-
 dinem*, quoniam fortis facta est ut more dilectio il-
 lerum qui fide et spe ardentem currunt, sed mox ut
 despiciam fides, aut spes defecerit, claudicans torpe-
 scit. Quod si utroque pede; quinam incessus virtu-
 tum erit? Profecto quia fides non sine spe, nec spes
 sine fide proficit, sed alterius gressibus proponitur,
 et uno charitatis vivificatur spiritu; alioquin
 quomodo fides, nisi credat Deum, sine spe ad eum
 properat ^g, ad quem pervenire minime sperat: aut
 quomodo spes graditur ^h, si non est in fide, sub-
 stantia sperandorum, ad quam quotidie propulsa-
 nis gemitibus suspirat? Ad illa igitur spes festinat,
 quae fides credit et charitas desiderat: et ideo, ut
 diximus, a sanctis Patribus spes dicta, eo quod sit
 pes ⁱ in Christo proficientibus; sicut e contrario spe-
 statis et impiis, quibus deest pes et facultas gra-
 diendi, desperatio. Quapropter nec currunt, nisi ad
 C mortem, nec ambulant nisi ad poenae, nec poenam
 assumunt victorem, nec mutant fortitudinem; sed
 semper ima petunt, et quae carnis sunt, sapiunt.

2. At vero justi fidentes cum David canunt: *Pes
 meus stetit in via i recta* (Psal. xlv., 14). Qui si forte
 currerint, quia septies in die cadit justus (Prov.
 xxiv., 16), mox resurgunt constantiam et mutant in
 Deum fortitudinem dicentes: Dominus robur meum,
 virtus mea, et refugium meum. Quod satis laudis
 hortatur dicens: *Quis ambulavit in tenebris, et non
 est lumen ei? speret in nomine Domini, et innitatur
 super Deum suum* (Isa. l., 10). Quid enim benignitas,
 quidve misericordius dici potuit? Quod si aliquando
 ambulasti, o homo! in tenebris, et vitis carnalibus,
 hortatur ne frustra misericordiam derelinquas; sed
 D rursus spera in Deum, ut sit tibi pes gradiendi, et
 innitere super Deum tuum, ne ullis desperationum
 fraudibus abrumparis; quia si verus error abierit,
 ut idem fatetur propheta, pacem habebis cum Deo
 tuo: unde conversus ad Deum, *servabis*, inquit, *pa-
 cem, pacem, quia in te speravimus* (Isa. xxvi., 3).
 Deinde subjungit: *Speratis in Domino in saeculis
 aeternis, in Domino Deo forti in perpetuum*. Ac si pa-
 tenter dicat: quia sperastis in Domino, sperate non

^a Edit., ego.

^b Edit., expugnet.

^c Edit., inflammatur.

^d Edit., innovantur.

^e Edit., current.

^f Edit., ebriata.

^g Edit., properet.

^h Edit., gradiatur.

ⁱ Edit., Eo quod sit spes, sed melius pes.

^j Edit., in directo additurque, id est in visis quae,
 quod est glossema amanuensis.

in rebus transitorijs, sed in sæculis æternis. Despicite nunc temporalia, concupiscite sempiterna; quoniam quæ videntur temporalia sunt, et quæ non videntur æterna. Quod autem videt quis quid sperat? Unde sine aliquo desperationis molimine sperate in Domino Deo forti in perpetuum. Sperate autem, non sicut carnalis Israel, semper præsentium rerum bona, quæquam et ipsa non nisi a Deo^a habere possimus, sed in æterna cœlorum bonis tota spes nostra dirigatur: et mox adjiciantur quæ non præpediunt, quando^b ea quæ sempiterna sunt solummodo diligimus. Quod si in istiusmodi temporalibus nimium delectamur, pes illico gravatur; dum minus ad illa, quæ summa, et immarcessibilia sunt intendimus. Unde sicut nobis hæc in via peregrinandi subsidia, illa vero hereditas in patria. Curramus igitur pedibus fidei speique et charitatis: ambulemus nec deficientes^c; interdum autem pennigero volatu anchoram nostram sublimius consequamur; ut ubi pro nobis pontifex introiit Jesus, et ipsi ingrediamur; quatenus ubi est spes nostra Dominus, et nos simus: alioquin nullus tutus est locus: propterea ergo David orat dicens: *Esto mihi in Deum protectorem, et in domum refugii (Psal. xxx, 3)*. Felix igitur nimium^d, et certissima spei processio, quam sicut anchoram tutam animæ habemus, ac firmam in cœlis; et ideo quis desperare poterit eo introire, quo jam spe gratulamur intrasse? Nihil enim firmitus, nihil validius, nihilque certius, quam qui spem suam ex toto corde, et ex tota anima, atque ex tota virtute integram et perfectam ponit in Domino. Ergo in spe constituti sumus, ut omne bonum nobis præsentis vitæ et futuræ de illo pendeat agendum, ne ab illo sperare deficiamus. Hinc profecto David grætanter ait: *In pace in idipsum dormiam, et requiescam (Psal. xiv, 9)*. Et ut apertius insinuet, cur tam securus in pace ad somnum veniat, continuo subjungit dicens: *Quoniam tu, Domine, singulariter in spe constituisti me*. In spe igitur, ut dixi, singulariter in Christo constituti, pergimus devoti ad eum mittentes semina nostra, veluti omnes agri cultores, quia sicut Paulus apostolus ait: *Omnia qui arat aut seminat; in spe utique arat et seminat (I Cor. ix, 10)*. Credamus Creatori nostro, qui repromisit ea quæ jam data sunt nobis, et speremus totis visceribus; quia in hoc constituti sumus ex ipso, et in ipso, et per ipsum, ut^e quæ sempiterna sunt capiamus.

CAPUT V.

Quid sit inter spem veram falsamque, vel si dici queat spes, nisi in Deum.

1. Inter spem veram falsamque eandem substantiam, quam et inter veram falsamque fidem, divinis comprobamus eloquiis: est namque vera fides de

Deo, ut est omnia recte sentire, nihilque ab ejus operibus discrepare? falsa vero non de illo, ut est digna credere; neque justis fidei operibus insistere: sed in alio quolibet malo confidere. De qua sane confidentia Jeremias ait: *Maledictus homo qui confidit in homine, et ponit carnem brachium suum, et a Domino recedit cor ejus (Jerem. xvii, 5)*. Ergo cum dicit, *qui confidit in homine*, tale est ac si dicat, qui sperat; quoniam omnis confidentia de spe nascitur veritatis, aut vanitatis. Nam quid sit vanitas Ecclesiastes dicat: *Vanitas vanitatum, et omnia vanitas (Eccle. i, 2)*. Quod si ergo omnia vanitas illa quæ transeunt et mutantur, quisquis in his spem suam, vel confidentiam ponit, vanam gerit spem, eo quod de vanitate præsumit. Hinc quoque Apostolus auditores suos monet: *Nolite, inquit, sperare in incerto divitiarum (I Tim. vi, 17)*: quarum utique spes incerti boni est, ut ille voluit exprimere, de quo supra diximus: sed et David: *Nolite, ait, sperare in iniquitate (Psal. lxi, 11)*. Ex quo liquet usitatissime spem in veris vanisque rebus sæpe dici: illa tamen^f salubris et vera Christianorum esse probatur, quæ, post tribulationes et penurias hujus vitæ atque miserias, patientiam operatur: patientia vero probationem; de qua probatione Christi spes, quæ nascitur, in nullo penitus potest confundi; quoniam hinc inde Spiritus sancti gratia fulcitur. Et hæc est vera et indubitata fidei substantia. Substantia, inquam, profecto quam expectantes, juste pieque vivimus. Hinc quoque Apostolus ait: *Juste et pie vivamus, expectantes beatam spem et adventum Domini (Tit. i, 2)*.

2. Sed querendum quomodo expectare jubemur spem, in qua et cum qua jam in Christo renati vivimus; aut nunquid sine spe juste pieque vivimus, qui tamen^g quod agimus boni in spe agimus? Et si jam spem habemus, quomodo quod habemus, expectamus? vel nunquid ista, quæ impræsentiarum est, misera est; et illa, quæ in futuro est, expectatur beata? Nequaquam igitur hoc dixerim, quia Christianorum una est spes, sicut et una fides. Idcirco spes ista^h, qua respergimur, propria est illa, eademque quam expectamus: quoniam ex ipsius claritateⁱ nostris in cordibus relucescit: alioquin calor, sicut nunquam nisi ex igne est, et lux nunquam nisi ex lumine^j, sic itaque spes ista, qua perfundimur, non nisi ex Deo est; Deus autem spes nostra est, et ideo spes nostra impræsentiarum est et expectatur: quoniam, etsi spes tam de futuro, quam et de absente est apud Deum, qui semper præsens est et ubique, spes nostra semper in illo est. Unde donec ventat nobis quod promissum est, expectamus beatam spem, immortalitatem videlicet carnis et animæ atque adventum Domini: ut dein-

^a Edit., non ideo habere possimus.

^b Editi, quoniam.

^c Edit., nec deficientes iter; dum autem.

^d Edit., nimirum.

^e In editis deest ut.

^f Edit., Illa tum salubris.

^g Edit., quia jam tum quod agimus boni.

^h In edit. deest ista.

ⁱ Edit., charitate.

^j Edit., luce.

ceps semper cum illo et in illo beati maneamus. Hæc igitur est spes vera, quam sicut anchoram tutam ac firmam habemus : habentes autem, quidquid in illa est expectamus ; expectantes vero ex dono jam habemus quidquid in Christo nobis repromissum est : et ideo impræsentiarum de futuro beatam et perpetuam spem gerimus, quam desiderantes et sustinentes juste pieque vivere monemur. Unde invigilandum ne sustinentiam amittamus : sicut nonnulli, de quibus Apostolus ait : *Væ his qui sustinentiam amiserunt* ; sustinentia autem hæc inter varios agones semper dulcedine piæ expectationis refovetur ; quoniam spes, quæ charitate fulcitur, in nullo confunditur, pro qua fidenter contemnuntur omnia quæ vana sunt, et vincuntur adversa. Dirimit enim Christiana spes omnem hominem a cultura deorum ; quia omnes dii gentium vanitas, et dæmonia sunt. Dirimit ab his quæ in mundo sunt, quoniam vana sunt universa. Dirimit ab erroribus et pravis suasionibus, et gloriatur in solo Domino, ejusque promissionibus, intantum ut nec de se, nec de alio quolibet quidpiam præsumat, ne maledictioni subjaceat, qua dictum est : *Maledictus omnis qui ponit carnem fortitudinem suam, et a Domino recedit cor ejus* ; imo tota ingreditur, ubi pontifex pro nobis introiit Jesus, et velut anchora totum hominem ad Christum solidat et confirmat, ut ibi cor habeat, quo thesauros sapientiæ atque scientiæ esse non dubitat. *Alioquin si tantum in hoc sæculo in Christo sperantes sumus*, ut ait Apostolus, *miserabiliores cunctis hominibus sumus* (I Cor. xv, 19). Tantum in hoc sæculo cum ait, nec exclusit, ut ^a in hoc sæculo sperare in illo non debeamus, sed tamen ^b quidquid est impræsentiarum speramus ^c totum referri convenit ad futura, et primum quæ sempiterna sunt quærere. Unde Dominus : *Primum auarite regnum Dei, et justitiam ejus, et hæc omnia adjicientur vobis* (Matth. vi, 13). Quæ omnia ? nisi quæ præsentis vitæ necessaria sunt : adjicientur quidem, quoniam non propter ista sed propter illa credentes certamus ; sperantes vero vitæ semina serimus, amantes ad ea tantummodo mentem semper dirigimus. Nam ut ait Apostolus : *Omnis qui arat, in spe debet arare* (I Cor. ix, 12), ita si quidem, et qui boni aliquid gerit, utique in spe debet percipiendi etiam et seipsum expendere ; sed agricolarum spes, quia impræsentiarum est, debet esse in Deum, quoniam ipse est auctor et largitor omnium, ne stulta spes inveniatur. De qua ut ^d dixit Apostolus : *Si tantum in hoc sæculo in Christo sperantes sumus, miserabiliores nos esse cunctis* protestatur hominibus : tamen jam gradus est eundi ad Deum, bona saltem impræsentiarum ad cum referre, a quo ^e illa, esto indigni, percipimus, ut ad ea quæ non

videntur per ista dirigamur. Hinc David de Judæis : *dedit, inquit, regiones gentium, et labores populorum possederunt* ; moxque addidit : *ut custodiant ejus justificationes, et legem ejus requirant* (Psal. civ, 44). Nimirum ut de spe jam percepta securiores, et ardentiores essent ea, quæ sempiterna sunt, percipiendi : et ideo falsa spes est ex toto, quæ sine Deo in incerto divitiarum est, aut in homine, quia caro est ; aut in alio aliquo, quod omnino non est. Illa vero firma et tuta, quæ tantum in Deum est, ut speret quæ non videntur, et æterna sunt.

3. Porro spes percipiendarum rerum temporalium ad ea quæ videntur ^f non recta est ; ut ad ea quæ non videntur, intentione referatur, et propter ipsa ^g quasi in via ista, spe devota quærantur : alioquin sperare tantum ^h impræsentiarum magna miseria est. Quod si profecto omnis qui arat, in spe debet arare, ipsa eademque spes non in sulcis aut seminibus, non in temporis dispensatione, aut illius naturæ potestate, sed ex Deo nobis omnia præstita præsumat, a quo etiam in laboribus frugum sperare bona temporalia debemus, et sperata referre ad illa quæ sempiterna sunt, ut ad ea perveniamus. Hinc quoque hortatur Psalmista cum ait : *Spera in Domino, et fac bonitatem* (Psal. xxxvi, 3) ; quia tunc recte, quæ promissa sunt, speramus, si quæ iussa sunt compleamus ; *quoniam quæcumque seminaverit homo, hæc et metet* (Gal. vi, 7). Unde Christianorum spes sola hæc est, ut ex Deo cuncta speremus quæ data sunt nobis, et mittamus semina in illo bonorum operum, quæ centuplicata repromittuntur nobis ; quatenus et ipsa sit spes, quæ per dilectionem una cum fide usque in finem inter prospera et adversa continua operatur. Quibus probata impulsione omnino non confunditur ; quoniam charitate diffusa in corde, infatigabiliter ad ea quæ sempiterna sunt, sublimatur. Quod si necdum peccare aliquis desiit, neque ad faciendam, quæ jubentur erigitur, vana spe indulgentiam aut meritum ex Dei pietate præsumit. Non enim est otiosa spes ; sed ex fide vera de Deo atque fidei operibus subsistentiam ⁱ sibi radicatam mercatur. Est autem ipsa eademque fides, atque omnia fidei opera sperandorum substantia ; unde probet se unusquisque, quantum operatur ex fide, et credit. Recte igitur per fidem tantum sperare potest ab illo, qui dedit potestatem credendi et operandi per fidem, nosque filios adoptionis procreari : alioquin temeritas est magis quam spes, si amplius, aut aliud sperat aliquis, nisi quod recte credit devotionis affectu, et operatur pietatis processu. Creduntur autem quæ promissa et data sunt in Christo, idcirco jure sperantur, si fides per dilectionem inter prospera et adversa, temporalibus omissis, est adimpleta, ut probationem ^j ex Deo reportet. Qua

^a Edit., quod in hoc.

^b Editi, sed etiam.

^c Edit., quod speramus.

^d In editis deest ut dixit.

^e Editi, a quo ista etsi.

^f In editis deest ad ea quæ videntur.

^g Edit., ipsum.

^h Edit., totum.

ⁱ Edit., substantiam.

^j In editis deest ex Deo reportet. Qua nimirum probatione.

nimirum probatione securus aiebat, qui cum Deo A disputans tripudiabat spe, ^a dicens : *Spero in te, Domine, quod non ad consumptionem meam emittis manum tuam (Job xxx, 24)*. Quasi patenter dicat : ut flagelles, et probes me, mortique tradas. Sed si in profundum inferni dimersus fuero, inde me liberabis. Ecce quanta spes qualisve non confunditur, quæ firma et solida, quæ secunda et devota in Deum subsistit. Non enim formidat pœnas, non locum inferni ; quia nusquam est locus, quo non sit, qui potens est, omnipotens Deus, et ideo, cujus est spes etiam inter miserias omnino beatus esse probatur : *Beatus, inquit David, cujus est Dominus Deus ejus (Psal. cxliii, 15)*. Hoc igitur sciens beatus Job, in inferno miser esse non poterat nec confundi ; quoniam sibi Deum propitium post tentationem ubique B credebat ; quem sibi affuisse in eadem minime dubitabat. Pater quod non ulla ^b Christianorum spes est nisi Deus summus, in quo sunt omnia quæ non videntur, neque veram aliquem gessisse aut gerere, quamvis dicatur, in alio aliquo spem, quæ omnino vana et falsa est. Hoc quippe sciens sancta illa mulier plaudebat apud cordis judicem : *Nos spem, inquit, in alium Deum nunquam habuimus (Esther. 1, 19)*. Quod si haberet, omnino vana esset, quoniam omnes dii gentium dæmonia. Dominus autem solus, cœlorum veritas, spes ipsius erat, ex qua omnes beatificantur, qui recte sperant in illum et perseverant ; ideo de illo gloriabatur. Profecto liquet, quamvis dicatur spes aliqua hinc inde, non nisi ex Deo ^c, ut vera esse possit. Vera autem spes nunquam C est sine confidentia perveniendi ; quia sine processu est, et adipiscendi gratia, jam non est spes, sed desperatio ruinosa : spes vero licet inter adversa, nunquam est sine gloria, etiam in tribulationibus, de quibus permaxime Paulus gloriatur apostolus, et non solum in eisdem ; verum in spe gloriæ filiorum, quæ nunquam misera est. Vera siquidem gloria semper miseriis caret : spes ergo gloriæ misera esse non potest, quæ a gloria illustratur, et ideo teneamus spem lucis, ne tenebris involvamus ; festinamus ad immortalitatis spem, ut morte careamus. Spes igitur omnium earum est rerum, quæ non videntur, quam si quis sane servaverit spem, bonis justisque operibus confertam, his omnibus sine fine D fruatur bonis, etiam et in morte beatus. Pascitur autem Christianorum spes, ut quotidie virescat, patientia, consolatione sanctorum Scripturarum, sicut Paulus apostolus demonstrat dicens : *Quæcunque scripta sunt, ad nostram, inquit, doctrinam scripta sunt, ut per patientiam, et consolationem Scripturarum spem habeamus (Rom. xv, 14)*. Ergo per patientiam et consolationem Scripturarum spes augetur ; quoniam de patientia probatio nascitur perfectionis, et de perfectione honorum operum spes Christo committitur, atque de consolatione Scripturarum soli-

atur. Ideo et Scripturæ meditandæ sunt, ex his ut consolemur inter varias tentationum pressuras ; et patientia conservanda, dum laboribus fatigamur. Unde Dominus : *In patientia, inquit, vestra possidebitis animas vestras*. Celsa igitur spes gloriæ, quæ omnibus illustratur bonis, et virtutum pennescit alis, ut semper ad altiora attollat animam possidentis.

CAPUT VI.

De desperatione.

1. Desperationis malo nihil pejus impræsentiarum, quoniam desperare semper ad ima corruere est : omnis enim qui desperat, id agit, ut aut gratis concessam a Deo veniam amittat, aut speratam tantum, quamvis nec indultam, non requirat. Quare quisquis hoc ipsum non desperare amaverit, et habuerit, quia diligit, nulla desperatio est, sed gradus adipiscendi. Omne quod sperat aliquis, et diligit ; de quibus autem desperare cœperit, mox et non diligere, eo quod ad se non pertinere repromittit. Porro quæ amamus, omnino aut habemus aut speramus ; sperata vero ad nos pertinere pro certo confidimus, et ita ea spe non dubia custodimus : alioquin desperare a Deo retrorsum alienari est : idcirco blasphemare in Spiritu sancto sola desperatio et impenitentia cordis est, ac per hoc nulla remissio peccatorum, ubi desperatio et impenitentia cordis manet. Hinc desperare non congruit, ne non adipiscatur, quia desperare nihil aliud est agere, quam ne assequatur spes. Nam desperare ab spe fugere est, et quisquis ab spe fugit, ab ea utique re ^d apostata recedit, ad quam per ^e spem festinus ire debuerat. Necesse est autem, qui desperat retrorsum alienando, ut spem nunquam habeat, sicut qui tenebras semper intendit, ut lumen nunquam videat. Nam qui tenebras tuendo ^f plus incumbit, quid agit, nisi ne lumen videat ? Sic et qui desperat, facit sibi ne aliquid boni contingat. Ergo desperare nihil aliud est, quam spem a rebus bonis avertere. Unde leve homo a malitia cor suum ; quoniam quanto profundius desperando ruit, tanto longius a re optabili recedit.

2. Nascitur autem desperatio quatuor ex causis : D Ex tepiditate scilicet vel ignavia, ex amore rerum temporalium vel oblectatione voluptatum, ex immanitate delictorum vel scelerum, ex contemptu superbæ et cupiditate propriæ potestatis. Porro ex tepiditate vel ignavia nascitur, cum torpescit animus, et præcepta Dei impossibilia judicantur, non quod adeo sint gravia ; sed pressus misero languore animus nec vult assurgere, quatenus Christi per gratiam omnia possit cum Apostolo in eo qui mentes nostras confortat. Nec igitur probat quod labor Christi omnia vincit, sitque reus, dum aut naturam

^a Edit., sæpe dicens.^b Edit., nulla.^c In editis additur esse.^d In edit. deest re, cujus loco substituit et.^e Edit., ad spem.^f Edit., tenendo.

male a torpore pressus accusat, aut certe Deum gravia et impossibilia præcepisse judicat. Ex amore quoque temporalium rerum vel oblectatione nascitur, dum hisce rebus mens quasi beata gaudet oblectari, quo *beatum dixerunt populi, quorum dextera, dextera est iniquitatis; quorum filii sicut novellæ plantationis, et filia sunt compositæ ut similitudo templi; quorum promptuariâ plena sunt, ovesque fetosæ, et boves pinguisissimi (Psal. cxxiii, 8)*. Quibus profecto illecta, et variis inebriata mens oblectamentis, sempiterna bona non sperat, nec requirit. ^b Omnem ergo spem suam in his posuit; idcirco jam alia non intendit. Deinde ex immanitate vel enormitate scelerum desperatio nascitur, quia majora, fallente diabolo, sua homo judicat delicta, quam misericordiam Dei: ubi interdum etsi ^c de potentia præsumit, de voluntate dubitat. Quod David bene intelligens misereri sibi, non secundum sua delicta, sed *secundum magnam misericordiam Dei, et secundum miserationum multitudinem (Psal. l, 5)* rogat, non tanta sua reputans facinora, quantas Dei noverat miserationes. Sed et propheta alius: *Novi quod multæ sint, inquit, miserationes ejus (I Paral. xxi, 13)*. Patet igitur, quod nulla est culpa, quam Dei non excedat misericordia, neque ullus est dilectorum numerus, quo numerosiores non sint miserationes, si non desperatio vel impœnitentia cordis claudat januam. Ad ultimum de contemptu nascitur periculosior desperatio, in qua semel omnes angeli satanæ corruisse noscuntur, qui etsi possent, contemnunt redire præ superbia. Hinc quoque Scriptura de reprobis: *Impius cum in profundum malorum venerit, contemnit (Prov. xviii, 3)*. Alioquin si non impœnitentia cordis in desperationem ruisset, nunquam in tam profundum malorum venisset, ut contemneret. Quæ nimirum culpa immanior est omnibus culpis, quæ nec hic, nec ^d in futuro remittitur, eo quod claudit aditum Spiritui sancto ad animam, ne per indulgentiam ejus veniam accipiat. Et hoc est blasphemare, ut dixi, in Spiritu sancto, per desperationem ruere, ne cor ad pœnitentiam redeat, relaxare ^e.

3. Quapropter etsi immanissimum est scelus, satis ^f ut secundum magnam misericordiam Dei pœnitentia recepta ^g veniam speret. Si autem innumera sint peccata, credat pro certo, quod numerosior sit et misericordia; ne aut magnitudo delicti nos absorbeat, aut multiplicitas demergat. Quod bene intuens alibi David orat: *Non me, inquit, demergat tempestas aquæ, neque absorbeat profundum (Psal. lxxviii, 16)*. Quia profecto quos semel absorberit desperatio, veluti dæmones semper ne redeant ad ima trahit. Cæterum spes aliqua progressio est, ita tamen si falsa non est: quia profecto

^a Edit., malo.

^b Edit., acquirit.

^c In editis omissum etsi.

^d In edit. deest nec, quod tamen requiritur.

^e Edit., reluctari.

^f Edit., satis est.

A falsa sicut nihil juvat, ita vera sperantem beatificat. Magna igitur securitas spei, cui promissa Dei, imo specialiter Deus ipse præsto est. Et ideo spes, juxta Hebraicam veritatem in Psalmis, fiducia vel securitas appellatur, ubi ait: *Quoniam tu, Domine, specialiter in securitate habitare me fecisti (Psal. iv, 10)*; quippe quia securitas magna est habitare animam in adiutorio Altissimi, et commorari in protectione Dei cœli. Hanc sane spem tutam habemus in interiore velaminis Christi, ubi pontifex Christus introiit. Quia ^h si peccator es, venia regnat; si vero infirmus et ægrotus, salus; si autem mortuus, delictis vita datur; et si in tenebris, lux omnia circumlustrat. Nec est ullus desperationis locus, ubi omnipotentia viget, tantum si te anima ⁱ ne aut ignavia deprimat, aut bona transitoria ne oblectent, aut immanitas scelerum ne demergat, aut contemptus ne absorbeat: quibus propulsis, spes secunda in refugium Altissimi tuta, cuncta superat. Unde et beati omnes etiam in miseris ^j hujus sæculi jam dicuntur qui sperant in Domino. Qui autem sperant, nec delinquant, sicut Psalmista canit: *Et non delinquant omnes qui sperant in Domino (Psal. xxxiii, 23)*. Patet ex verbis Apostoli, quod charitas nunquam delinquit, quia *nunquam excidet (I Cor. xiii, 8)*: sicut nec spes, quia omnia in charitate agit. Nulla igitur spes est quæ non diligit, et non credit; quod si credit et diligit, non delinquit. Hinc quoque Veritas: *Omnis, inquit, qui vivit et credit in me, non morietur in æternum (Joan. xi, 26)*. Nam spes omnis Christianorum de fide et charitate procedit. Tolle igitur fidem, nec est quid sperare possis; quia fides circa ea versatur quæ non videntur et æterna sunt. Quod si speras ea et diligis, quia summum bonum et sempiterna sunt, utique credis, quia sunt, et quod ad te pertineant; speras vero, ^k quia data per fidem et repromissa sunt. Unde Deus per fidem in nobis habitare dicitur sicut et nos in Deo jam per gratiam sumus, in quo spem nostram totam posuimus (*Jer. xvii, 17*). Alias autem sicut dicitur Deus charitas, ita et *spes mea Dominus est*.

4. Sed quærendum utrum ipse amor amandus sit, quo Deus amatur, et fides credenda, qua Deus creditur. Tunc intelligere forte valebimus, si spes speranda sit, qua, quæ sempiterna sunt, speramus. De qua sane spe Apostolus: *Qui regeneravit nos, inquit, in spem vivam (I Petr. i, 3)*, profecto quia est et mortua. Atque idem: *Juste, inquit, et pie vivamus, expectantes beatam spem et adventum Domini (Tit. ii, 13)*. Ex quo liquet, quia etsi amandus est amor, non tamen omnis amandus est, sicut nec omnium fides credenda. Est præterea et turpis amor, quo animus sæpe seipso inferiora sectatur, et jure cupiditas dicitur. Sic itaque et fides falsa, quæ non

^g In editis omissio recepta legitur iterum veniam speret.

^h Edit., quo.

ⁱ Edit., si te animæ aut ignaviæ ne deprimat.

^j Edit., inter miserias.

^k Edit., vere.

fides, sed error appellatur. Idcirco sicut nullus rei amor amandus est, nisi ejus qui non potest deesse cum amatur; et fides ex toto nulla credenda, nisi ejus rei quæ semper idem est et nunquam immutatur: ita nec spes indubitanter speranda, nisi ejusdem rei quæ jam habetur cum speratur, et sperantes in se jam beatos facit. De qua sane spe Propheta: *Beati, inquit, omnes qui sperant in te, Domine (Psal. LXXXIII, 13)*. Quam nimirum spem beatam exspectamus, et adventum Domini. Sed quid est dicere *exspectamus*, nisi quia eandem spem licet habeamus speramus tamen, etsi ex illa jam beati sumus. Harum igitur rerum nihil est aliud amare quam nosse; sicut nec sperare aut credere, quam habere: ut puta quod Apostolus ait: *Fides est sperandorum substantia*. Quod si fides est sperandorum substantia, utique certa res et firmissima, nec spes vacillet: alioquin si fides fallit, et evacuatur res, quæ in fide phantasma erat, nec invenitur in re quod amabatur in fide, nihil enim est aliud amare, quam per seipsam rem aliquam appetere. Cum autem defecerit phantasma, quæ creditur aut amatur res ^a sit indubitata miseria. Unde summopere in Deum certissima fides esse debet, ut et amor præcipuus convalescat. Quod bene discipuli euntes in Emmaus de Domino: *Nos, inquit, sperabimus quod ipse esset redempturus Israel (Luc. xxiv, 21)*, profecto quia duricordes erant ad credendum in omnibus quæ de illo scripta erant: alioquin si perfecte credidissent, et perseveranter sperarent. Cum autem defecit fides, et spes recessit: et ideo inquit: *Nos autem sperabamus*. Sed cum Veritas eis se de Scripturis cœpisset aperire, mox fides recaluit ^b atque spes revixit. Postremo: *Nonne, inquit, cor nostrum ardens erat in nobis dum loqueretur in via?* Ex quo constat quod nulla earum sine altera valet, neque diligitur, aut saltem speratur, si per fidem non habetur; alioquin impræsentiarum quomodo ullus beatus esse potest? Beatitudo vero certa de re nascitur summæ bonitatis, quæ nunquam potest deesse dum amatur, aut speratur, aut omnino integre creditur.

5. Potest tamen habere homo, quod nec amat, nec credit, nec sperat, ex quo nunquam nisi false beatus dicitur: ut puta, Propheta felicitatem hujus sæculi cum dinumerasset: *Beatum, inquit, dixerunt populum cujus hæc sunt (Psal. cxliii, 3)*. Sed ne putares, quod vere continuo veram introduceret beatitudinem, si quomodo falsam excluderet: *Beatus, inquit, populus, cujus est Dominus Deus ejus*. Rerum igitur temporalium non hoc est sperare aut credere, quod habere; neque hoc amare quod nosse, et ideo nec speranda sunt, nec amanda. Sed in isto

A spes nostra et amor dirigendus est, qui non potest auferri, dum speratur aut amatur. Alias autem, si non speratur nec amatur Deus, nemo potest perfecte illum habere vel nosse. Quis enim potest nosse illud summum bonum, quantum sit bonum, qui non fruitur? Quod si non amamus, neque fruimur; nec habemus igitur quod sperandum aut amandum est, qui nec speramus nec amamus; etiamsi amare possumus quod non habemus, tamen nemo vitam beatam novit, et miser est; quoniam si amanda est sicuti est, hoc est nosse quod habere, et habere profecto quod sperare. Quæ cum ita sint, quid est aliud beate vivere, nisi sempiternum aliquid cognoscendo habere? Unde Dominus Deo Patri: *Hæc est, inquit, vita æterna, ut cognoscant te solum verum Deum, et quem misisti Jesum Christum (Joan. xvii, 3)*. Et hæc est vita æterna, de qua recte ^c dicitur fide, quod sperant^d vel amanti non possit auferri. Nam omne quod speratur æternum amatur ^d et creditur; sed non omne quod creditur recte amatur, quia est supplicium æternum quod non amatur. Tamen est modus loquendi in Scripturis sanctis, ut omne in quocumque creditur, jure speratur ^e et amatur, ac per hoc fit, ut non quocumque creditur continuo speramus; sed non in quocumque, quia non in alium oportet credere ^f quam in Deum: fruimur illo et speramus. Omnium enim rerum præstantissimum est id quod Deus est. Propterea eum habere non possumus nisi in ea re, id est in mente, qua præstantiores sumus. Et quidquid in mente habetur credendo, utique et sciendo habetur. Id vero quod scitur aut creditur, quia summum bonum est, speratur jure atque amatur. Sed nullum bonum perfecte noscitur, quod non perfecte amatur, et prius nec intelligitur, nisi credatur. Fruitio enim summi boni charitas est. Porro initiatrix omnium virtutum, et via ad summum bonum fides est, medium vero earum spes certa est, omnium autem præceptorum finis charitas. Sed nec principium sine fine ^g, licet futura sit charitas sine fide, quia cum venerit quod perfectum est, evacuetur quod ex parte est. Neque media earum, spes videlicet sine principio fides, neque sine fine perfectæ dilectionis; ac per hoc ^h fide vivificamur, spe rapimur, charitate inflamamur. Et quia quæ credimus, spe rapimur ad æterna, inter quæ illam posuimus velut anchoram tutam: æternitatis vero amore mens afficitur, ut circa æterna semper versetur, quibus demum, quia ⁱ æterna sunt, mens vita beata vivat. Et hinc est quod Dominus jubet: *Dilige Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex tota mente tua*. Ac per hoc, quia amor appetitus est mentis, et videmus excepta parte rationabili, qua mens intelligit, alias partes ejus ad appetitum

^a In editis omissio res additur ea fit indubitata.

^b Edit., revaluit.

^c Edit., recte.

^d In editis desideratur. Et creditur, sed non omne quod creditur recte amatur.

^e Edit., speretur et ametur.

^f In editis deest credere, quod tamen est necessarium.

^g In editis deest, licet futura sit charitas sine fide.

^h Edit., ac per hanc fidem vivificamur.

ⁱ Edit., quæ æternæ.

tendere, cum omnis appetitus conversus fuerit, ut in ^a dilectionem Dei tota mens versetur, erit tranquillitas magna, et pax in homine; ita ut nihil aliud desideret contemplari, quam quod diligitur et æternum est. Sic quoque mens æternitate afficitur, indissolubili pacto, quo tota inebriata viget, quotidie cum Deo intus spe et vi amoris rapitur.

CAPUT VII.

Quod impræsentiarum nec spes sine timore admodum agitur, nec timor sine spe ad alta subrigitur.

1. Igitur harum duarum virtutum alis mens ac si gemino remigio moderatur, dum timore premitur, ne altius ad naufragosa devictur. Elevamur autem spe semper ad meliora virtutum incitamenta, et præsumendo quæ promissa sunt, quasi adepta circumfusis visceribus amplectuntur; sed necessario timore compungimur, ne ad vitia hinc inde prolabamur. Unde timore coercemur, spe vero sublevamur. De quo sane timore Petrus ^b apostolus: *Cum timore, inquit, et tremore vestram salutem operamini (Phil. II, 12)*. Et de spe Isaias propheta: *In spe, inquit, erit fortitudo vestra (Isa. xxx, 15)*. Constat igitur quod spe corroboramur de Domino: et in spe bona quæ agimus operamur. Timore autem operata, et quæ reponnissa sunt, quasi sub sigillo reservata vel reposita conservamus. Hinc quoque propheta canit dicens: *Timor Domini ipse thesaurus ejus (Isa. xxxiii, 6)*. Quibus duobus modis in farina bene redigimur, quatenus Domini doctrina ^c in azymis sinceritatis et veritatis conspergamur et simus azymi. Frumentum etenim ex eo quod in terra granum decedit, Domini per gratiam sumus, necesse mola superior atque inferior ex lege nos æquissimo jure redigat in farinam. De qua sane mola in libro Numerorum legimus: *Non accipies loco pignoris superiorem aut inferiorem molam (Deut. xxiv, 6)*. Superior quidem atque inferior mola, qua mentes fidelium bene rediguntur in polentam, et fit *nova conspersio* juxta Apostolum; tum recte loco pignoris non accipitur, cum spes et timor a doctrina prædicatoris non subtrahitur. *Non accipies autem dixit, pro eo quod est dicere, non auferes*. Unde et accipitres ^d nonnullæ vocantur aves, eo quod auferant. De quo sane verbo Paulus ait: *Sustinetis enim si quis devorat, si quis accipit (II Cor. xi, 20)*. Ac si diceret: *Sustinetis si quis rapit et auferit*. Ex quo liquido colligitur, quod de loco pignoris, id est confessionis aut conscientie alicujus peccati, non est auferenda mola superior, spes videlicet, aut inferior, quæ est timor dilectionis. De quo sane timore Propheta canit dicens: *Timor Domini sanctus permanet in sæculum sæculi (Psal. xviii, 10)*. Non sunt igitur auferendæ duæ istæ virtutes de mentibus singulorum, eo quod

^a Editi, ut et dilectione Dei versetur, omisso *tota mens*.

^b Editor correxit Paulus et bene.

^c Edit., doctrinam, sed melius doctrina.

^d Edit., accipitri.

quantum spes ad altiora mentem subvehit, tantum necesse est timor cor male ^e præsumentis inferius premat; quæ nimirum ita sibi utiliter vicissim junguntur, ut una sine altera salubriter flare ^f nequeat, quia incassum quisque misericordiam sperat, si non etiam justitiam districti judicis metuat: ac demum periculose de justitia interdum formidat, si non de misericordia largitoris firmiter confidat. Loco igitur pignoris mola superior atque inferior tolli prohibetur; quatenus nec spes sine timore, nec timor sine spe unquam inveniatur; non ideo ne aliquis ab spe dilapsus in solo timore remaneat, aut certe sine timore præsumptione male deceptus spe vana depereat. Nam Christi misericordia sicut non sine justitia est, ita nec justitia sine misericordia. Et ideo sic formidinem timoris spes temperet, ut spei celsitudinem timor sanctus custodiat. De quo sane timore Propheta ait: *Time te Dominum, omnes sancti ejus (Psal. xxxiii, 10)*; atque illud: *Timor Domini fiducia fortitudinis*.

2. Magna igitur fiducia timoris, sicut et magna gloria spei. Nam spes inchoativum est laboris, timor vero custos mercedis. Unde confidenter quisque agit, si merita suffragantur, ut potiora petendo studiosius elaboret, quo tali ac tanta quotidie spe sit dignior. Quis enim athletarum, si ^g coronam desperet, promptus in stadium descendat? aut si eam postulet, jure victor offendant? Igitur probatio spem facit, spes vero confidentiam. Et ideo non confunditur, quamvis hactenus timore sancto servetur; quoniam fides suo in tempore quæ dilectionis sunt operatur, in qua divitiæ salutis, sapientiæ atque scientiæ servantur. Et hinc est quod continuo subjungitur: *Timor Domini ipse thesaurus ejus*. Locuples igitur thesaurus, in quo divitiæ salutis renitescent, et sapientiæ atque scientiæ opes gloriosius fulgent. Thesaurus ergo earum virtutum timore servatur, spe præsumitur. Unde et Apostolus: *Qui regeneravit nos, inquit, in spem gloriæ filiorum Dei (Rom. v, 2)*. Spes quippe semper præmiorum est adeptio, vel gloria desiderantis: timor vero rearsus pudor sanctæ dilectionis, ne in aliquo offendas præmio invitatus, cui placere mente disponis. Non enim est pœnalis iste affectus, sed pudoratus, fide victus et dilectione veræ charitatis. Alioquin sine timore fœdus amoris vix aut nunquam servatur: sicut nec sine spe segnitæ vel torporis materia ^h est; spes vero incitamentum virtutis. Incitatur ergo quisque ad ea quæ desiderat: tum maxime cum illa omnino sine diffidentia percipere ⁱ gratiam sperat. Et ideo nunquam spes sine lætitia comitatur: ut sit jam in illa futuræ beatitudinis exhibitio; de qua sane spe Propheta promittit dicens: *Lætentur omnes qui sperant in te, Domine (Psal. v, 12)*. Alioquin

^e In edit. desideratur male, quod tamen congrue hic dicitur.

^f Edit., stare.

^g In editis male desideratur si.

^h Edit., natura est.

ⁱ In editis deest percipere gratiam.

in eo timore qualis beatitudo est, qui sine spe traditur? Jure igitur sine lætitia jucunditatis prædicatur, et tamen a Propheta omnino beatus esse dicitur, quoniam jucunditatis rore refrigeratur. De quo idem : *Lætetur cor meum, ut timeat nomen tuum* (Psal. lxxxv, 11); atque illud : *Beati omnes qui timeant Dominum* (Psal. cxxvii, 1). Beatitudo ergo in eo jure repromittitur, quoniam per gratiam sancti Spiritus ad spem usque gloriæ sublimatur, et duobus ipsis ad meliora indesinenter afficitur. Unde sicut dixi, quia Dominicum ex grano seminis frumentum sumus, harum virtutum molis in pulverem redacti, doctrina Christi renovamur. De quo profecto sacrificio in Levitico jubemur plenum pugillum tollere, quia non amplius a nobis bonorum operum accipitur virtus, nisi quantum ex fide offertur. Hæc est, inquam, farina quam Sara obtulit, et in qua mulier illa ex Evangelio fermentum doctrinæ Christi Trinitatis numero recondidit et abscondidit.

3. Sed interdum quamvis timor mentem reprimat et humiliet, nonnunquam vero consolidat et confortat; sicut est illud Salomonis, de quo supra dixi : *In timore Domini spes fortitudinis*; quia sicut in via sæculi audacia fortitudinem, sæculi timor debilitatem : ita in via Dei timor fortitudinem gignit. Unde et Eliphás beati Job virtutes enumerans : *Timor tuus fortitudo tua, patientia tua et perfectio viarum*

tuarum (Job iv, 6), ait. Timori quippe fortitudinem subjunxit; quoniam, ut dictum est, de timore fortitudo mentis generatur. Mens namque nostra tanto validius terrores a rerum temporalium despicit, quanto se auctori earundem temporalium veracius per fortitudinem subdit. Ergo mens bene in timore Domini constituta, extra quod timeat non invenit, dum potestate b quadam interius supra omnia fiducialiter elevatur. A timore quidem, c gradus virtutum incipitur, deinde mens fortitudine roboratur, roborata verbo patienter mala præsentium d tolerat. De qua nimirum patientia perfectio viarum Dei aggreditur, ut ad spem solidius consurgat. e Ita siquidem Apostolus testatur dicens, quod *patientia probationem, probatio vero spem operatur* (Rom. v, 4). Quibus itaque gradibus mens divinitus vegetata profecto non confunditur, quia charitas Dei, diffusa in cordibus credentium, hæc omnia operatur. Quapropter satis sit tantisper de spe nostræ salutis prælibasse, finem libelli quem sperando quibusque prodesse parvulis edidimus, sine ejusdem spei fine ponamus, ut in sequenti, sicut tua beatitudo exegit, de charitate resumtis viribus ardentius, licet breviter, aliquid dicamus, ipso adjuvante, qui cum Patre et Spiritu sancto unus et verus est Deus, Jesu Christo Domino nostro. Amen.

a Edit., errores.

b Edit., pietate.

c Edit., quidam.

d Edit., præsertim.

e Edit., resurgat.

PROLOGUS IN LIBRUM DE CHARITATE.

Diu intermissis Scripturarum studiis, longo curandarum rerum fatigatus naufragio, licet agrestis, devotus tandem a amicam repeto quietem; ut quod in torpore ignavi actus vitæ sopitis sensibus demerserant, Christi charitas, de qua loqui desiderio, evigilet et abstergat, ne iners solertia, defecato paulisper fruens silentio, sine fructu remaneat. Fodi nimirum puteos, quos foderat senex Abraham : sed quia eos semper obstruere gestiunt Philisthiim; rursus elaborandum cum Isaac, reperta b in fonte fidei aqua viva, quatenus vincere possimus jurgia, et calumnias inimicorum. Deinde alium puteum spei profundius egerere; sicque rixas et inimicitias omnium adversariorum superare : sed quia tandem his exhaustis, aquas salientes in vitam æternam, Domino largiente, paululum degustavimus : restat tertium d

C Sephora illa Æthiopissa venire atque haurire consueverant. Bene namque has tres septem donorum sorores germanissimas omni dilectionis officio sibi in animo devoverant, quarum potatu quotidie inebriantes se, semper ibi reperiebantur. Siquidem et philosophi eosdem voluerunt fodere puteos, quos physicam, ethicam, logicam appellarunt; sed quia sine Christo aquam inveniunt, sed non vivam; ita et Salomon tres condidit libellos de tribus istis virtutibus, ubi in tertio quanta sit latitudo et profunditas, soli amplexus sponsi, et oscula sponsæ probant. De quo nimirum puteo mulier Samaritana requisita nesciens prophetizat, quod puteus altus sit nimis, et nemo ex eo bibit, nisi cui Jesus aquam salientem in vitam æternam tribuerit. Altus quippe fons est, quo nemo alius ascendit; idcirco invocandus est ille, sine quo ad hauriendam aquam illuc nemo pervenit. Nequaquam igitur isti puteorum rivi illius patuli fluentia, quæ fabularum salsura condivit; sed quæ Jesus credentibus reseravit dicens : *Qui credit in me, flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ* (Joan. vii, 38). Hæc quippe, de qua loqui disponimus d, man-

a Edit., tamen.

b Edit., reperto fonte.

c Edit., potest.

d Edit., disponemus.

datum dici potest mandatorum, vel donum omnium A charitate quodcumque donorum habueris, nihil tibi donorum, sicut est Canticum canticorum; quoniam prodest.
omnia hoc uno complentur mandata, sicut et omnia isto uno consummantur salutis dona. Alioquin sine

Explicite prologus.

INCIPIT LIBER DE CHARITATE.

CAPUT PRIMUM.

Quid sit charitas?

f. Interrogemus Joannem apostolum, et ipse narrabit quid a de fonte Christi b pectoris hausit; dicit enim: *Deus charitas est* (I Joan. iv, 16). Ecce quam brevis definitio, et habes quid sit charitas. Sed hanc nemo philosophorum penetrat, quia immensa et profunda est. Porro definitionum genera apud illos plura legimus, ut puta usialis c, quod est substantialis, quæ propria et vere dicitur definitio: secunda, quæ Græce onomastica vocatur, quæ notio dici potest, eo quod de actibus, de qua quæritur, rei notitia insinuatur. Sed Apostolus aperte clamat, *quia Deus charitas est*. Quippe non relative, neque nuncupative, sicut de Domino quædam dicuntur; sed substantialiter, sicut veritas, et lux, ac cætera quæ Dominus substantive prædicatur. Unde quærendum utrum Deus Pater sit charitas, an Deus Filius, an Deus Spiritus sanctus, an Deus ipsa simul Trinitas? Nec tamen fatendum propterea charitatem Deum esse, quod sit donum Dei; sed quia charitas est illa substantia, quæ Deus est, sicut et bonitas, ac vita, et cætera, ut dixi, quæ de Deo substantialiter dicuntur. Dicitur enim Deo: *Tu es patientia mea et refugium meum* (Psal. lxx, 5), ac multa talia; sicut et: *Tu es spes mea et misericordia mea*; nec recte dicimus: *Tu es charitas mea*; quin imo dicendum: *Deus charitas est*, sicut dictum est, Deus spiritus est. Hoc qui discernit a Deo intellectum, et non ab homine quærat rationem. Tamen d licet dicamus: Sapientia, et veritas, et vita seu lumen Deus est, ac similia; hæc omnia non nisi una substantia est. Similiter et charitas cum dicimus quia Deus est, hoc est, quod vita, quod lux, quod sapientia, et cætera, eo quod Deus Trinitas simplex substantia est. Recte igitur intelligimus, quia Deus Pater charitas est, et Deus Filius similiter charitas est, et Deus Spiritus sanctus. e Sicut et sapientia Deus Pater est, et Deus Filius, et Deus Spiritus sanctus, non tamen tres charitates ideo dicimus, aut tres sapientias; sed unam sapientiam, et unam charitatem; sicut et unum Deum Patrem, et Filium atque Spiritum sanctorum confitemur. Et sicut proprie verbum Dei etiam Dei sapientia Filius dicitur: ita ergo charitas aptissime Spiritus sanctus est ap-

pellatus; sed ita, ut illa simplex Dei natura non sit aliud substantia, et aliud charitas, sed charitas ipsa substantia sit Patris, et Filii, et Spiritus sancti; quamvis proprie Spiritus sanctus charitas nuncupetur. Hinc quoque Joannes Apostolus: *Dilectissimi, diligamus invicem. quia dilectio ex Deo est. Et omnis qui diligit, ex Deo natus est; qui non diligit, non cognovit Deum, quia Deus dilectio est* (I Joan. xiv, 7). Manifestat autem Spiritum sanctum intelligendum eandem dilectionem esse, quem dixit ex Deo, quia Spiritus sanctus ex Deo Patre est, et Filio. Tamen et Filius de Patre Deo est, idcirco illud apertius designatur, ubi ait, quod *in hoc cognoscimus, quia in ipso manemus, et ipse in nobis, quia de Spiritu suo dedit nobis*. Et hoc est in Deo manere, qui manet et in charitate, quia Spiritus sanctus quem dedit nobis, dilectio est: Et omnis qui diligit, ex Deo est, quia Spiritus sanctus f, qui est dilectio, Deus est. Ecce quid sit charitas? Ubi qui manet, nullis inimicitiis, nullis calumniarum insidiis defraudatur, sed ex Deo totus, in Deo g securus manet.

2. Ergo qui habet charitatem, in se Spiritum sanctum habet, quia Spiritus sanctus charitas est; ideoque talis Christi est, eo quod spiritum Christi habeat. Alioquin si non spiritum Christi, nec charitatem habet, et Christi non est, quia sine h Spiritu ejus est. Non modica igitur virtus charitas, quæ Deus est. Unde nec haberi potest, nisi ab illo, in quo est, cui credendum est. Et Joannes, nos, inquit, *cognovimus, et credimus charitati Dei, quam habet in nobis* (I Joan. xlix, 16). Et qui i est, quam habet in nobis, nisi quia de Spiritu suo j dedit nobis? Ergo cum Spiritus datur, Christi charitas diffunditur, sicut Paulus testatur apostolus, *quod charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis* (Rom. v, 5). Unde cum super apostolos venit, in fervore ignis apparuit, quia charitas quos repleverit, ardentem facit, Deoque conjungit. Unde si Deus Pater charitas est, et Filius charitas est: charitas autem Patris, et charitas Filii unum sunt, et non unus. Ex quo consequenter unum bene dicuntur, qui veniunt simul ad Deum, qui perfecti sunt in charitate, juxta veritatis assertionem, et mansionem apud eum faciunt. Propter quod talis charitas, quæ Deus est, cum fuerit in aliquo, is nihil terrenum, nihil materiale, nihilque corruptibile diligit; quia

ter est, et Deus Filius est, et Deus Spiritus sanctus.

f In edit. deest sanctus.

g Edit., ideo.

h Edit., male, simul longe melius sine.

i Editor emendavit quid est non male.

j Non ita bene correxit sancto pro suo.

a Edit., quidquid.

b In editis desideratur Christi.

c Edit., usiodis melius usialis a Græco εὐσία quod est substantia.

d Edit., Tum.

e In editis desideratur sicut et sapientia Deus Pa-

contra naturam est charitatis quidpiam corruptibile diligere, præsertim cum ipse sit fons incorruptionis. Ipsa est enim sola habens immortalitatem, siquidem *Deus est charitas, qui solus habet immortalitatem, habitans lucem inaccessibilem* (I Joan. iv, 16; I Tim. vi, 16). Quid aliud immortalitas, nisi vita æterna creditur? Quam daturum se promittit Deus credentibus in ipsum solum verum Deum, ^a et quem misit Jesum Christum Filium ejus.

3. Idcirco ante omnia, et super omnia imprimis hoc amabile, et beneplacitum dicitur esse Deo, ut diligit quisque Dominum Deum suum ex toto corde suo, et ex tota anima sua, et ex totis viribus suis, quia Deus charitas, et Filius, qui ex Deo est, charitas est. Unde sui simile aliquid in nobis Deus requirit, ut per hanc charitatem, quæ est in Christo Jesu, qui est charitas, velut quadam cognata per charitatis nomen affinitate sociemur. Sicut Paulus jam conjunctus ei dicebat: *Quis nos separabit a charitate Dei, quæ est in Christo Jesu Domino nostro?* (Rom. viii, 35.) Hæc nimirum charitas hominem proximum in invicem sibi et Deo facit, sicuti Veritas in Evangelio (Luc. x) demonstrat dicens cuidam superbienti, quod quidam cum descendisset ab Hierusalem in Jericho, inciderit in latrones; quem cum vulneratum ac semivivum sacerdos, ac Levita præterierint, amplectitur Samaritanus, qui misericordiam ei fecerat, huncque proximum fuisse declarat eorum ^b, et ab ipsius confessione proximum fuisse manifestat. Unde adjecit: *Vade, inquit, et tu fac similiter* (Ibid., 37); ac si aperte dicat: Quisquis secundum Deum proximus velit esse, faciat charitatis opera, quæ sunt viscera secundum interiorem hominem, ut maneat simul unum in Domino. Nam cœlestis illa Hierusalem sola convisceratur charitate; illinc ex qua omnis germanitas constat, et perpetua societas. Unde jam hic anima concorporetur in membris Christi, et conflagretur ^c cœlesti lumine. Hic namque est ignis ille, quem Jesus venit mittere in terram, et quid vult, nisi ut ardeat (Luc. xii), et exurat omnia carnalis vitæ desideria? Iste quippe ignis est, qui de cœlo venit in Veteri Testamento, quem jugiter sacerdoti nutriri mandatur, ne exstinguat, quia nullo ex alio holocaustum, vel sacrificium Deo dignum crematur. Si quis vero alienum obtulerit, sicut factum est illis, quos ignis exussit, Nadab et Abiu (Num. iii), morte plectetur æterna, quoniam ignis iste perpetuus est.

CAPUT II.

Cujus lingua sit charitas.

1. Charitas ergo Græcum est, quod in Latino *dilectio* appellatur. Sed melius in Græco charitas vim suæ significationis exprimit, quam dilectio, quæ a diligendo quidpiam nominatur. Sæpe enim diligimus quod demum improbandum melius judicamus. Di-

ctum est enim quod similis similem sibi diligit. Unde dum vitiosi, vitiosos diligimus, non quia hoc sunt quod creati sunt, sed quia vitiosi sunt, nunquid talis dilectio charitas est appellanda, aut ex Deo est? Absit. Nam omnis qui diligit, ex Deo natus est. Ille vero qui sic diligit, utique se primum, et eum quem diligere videtur, odit, quoniam *omnis qui diligit iniquitatem, odit animam suam*. Verumtamen licet odium sit, dilectio juxta verbi etymologiam vocatur, et ideo, ut dixi, non satis ubique latinus iste sermo vim charitatis exprimit, quia charitas nunquam, nisi ex Deo, vel in Deum, vel propter Deum jure dicitur. Dilectio vero aliquando odium approbatur, sicut econtrario odium, dilectio vera secundum divinarum Scripturarum intelligentiam: ut est illud: *Qui odit animam suam in hoc mundo* (Joan. xii, 25), etc., quæ leguntur. Sed Joannes non de alia dilectione, nisi quæ ex Deo, et Deus est. Unde absolute universaliter definit dicens: *Omnis qui diligit, ex Deo natus est, et cognovit Deum. Qui ^d non diligit, non novit Deum, quoniam Deus charitas est* (I Joan. iv, 7, 8). Et hæc est dilectio Christianorum, ut Deum, et in Deum, et propter Deum diligas. Deum autem in se, propter se, quia summum bonum est; membra vero Christi in Deum, quia membra sunt ejus, qui Deus est; et ideo in Deum, quia Deus charitas, diffusus in eorum cordibus, facit eos manere in Deum per spiritum adoptionis, ita ut filii jure nominentur, et sint. Verumtamen non ita quasi summum bonum sint, diligendi, sed quia in summo bono sunt boni filii, per Spiritum sanctum boni præsciti et prædestinati, ut maneat in spiritu adoptionis. Reliqui omnes propter Deum sunt diligendi; quia boni a bono Deo sunt creati, licet vitio suo sint mali effecti. Nam et dilectio dicta videtur eo quod liget. Duos enim in invicem alligat; quia non minus, quam inter duos charitas esse potest: facit namque unanimes in domo, ita ut pluri sint cor unum et anima una. Quapropter recte *vinculum perfectionis* (Col. iii, 14) vocatur. Ligat etiam animas indissolubili amoris vinculo ad Deum, quas prius ipse suæ dilectionis loro sibi astrinxerit, ut maneat in Deum. Unde Dominus: *Volo, Pater, inquit, ut et ipsi unum sint in nobis, sicut ego et tu unum sumus* (Joan. xvii, 22). Alioquin civitas illa Hierusalem cœlestis quomodo constaret ex tam diversis unita in Deum, ut ultra jam non possit dissolvi, nec ullo fraudis dolo corrumpi, nisi esset interius, et exterius charitate Christi sic perfusa, quatenus nec inter fluctus sæculi submergi queat. Hinc quippe dicitur: *Et linivit arcam Noe bitumine intus et foris* (Gen. vi). Quæ nisi esset linita, inter undas illæsa superferri non posset: quod si inter auras sæculi a Deo Ecclesia solidatur ne corrumpi possit, quanto magis in patria, ubi jam nullus procellarum motus erit? Hinc quoque David canit (Psal. cxlvii, 12-14):

^d In editis desideratur *qui non diligit, non novit Deum*: quæ tamen verba exstant in Joannis textu.

^a In edit. omissum est *Deum*.

^b Editi, *coram*.

^c Editi, *flagretur*.

Lauda, Jerusalem, Dominum; ac si patenter dicat: **A** *Quoniam confortavit seras portarum tuarum, ne rursus queant infringi. Deinde addidit: Benedicti filios tuos in te, qui posuit fines tuos pacem.* Exclusis quippe reprobis et maledictionum filiis, omnes unanimis futuri ad dexteram Patris benedicti erunt, quorum hic animæ jam in Christo unum esse cœperunt, ut illic in unitate Patris plenius colligantur.

2. Denique unitas nunquam dividitur, ideoque quidquid unitate solidatur, firmissimo dilectionis vinculo tenetur ac ligatur. Hinc namque Scriptura sancta quasi honestiori vocabulo pro amore, vel cupidine usitatissime charitatem ponit vel dilectionem, licet nonnunquam et amore fruamur Christo, sicut est in Canticis de sponsa: *Quia amore langueo* (*Cant. v, 2*). Nec non et de sapientia in Proverbiis: *Ama eam et servabit te* (*Prov. 11*), seu et ^a in aliis quibuslibet locis. Tamen ^b ubi nullius lapsus videtur occasio, jure in Scripturis sanctis nomen amoris inseritur: cæterum ubi celsior dignitas nominis commendatur, charitas vel dilectio dicitur. Etsi ^c nihil sit in divinis eloquiis utrum amor Dei, an charitas an dilectio nominetur, tamen nomen charitatis in tantum extollitur, ut Deus etiam ipsa charitas appelletur. Hinc quoque Joannes ait: *Charissimi, diligamus invicem, quia charitas ex Deo est, et omnis qui diligit ex Deo natus est, et cognoscit Deum: qui autem non diligit, non cognoscit Deum, quia Deus charitas est* (*I Joan. iv, 7, 8*). Talis igitur virtus longe differtur ^d a cupidine vel amore, de quibus sapientes sæculi quasdam artes, quibus amor in anima nasci vel augeri posset, conscriptas reliquerunt. Sed profecto has quique carnales ad vitiosa et culpabilis amoris incitamenta traxerunt. Unde sancta Scriptura charitatem gloriosius commendat, ne apud nos, ubi quanto plures simpliciores, tanto imperitiores hujus occasione vocabuli ad amorem carnalium rerum labantur, sicuti fecerunt hi, qui pro his quæ dicta sunt de amoris natura in lapsus carnalium et impudicitiarum præcipitia corruerunt: præsertim cum illi volentes ostendere vim amoris nihil aliud esse, quam virtutem, quæ animas de terris ad fastigia cœli celsa perducatur, nec ad summam posse beatitudinem perveniri, nisi amoris desiderio succendatur animus. Multa de amoris natura dixerunt quidam ^e quæ adumbrata protulerunt; sed ideo errasse contigit, quia non apprehenderunt quod Deus charitas esset. Unde non cognoverunt Deum, neque dilexerunt. Nos autem, quia diligimus, utique et cognoscimus: cognoscentes autem plenius amamus, et quia amamus, in omnibus recte obediunt, ita ut etiam inimicos diligamus: qui profecto ut eorum vitia oderimus, sic sunt diligendi, quia a bono sunt, ut in bonum Deum redeant, et permanent boni.

^a Edit., sic in aliis.

^b Edit. pro tamen habent scilicet.

^c Edit., Etsi autem.

^d Edit., differt.

3. Constat igitur, ut dixi, quod amor quo dilectio fulcitur, nonnunquam in malo accipitur; sed Christianorum non nisi in bono, ut quidquid in Deum aut propter Deum diligis, ames necesse est sicut temetipsum. Deum vero ex toto corde, et ex tota anima, et ex tota virtute diligas et ames; quoniam amor et dilectio convisceratio est patris in filium, et filiorum refusio in patres, fraterna quoque germanitas. Alioquin tolle dilectionem, quid habet pater ad filium, aut filius ad patrem, vel quid fratres ad invicem? Idcirco tu, homo, dilige, quia Deus dilectio est. Sed quid est quod non diligeris a Deo, nisi quia non diligis? alioquin Deus dilectio quomodo potest non diligere, cum sit ipse dilectio? Quod bene prodigus insinuat filius. Consumpto itaque ^f luxuriose patrimonio et perditio, tandem ad se rediens patrem vocat quem deseruerat (*Luc. xv*). Et bene. Quia licet ille non amando degener esset factus, pater in se manens non amiserat viscera paternitatis, quæ nimirum viscera charitas est. Et ideo misit Deus Spiritum suum, qui est charitas proprie vocatus, et ex Patre Filioque procedit in cordibus nostris, ut per charitatem concorporemur in corpore Christi, quatenus in Patre et Filio, una cum Spiritu sancto nos unum simus, sicut et ipsi in se unum sunt. Quia totus Deus Pater et Filius atque Spiritus sanctus una charitas, et una vita, atque una Deitas est; et ideo bene qui diligit, cui datum est ut diligat, ex Deo natus est. Et qui manet in hac dilectione, in Deo manet, et Deus in eo (*I Joan. iii*).

CAPUT III.

De sententia Pauli, ubi ait: quod Major est charitas.

1. Ait enim: *Manent autem nunc fides, spes, charitas, tria hæc. Major autem horum, vel sicuti nostri codices habent, Major autem his est charitas* (*I Cor. xiii, 13*). Sed beatus Augustinus, *major autem horum, nos dicere debere insinuat. Dicit enim ita, si videretur dicere, Major autem his est charitas: aliam charitatem ^h quasi quartam aliquid inducere videretur, quod tribus dinumeratis, fidei videlicet, spei et charitati præponeret. Porro comparativus, quia genitivum pluralem aliquando fegit, videtur melius per eundem casum sonare: sicut et cum de tribus quibuslibet interrogamus, quis illorum prior est, volentes unum de ipsis priorem agnoscere: si dicimus, quis illis prior est? nescio quam personam quartam videmur inquirere, quæ tribus illis prior sit. His ita dictis, quærendum quare dixerit Apostolus, cum maneant hic tria hæc, et simul omnia agant, nec una sine altera possit perficere, quod major illarum sit charitas, videlicet fide et spe impræsentiarum, sine quibus nulla est charitas. Major autem forte charitas ideo dicitur, quia omnia credit, omnia sperat, præsertim cum non facile dixerim*

^e Edit., quidem.

^f Edit., restat.

^g Editi, namque.

^h Edit., majorem, quasi quartam aliquid.

continuo, quod omnis fides perfectam habeat charitatem. Unde Apostolus : *Si habuero, inquit, omnem fidem, ita ut montes transferam, charitatem autem non habeam, nihil mihi prodest (I Cor. XIII, 2)*. Sed videtur mihi non posse habere omnem fidem qui charitatem non habuerit, ita ut montes transferat. Alioquin quomodo habere potest aliquis omnia mysteria et omnem scientiam, ut idem ait Apostolus, nisi habuerit charitatem; maxime cum dicat Joannes : *Omnis qui credit quia Christus est veritas, ex Deo natus est; et qui ex Deo natus est, non peccat (I Joan. v, 1, 18)*. Unde ^a colligitur [quod] is qui credit quia Christus est veritas, ex Deo natus est; et qui ex Deo natus est, non peccat. Qui autem peccat non credit, nec diligit, et peccato obnoxius est. Constat igitur quod non diligit qui peccat. Charitas ergo peccandi excludit affectum, quandoquidem et timorem excludit foras, fidei autem plenæ perfecta est charitas, sed fides non semper plena est. Hinc et apostoli : *Domine, auge nobis fidem, scilicet ut infirmantem sanaret fidem*.

2. Fides vero velut prævia charitatis occupat animam, quia credendo unusquisque diligere incipit, credendo plenam charitatem possidet. Unde restat, juxta illud Apostoli, quod sicut charitas credit omnia, ita et perfecta fides impræsentiarum fidem habeat omnem; quoniam fides semitas præparat veræ dilectioni; ac per hoc omnis fides est ubi perfecta charitas est; quia charitas credit omnia, id est facit per fidem omnia credere, et habere hujusmodi animæ ^b omnem fidem, sicuti et omnem spem, quoniam omnia sperat. Unde nimirum major est charitas, quia per fidem spemque complectitur. Et talis charitas nihil timet, sed excludit foras timorem. Omnia suffert, omnia ^c sustinet; et qui ^d sustinet omnia, etiam martirium non timet, eo quod ei jam crucifixus mundus sit, et ille mundo, ut non timeat quæ sunt in mundo. Recte etiam charitas major, quoniam omnia ^e virtutum genera agendæ vitæ comprehendit, sicut suas quasque species genus. Et constat ex omnibus, sicut et omnia ex ea subsistunt. Soliditas ^f ergo earum, et perfectio charitas est, quoniam ex charitate radicantur universa et fundantur, ut accepta Deo et perfecta maneat ^g. Deinde cessantibus aliis, charitas ardentior beata erit, ut puta fides et spes, cum per visionem Christi evacuata fuerint, quia *cum pervenerit quod perfectum est, evacuabitur quod ex parte est*. Tunc sola charitas major omnibus, etiam juxta quod impræsentiarum est, et se gloriosior virebit. Cæterum in hac valle lacrymarum, quia de cœlis est, quasi peregrina et ideo rara manet. Porro in supernis tota regit et regnat; ac per hoc cum perventum fuerit in sua, erit charitas omnia in omnibus, quia Deus

^a In edit. deest, unde colligitur [quod] is qui credit quia Christus est veritas, ex Deo natus est, et qui ex Deo natus est, non peccat.

^b Edit., animam.

^c Editi addunt omnia sperat.

^d Edit., et quia.

Charitas est, et regnabunt in omnibus singuli unum corpus cum Deo, alter alterius membra sine fine beati.

3. Hæc sunt namque viscera illius civitatis, et ista compago ac vita perennis gloriæ. Unde necesse est, si quis illuc vult vivere, hic jam per charitatem incipiat, et per eam operetur; quoniam quidquid sine charitate est aut sit, prodesse ad eandem vitam non potest. Ista ergo est eminentior via, quam Apostolus solis filiis demonstrat, et excelsior cunctis. Hinc quoque magis hortatur dicens : *Sectamini charitatem (I Cor. XIV, 1)*; profecto quia charitas plus est quam omnium charismatum dona, eo quod una ex omnibus adimpletur, et singula ut prosint ex ea vivificantur et crescunt. Sunt enim in virtutibus principia, sunt media, sunt et summa. Unde sapientia de se loquens dicit : *Dominus creavit me in principio viarum suarum (Prov. VIII, 22)*, ut inde inciperent, id est a Christo videlicet sapientia Dei Patris, qui vellent venire ad Patrem. Sed et Apostolus, cum ambularet in via quæ Christus est, et ad palmam supernæ vocationis sequeretur vocantem Deum, ea quæ retro sunt obliviscebatur, extendens se ad ea quæ ante sunt, ut ad summa veniret. Transierat enim principium viarum Dei, quia non indigebat aggrediendi exordio; sed ad veritatem in via gradiens pervenire, atque permanere ^h in via charitate repletus, et per charitatem adoptione recepta Filius in domo cum Patre sine fine beatus ⁱ. Ex quo liquet quod nulla res in via tenere nos debeat, quando nec ipse Dominus, in quantum via nostra esse dignatus est, tenere nos voluit; sed semper transire, ne rebus temporalibus, quamvis pro salute nostra susceptis et gestis, male hæreamus infirmi, quinimo per eas potius curramus alacriter ad eundem ipsum qui nostram naturam temporalibus liberavit, et collocavit ad dexteram Patris. Hoc quippe est quod ipse alibi ait : *Etsi noveramus Christum secundum carnem, jam non novimus (II Cor. v, 16)*, quia exutus omnium mortalitate et temporalitate Deus et homo, unus Dominus Jesus Christus cum Patre coæternus vivit, manet et regnat Deus.

CAPUT IV.

Quod charitas gemina sit.

1. Ex omnibus et in omnibus Scripturarum locis patet, quod charitas una eademque gemina est, id est ^j Dei et proximi : nec una jure sine altera; quoniam Deus charitas ita jubet, ut qui diligit Deum, diligit et proximum suum. Una quippe dilectio, sed duobus mandatis movetur affectus, ut Deum ex toto corde, et ex tota anima, et ex tota virtute, proximum vero sicut nosmet in Deum diligamus. Et hoc mandatum habemus, ut qui diligit Deum diligit et fra-

^o In editis deest omnia.

^f Edit., sodalitas.

^g Editi, maneat.

^h In edit. deest permanere in via.

ⁱ In edit. additur permanere caviebat.

^j In editis desideratur id est.

trem suam. Quod si dicimus quia diligimus Deum, et fratrem vel unum odimus, mendaces sumus, et veritas, id est Deus, in nobis non est, quem nos diligere mentimur. Dicit enim Joannes : *Si fratrem, quem vides, non diligis, Deum, quem non vides, quomodo diligere potes?* (II Joan. III). Argumentum igitur dilectionis Dei dilectio proximi est; quia proximi dilectio initium Dei amoris est. Diligendus ergo proximus est, ut in proximo diligatur Deus, quia omnis ejus dilectio, si justa est, ad Deum refertur, in quo diligitur proximus, et propter quem inimicus. Idcirco in Veteri Testamento dux fuisse memorantur tabulæ digito Dei conscriptæ, quia charitas proximi et Dei gemina est, quæ a gratia Spiritus sancti diffunditur in cordibus nostris. Nam digito Dei Spiritus sancti gratia designatur. Unde et Christus, in digito Dei, id est in Spiritu sancto dæmonia pellebat, ac per hoc unus idemque Spiritus tam in Veteri quam in Novo est operator, ut charitas Dei et proximi repleat corda credentium. Sed ibi in tabulis lapideis, quia idem populus cor gerebat lapidem; hic vero in cordibus credentium, ubi Dei et proximi vera dilectio servatur. Quem nimirum Spiritum Dominus noster Jesus Christus semel dedit adhuc in terra consistens, et semel cælo præsidens. Neque enim alio in loco datus aperte monstratur, nisi cum insufflatione in terra percipitur, et postmodum in linguis variis cum de cælo veniens monstratur. Cur ergo prius in terra, postmodum de cælo discipulis mittitur, nisi quia duo sunt præcepta charitatis, dilectio videlicet Dei, et dilectio proximi? Ergo prius in terra datur, ^a ut diligatur proximus, deinde de cælo idem datur, ut diligatur Deus, ac per hoc sicut unus est Spiritus et duo data, ita una est charitas et duo præcepta.

CAPUT V.

Quod quatuor sint diligenda.

Quatuor ergo diligere ex ipso præcepto dilectionis debere comperimus: licet ad illam dilectionem Dei earum tria referantur, quia dilectio ex toto corde, et ex tota anima, et ex tota mente, omnes cogitationes, omnemque vitam et omnem intellectum ad se invitat, ut in Deum cuncta conferat homo, a quo habet ea ipsa quæ confert. Nullum enim a se rivulum duci extra patitur Deus, cujus derivatione ejus dilectio minuat. Cum autem ait: *Ex toto corde, et ex tota anima, et ex tota virtute* (Luc. x, 27), nullam vitæ nostræ neque dilectionis partem relinquit, quæ vacare debeat: imo quidquid aliud diligendum venerit, quasi ex præcepto in animo illuc rapiatur necesse est, quo totus impetus et fons dilectionis manat ac currit. Tamen integra dilectio Christi, ut dixi, ad quatuor se extendit, unum scilicet quod supra nos est; alterum, quod nos sumus;

^a Edit., quæ, sed melius qua.

^b Edit., cunctis ergo cur prius, sed redundat cunctis.

^c In edit. desideratur ut diligatur proximus, deinde de cælo idem datur.

^d Edit., nullus tamen est, quo se.

A tertium vero quod juxta nos est; quartum, quod infra nos esse videtur. Porro de secundo et quarto in Scripturis sanctis nulla præcepta sunt data a Deo; quia quantumlibet quisque aberret a veritate, nullus tamen ^d qui se et corpus suum quodammodo non diligit. Quamvis ergo fugax animus ab incommutabili bono, id tamen semper agit, ut ipse sibi quæ diligit et corpori suo pareat. Unde nimirum non potest nisi se et corpus suum, licet male, diligere. Male ergo se diligit, quisquis sibi vult vindicare quod uni proprie debetur Deo; quia talis dilectio melius odium quam charitas vocatur. Unde Propheta: *Qui diligit iniquitatem, odit animam suam* (Psal. x, 6). Et ideo restat, ut diligatur Deus ex toto sicuti summum bonum, quem quicumque diligit, mandata ejus custodit. Unde Dominus: *Si diligitis me, inquit, mandata mea servate* (Job XIV, 15). Porro mandata ejus, imo mandatum omnium mandatorum est, ut diligamus sicuti nosmet omnem proximum; quia profecto in his duobus mandatis tota lex pendet et prophetæ: alioquin supervacuum videretur ut se quisque et corpus suum diligeret, mandare; quoniam id quod sumus secundum animam, et id quod infra nos secundum corpus ad nos pertinet, et inconcussa lege a natura diligimus. Quæ lex nimirum etiam in ^e bestias promulgata videtur. Et Scriptura dicit: *Quod carnem suam nemo unquam odio habuit, sed nutrit et fovet eam, sicut Christus Ecclesiam.* Hinc ergo oportuit præcipere: *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex tota mente tua* (Luc. x, 27). Deinde: *Diliges proximum tuum tanquam teipsum.* In quibus duobus præceptis tota lex pendere probatur et prophetæ. Quia nullum diligendarum rerum præceptum nisi duobus præmissum est; præsertim cum præcedat dilectio Dei, ejusque dilectionis modus præscriptus appareat, ita ut cætera in illud unum confluant. Porro de dilectione nostra nihil videtur dictum; sed cum dicit: *Diliges proximum tuum sicut teipsum,* nihil prætermisissæ videtur, sed simul in nobis nostra dilectio commendatur. Ergo integra nostra dilectio est, ut anima ad immortalitatem, ad beatitudinem in Deum diligatur, et corpus nostrum ad sanitatem, ^f ad incorruptionem, ad immortalitatem præparetur. Nam sicut integer homo ex anima constat et corpore, ita dilectio plena est, ut diligitur corpus proximi ut nostrum, et anima secundum Deum. Talis quippe dilectio infusio est Spiritus sancti; quoniam *charitas Dei, sicut dicit Apostolus, diffusa est in cordibus nostris per eundem Spiritum sanctum* (Rom. v, 5), ut diligatur et proximus. Quæ nimirum charitas sursum, ac si ignis, semper anhelat, quia de supernis est. Nam et ignis iste visibilis illuc se ^g attollit, quo substantiam et originem habere dicitur. Sic itaque ignis iste dilectionis, quem

^e Edit., ad bestias.

^f Edit., sanctitatem et incorruptionem et immortalitatem.

^g Edit., illuc attollit, omisso se.

venit Jesus mittere in terram, vultque ut ardeat, A semper ad patriam festinans, quosque inflammaverit, illuc optat rapere, et ea quæ de supernis sunt semper diligere. Quod si dilectio est, non potest eum a quo est, et se in illo in quo est, non diligere, ac per hoc dum diligit eum a quo est, diligit et se, ut in ipso maneat in quo est. Quo nimirum fonte anima renata transit in Deum, non per immutationem substantiæ, sed per renascentiam affectus, ut ex toto diligit Deum : sed quia nonnunquam sæculi præpeditur oblectamentis, dicit in Canticis : *Trahe me post te, curremus in odorem unguentorum tuorum* (Cant. 1, 3). Nec itaque quia diligit sola vult currere post eum quem diligit; vult enim ut et caro secum ad incorruptionem transeat, sicut Propheta canit : *Sitivit in te anima mea, quam multipliciter tibi caro mea!* (Psal. LXII, 2.) Et dum integre se diligit homo in Deum, diligit et proximum secundum Deum. Et hæc est vera et integra charitas, ut diligit ex toto Deum non propter aliud, sed propter ipsum, quia incommutabile et summum bonum est; deinde proximum in Deum, et propter Deum, quatenus totus homo noster quam multipliciter sitiit ac desideret Deum.

CAPUT VI.

Quid sit proximus quem jubemur diligere.

Proximus noster omnis homo acclpitur vel propter conditionem naturæ, vel propter efficientiam operis, vel compassionem misericordiæ. Nihil enim magis proximum, quam hoc esse quod nos sumus, et hoc velle quod nobis volumus. Unde Dominus volens C nobis insinuare quid sit proximus, cuidam interroganti, *Et quis est meus proximus?* parabolam proposuit : *Homo quidam descendebat ab Hierusalem in Jericho* (Luc. x, 29, 30), ac cætera quæ sequuntur : ubi inter cætera nullum proximiore fuisse insinuat, quam qui curam ejus gessit, opusque misericordiæ circa eum impendit, in tantum, ut ipse a interrogatus ista fateatur : cui Dominus inquit : *Yade et tu fac similiter* (Luc. x, 37). Hinc quoque exhibendum est quidquid volendo, agendo, circa proximum, pietatis officio possumus, ut ille nobis proximus sit vicissim agendo, nosque illi etiam gratis opus misericordiæ impendendo. Sed nemo gratis id agit, qui propter Deum id agit; quoniam ipse prior dilexit nos, ut diligamus eum, sicut quæ b de Spiritu suo, D qui est charitas, dedit nobis, ut diligere possimus et ipsi, Spiritum sanctum. Quod si germanitas carnis habet aliquid germanitatis, multo magis adoptio filiorum Dei, quæ tota renascitur ex spiritu dilectionis; et notandum quod nemo sine mercede retributionis diligit, idcirco nemo gratis diligit. Nam proximi nomen ad aliquid est, sicuti patris ac fratris, quia nemo nisi proximi proximus est, sicut nec filius aut frater nisi patris et fratris c. Idcirco si jure pater diligi-

tur ille cœlestis, recte et proximus, et frater fratris, et d ipsi in eo, qui est cœlestis, cœlestes efficiamur. Nullus ergo exceptus est homo, cui misericordiam denegemus; quando etiam inimicos diligere jubemur. *Diligite, inquit, inimicos vestros, benefacite his qui oderunt vos* (Matth. v, 44) e. Omnis enim homo, aut amicus, aut inimicus nobis probatur; idcirco nemo excipitur ab officio pietatis, quia dilectio proximi malum non operatur; verum etiam præstantissimos ad omne opus bonum nos facit; unde plenitudo legis charitas appellatur. Manifestum igitur sub hoc præcepto, quo proximos diligere jubemur, etiam sanctos angelos contineri, a quibus nobis tantæ misericordiæ impenduntur officia, quanta in Scripturis sanctis animadvertere possumus; quoniam secundum Apostolum f *ipsi administratores sunt eorum in ministerio positi, qui hæreditatem accepturi sunt salutis* (Hebr. 1, 14). Quapropter jure g proximi censentur, qui nobis plurima misericordiæ opera impendunt, ex quo et Dominus noster, quia Samaritanus noster esse voluit, relictos nos a latronibus semivivos jacentes invenit: et quia medicinam salutis impendit, proximus factus est nobis, ad nos veniens per hoc quod caro factum est et habitavit in nobis. Hinc quoque Propheta : *Quasi proximum, inquit, et quasi fratrem nostrum, sic complacebam* (Ps. xxxiv, 14) : seu quoniam excellentior supra nos est divina natura, distincta est Dei dilectio a dilectione proximi: quoniam ipse sola sua bonitate præbet nobis opus misericordiæ, quia summum bonum est; nos vero nobis in invicem propter ipsius gratiam, ut in illo nos inveniamur, qui perditii eramus. Ille siquidem agit, ut eo perfruamur bono, quod ipse est, nos vero in invicem diligimus, ac miseremur nostri, ut perfruamur illo cui, culpæ exigentibus, nobismet in invicem male abusi sumus.

CAPUT VII.

Quid fruendum quidve utendum sit.

Definitum quippe a sanctis Patribus est, quod aliæ sunt res, quibus frui, aliæ quibus uti, aliæ quibus simul frui et uti debemus. Illæ namque quibus fruendum est, Pater et Filius et Spiritus sanctus est, eademque Trinitas, una et summa res communis omnibus ea fruentibus: si tamen res dicenda est, et non rerum omnium causa, nec non etsi causa præsertim, quia nullum nomen invenitur, quod tantæ convenientiæ excellentiæ majestatis, tamen dicitur Deus Trinitas unus Deus, ex quo omnia, per quem omnia, in quo omnia, Pater scilicet, et Filius, et Spiritus sanctus. Horum quoque singulus quisque Deus, et plena substantia, et simul omnes unus Deus et una substantia; quæ nimirum res fruendo beatos nos facit. Cæterum juvatur rebus quibus utendum est, tendentes ad beatitudinem, quas omnino nec amare, nec diligere debemus; sed his uti, ut ad illam substantiam,

a In edit. deest ipse.

b Editi, quoque.

c Editi, male, filii.

d Editi, ut ipse.

e In edit. omissum est vos.

f Edit., ipsi administratores, sunt in ministerio positi eorum, qui.

g In edit. deest jure.

quæ nos beatos faciat ^apervenire, atque ei inhærere A
possimus. Tertio loco nos sumus, qui fruimur et
utimur, inter utrasque constituti. Idcirco nobis ca-
vendum est, ne fruamur, quibus utendum est, ne
forte præpediamur in via, ne veniamus ad patriam
qua Deus perfecte fruendus est. Est enim frui dile-
ctione perfecta, vel amore alicui ei propter seipsum
inhærere, atque eandem rem ex corde diligere : uti
autem, quod in usum venit nostræ necessitatis, ad id
quod diligimus, aut amamus obtinendum, si tamen
amandum sit illud, profecto cum nihil propter seip-
sum, sed propter Deum amare debeamus ; quia sum-
mum bonum est ; et proximum, quia a summo ita
constitutum est : alioquin usus illicitus potius abusus
nominatur. Unde Apostolus : *Quicumque voluerit
amicus esse hujus sæculi* (*Juc. iv, 4*), id est his frui, B
quæ sæculi sunt, et diligere propter se, quia bona
sunt, *inimicus Dei constituetur*. Bona sunt quidem
recte utentibus ; sed abutentibus vere ^b in superbia
valde ^c perniciosissima comprobantur. Porro recte
utentibus sic sunt, quasi si aliquis peregrinando
festinus ad patriam venire anhelet, onustus cibariis
incedat, quibus nimirum prægravatus non propterea,
quia diligit, sed his utendõ ad illud ^d quo tendit
pervenire possit, licet invitus utendo portat : alio-
quin quisquis ea quibus utitur fruendo diligit, miser
illeetus, atque a bono abstractus in via torpescit. Sed
si animadvertes, nec se homo frui debet, quia nec
semetipsum propter se, sed propter eum debet dili-
gere, quo fruendum est. Alioquin non se refert ad
Deum sed ad seipsum ^e conversus, jam cum defectu C
se fruendo miser remanet ; quia non ad beatitudinem
erectus, sed ad miseriam depressus jacet. Unde si
nec se homo quodammodo ad se conversus frui
debet, quanto minus nihil aliud quid diligere ; sed
eo uti debet ad necessitatem, quatenus illuc per-
veniat, quo fons dilectionis manat. Et ideo nemo
se ^f applaudat, quilibet homo quamvis bonus, utrum
propter seipsum diligere debeamus ; quinimo in Do-
mino, vel propter Dominum, ut ad Dominum tota
dilectio nostra referatur, ut in illo nos in invicem
diligamus, in quo, et ex quo beati esse possimus
alias ^g autem beatus apostolus Paulus Philemoni :
Ego, inquit, te, frater, fruam in Domino (*Phil. xx*),
nisi addidisset in Domino, videretur eum propter seip-
sum diligere. Sed doctor egregius in illo eum dili- D
gere optat, illoque frui, in quo eorum uterque beati
esse possent. Quapropter diligamus Deum, non pro-
pter aliud, sed propter seipsum ; quia summum bo-
num est, ex toto corde et ex tota anima, et ex tota
mente nostra. Nullaque res sit, qua frui, nisi illo
debeamus. Hinc restat, ut tota dilectio nostra illuc
se rapiat, ubi summum bonum est, rebusque illis
fruamur, quibus beati esse possumus, ne forte ab-

^a Edit., *facit*.

^b In edit. *deest vere*.

^c Item *valde* desideratur.

^d Edit., *ad aliud*.

^e Edit., *ad ipsum*.

tamur licitis in superbiam, et miseria in quibusque
remaneamus. Ergo nobismet et proximis fruamur,
sed in illo ^b, ut secundum illum, et propter illum
nosmet in invicem diligamus, non quales nunc su-
mus, sed quales futuri esse credimur, ut tales illi
summo et incommutabili bono nosmet meliorando
quotidie in via, quæ Christus est, ambulando sem-
per inhæreamus. Deinde cæteris rebus nec frui, sed
uti debemus. Quarumque ⁱ usum ad ejus gratiam
referre, quem diligimus ; et ista est vera dilectionis
regula, ut diligatur Deus ex toto propter seipsum,
quia nihil illo melius, nec sine illo boni quidpiam
invenitur. Deinde diligatur proximus, sicut seipsum,
homo secundum Deum, et propter Deum diligit.
Nemo est igitur qui ex toto jam perfectus invenitur ;
sed in quantum secundum Deum se perfecte credit
vivere, diligit se homo, in illo ut permaneat : in
quantum vero peccator est, diligit se propter Deum,
ut perveniat ad perfectionem et gratiam, ut totus et
integer homo incommutabilis quodammodo, atque
incorruptibilis perseveret. Ad hoc quippe et proxi-
mum debemus diligere ; sed quia nemo tam bonus
in hac vita, qui mali quidpiam aliquid non admittat ;
nemo tam malus, qui boni aliquid non habeat, sic
diligendi sunt hinc inde in Christo proximi, ut ma-
litia exuti ad eum omnes perveniant præsciti, et
prædestinati per gratiam, sicutque ut angeli in cælo,
fruendo claritate loci, semper beati, et in laude Chri-
sti gloriosi.

CAPUT VIII.

De ordine charitatis.

Legimus in Canticis sponsam gloriantem, ubi ait :
*Introduxit me rex in cellam vinariam, et ordinavit
in me charitatem* (*Cant. 1, 3*). Quod nimirum magnæ
laudis est, magnæque dilectionis affectus, dum in-
quit : *Ordinavit in me charitatem* ; alioquin, nisi
ordinata sit charitas, omnino vera esse non poterit,
vel perfecta ; quia ille juste et sancte vivit, qui de
singulis quæ sunt, prout sunt, juste sentit, eaque
quomodo diligenda sunt diligit, vel quomodo his
utendum utitur. Nam ipse ordinatam habet chari-
tatem, qui aut diligit quod diligendum est, aut omnino
non diligit quod diligendum non est, neque minus di-
ligit quod est amplius diligendum, nec plus quod uti-
que minus diligendum esse cognoscitur ; sed æquissi-
me diligit quod minus vel quod amplius diligendum
est : anhelat quoque ne aut minus vel amplius de his
amando sentiat, quæ debet i æquissime diligere, ut
puta omnis peccator in quantum peccator est, non est
utique diligendus ; omnis vero homo in quantum homo
est, diligendus est propter Deum : et omnia membra
Christi, in quantum membra sunt, diligenda sunt in
Deum, quia membra Christi sunt : Deus vero pro-

^f Edit., *sibi* [applaudat quamvis bonus, omisso
quilibet homo.

^g Edit., *aliud*.

^h Edit., *sed in Domino*.

ⁱ Edit., *Earumque*.

^j Edit., *deest*.

pter seipsum, quia summum bonum est utique ex toto diligendus est; unde si Deus omni homine amplius diligendus est, unusquisque nostrorum vere amplius Deum diligere debet, quam seipsum; id est plus quam animam suam; quia qui diligit animam suam plus quam Deum, non est illo dignus; unde sancti martyres plus Deum dilexerunt quam seipsos: idcirco deposuerunt corpora mortalia, tradentes animas suas, ut eas in vitam, juxta promissum Dei, invenirent æternam. Deinde amplius homo alius diligendus est, quam corpus nostrum; quia secundum interiorem hominem anima ejus ita diligenda est, ut anima nostra. Tamen ita omnia propter Deum et in Deo diligenda sunt plus quam corpus; quia potest nobiscum homo interior Deo perfui; quod non potest corpus. Corpus namque per animam vivit, qua fruimur Deo, et ideo animam proximi secundum interiorem hominem diligamus ut nostram; et corpus ad incorruptionem, sicut et nostrum. Constat igitur quod omnes æque sint diligendi; sed cum omnibus prodesse non possumus, his potissimum consulere debemus, qui pro locorum et temporum, vel quarumlibet opportunitate rerum nobis constrictius quasi quadam sorte junguntur. Nam et ignis iste corporeus magis eos tam calore quam et lumine tangit, quos proximiores esse consiterit; sed ignis iste dilectionis omnes in Christo vel propter Christum amplectitur, præsentibus absentesve, dum et propter delinquentes gemit, et propter sanctos Deum laudare meminit, cum quibus et in quibus se participem lætatur. Tunc Patrem simul cum eisdem invocatur, dicens: *Pater noster, qui es in cælis*. Quis enim de tanta adoptione non gaudeat? quis de tanta germanitate ubique diffusa congratuletur? sed inter omnes qui fruuntur nobiscum Deo, partim eos diligimus, quos ipsi adjuvamus; partim a quibus adjuvamur, partim quorum indigemus præsidio, eorumque indigentiam subvenimus, partim quibus nec ipsi conferimus aliquid utilitatis, nec ab eis, ut nobis conferatur, attendimus. Et omnes tamen diligere debemus, ut et nobiscum diligant et velle orare ac desiderare; idcirco omnis dilectio nostra in invicem ad unum illum finem referenda est, ut omnes fruantur Deo, et nobismet in Deo, licet interdum utamur proximis sicuti et ipsi nostris in invicem utuntur suffragiis. Utimur autem eorum temporalibus præsiis, fruimur vero eisdem in Domino, secundum interiorem hominem, ut omnes renovemur in agnitione filii Dei, et reformemur ad imaginem gloriæ claritatis suæ. Quibus nimirum sponsa inebriata poculis exultat dicens: *Introduxit me rex in cellam vinariam* (Cant. 1, 3). Ista sunt namque pocula charitatis Christi, quibus transmutamur ad formam incorruptibilis Dei; quoniam Deus charitas est, ut per charitatem diligamus (ut ita-

dicam) eandem charitatem quæ Deus est, ex toto corde, et ex tota anima, et ex tota virtute; deinde proximos sicut nosmet, ut quod nobis volumus fieri, faciamus et aliis, et quod nolimus nobis, non irrogemus ulli. Ista namque est ordinata charitas, iste est ignis ille perpetuus, quem venit Jesus mittere in terram vultque, ut ardeat. Ista est eminentior via quam demonstrat Apostolus, sine qua nihil proficit, contra quam nihil valet; quoniam ita est ut mors inexpugnabilis fortitudo charitatis; quam profecto quisque charitatem debet nutrire, Dei implendo mandata, ut cuncta quæ agimus hoc igne crementur in conspectu divinæ majestatis, quatenus accepta fiant Deo. His itaque anima renata affectibus fit holocaustum, Deo exhibens corpus, quod vivificatur ab ea, hostiam vivam, sanctam, Deo placentem, et sit rationabile obsequium nostrum, profecto, quia charitas ordinata prius per Spiritum sanctum in cordibus nostris diffusa jugiter aspiratur.

CAPUT IX.

Quid sit initium charitatis, quidve perfectio.

Nemo igitur continuo fit summus: et ideo quærendum est principium charitatis, ut ad ejus perfectionem, Deo inspirante, venire possimus. Nam officium ejus nihil aliud est quam diligere, et diligendo mandata Christi adimplere. Principium vero ejus ab his incipit rebus (licet intus vivificentur) quæ foris sunt; quoniam sicut clamat Apostolus: *Qui habuerit substantiam hujus mundi, et clausit viscera misericordiae, ne indigentibus largiatur, non dico charitatem, sed nec principium habere putatur dilectionis*. Dicit enim ita: *Qui habuerit substantiam hujus mundi, videritque fratrem suum necessitatem habere patientem, et clausit viscera sua ab eo, quomodo charitas Dei est in illo?* (1 Joan. III, 17.) Ac sic patenter dicat: *Quomodo diligere poterit intrinsecus qui ea quæ extrinsecus sunt non impendit? clausa quippe viscera manare non sinunt pietatem ad proximum; dum se et res transitorias plus diligit quam proximum. Quomodo ergo dare poterit, quod præcisum dolet, quando id non impendit quod omnino extrinsecus amissum non dolet? Constat igitur esse principium charitatis atque indicium, si proximo non negemus, quod sine dolore amittimus, et superfluo possidemus; deinde ut officiose quæcunque possumus beneficia actu impendamus: alioquin dilectio, quæ videtur esse, dum torpet clausis visceribus, non est dilectio, dum negat proximo, quod nec præcisum dolet. Ergo aperiantur viscera, ut habeat principium, et quæ hujus mundi sunt salutem proximo non negentur; quoniam hæc omnia communiter data noscuntur. Unde Dominus inquit: *Quod si in alieno fideles non fuistis, quod vestrum est**

^a Editi, *diligere*.

^b Editi., *sed tamen dum omnibus*.

^c In editis desideratur *Deum*.

^d Editi., *quorumque*.

^e Editi., *charitatis suæ*.

^f Editi., *ab eo*.

^g Editi., *licet Deus vivificet*.

^h Editi., *initium*.

quis dubit vobis? (*Luc. xvi, 12.*) aliena quippe sunt in nobis, quæ hujus mundi sunt, licet in usu data sunt: idcirco proximis, quod omnibus in commune datum est, negare non debemus. Quod si foris negamus quod alterius est, intus clausis visceribus amittimus quod nostrum est sed quia principium charitatis esse diximus, substantiam hujus mundi largiri liberalissime proximis, quærendum est quid sit quod ait Apostolus: *Si distribuero in cibos pauperum omnes facultates meas, et tradidero corpus meum ita ut ardeam, charitatem autem non habuero, nihil mihi prodest* (*I Cor. xiii, 3*). Fortassis ergo aliquis dare potest facultates suas sine dilectione pauperibus, aut corpus tradere pro aliquo ^a negotio ita ut ardeat, sed certissimum quod sine charitate nihil prodest. Porro, ut dixi, charitatis officium est diligere; unde quidquid sine dilectione agitur Dei et proximi, nihil prodest. Nam dilectio proximi germanitatem servat, germanitas autem in adoptionem transit, adoptio vero per gratiam filios Dei nos efficit. Hinc quoque quia fratres et filii uni ^b Patrifamilias sumus, hæreditas cœlestis fide et substantia hujus mundi communis nobis est. Sic ergo largire ^c debemus proximis, quasi cohæredibus, et quod eorum est singulis non negare; quia secundum Apostolum, nihil aliud debere debemus, nisi ut invicem diligamus. Hinc quoque *charitas non inflatur, non est ambitiosa, non quærit quæ sua sunt* (*I Cor. xiii, 5*); qui profecto novit jus naturæ, et hæreditatis ac gratiæ consortium. Sic itaque singulis quæ hujus mundi sunt largire ^d satagit quasi debitum; quia non sua sunt quæ hujus mundi sunt; sed illa charitatis propria noscuntur, quæ æterna sunt. Illa namque debentur in via, quæ hujus sæculi sunt ad usum itineris. Cæterum illa ad perpetuitatem et æternitatem quibus fruamur, prædicanda, exoranda sunt proximis, quia nobis propria, largiente Domino, per gratiam jam facta sunt. Unde seu substantiam proximo præstemus, seu officium misericordiæ agamus, seu bona exoremus, seu cœlestia prædicemus; liberalissime mandat Apostolus: *Nihil aliud debemus, nisi ut invicem diligamus*. Dilectio quippe sola pro debito est, quam quotidie solvendo debemus, ut debendo persolvamus: sed quidquid possumus, proximis non negemus; alioquin quisquis claudit viscera pietatis proximo, nec initium charitatis habere cognoscitur, quomodo ergo animam dare pro amicis potest, qui nec substantiam impartiri gaudet? Nam sicut Dominus ait: *Majorem charitatem nemo habet, quam ut animam suam ponat quis pro amicis suis* (*Joan. xv, 13*). Et hæc nimirum est charitas, quæ foras mittit omnem timorem, qua charitate sancti perfusi non timuerunt omnino mori pro Christo, ut et amici Dei sint appellati: sed quia in

A charitate omnia pendunt ^e mandata, et varia sunt circa Deum et proximum ejus negotia, varius est et ordo beatorum, multæque mansiones in regno cœlorum: alii namque sunt qui substantiam mundi possident, et proximis largire ^f contendent, alii qui cuncta relinquentes, et non solum corpus, sed etiam animam pro Deo et proximis tradunt, omniaque quæcunque possunt, pro communi salute gerunt, adeo ut unus in Veteri Testamento deleri se optat ^g pro fratribus de libro vitæ; alter vero in novo anathema fieri gaudet ^h. Unde liquido constat, quod nunquam charitas excidet, licet timidus et incredulus quæ dicimus difficilia videantur. Cæterum iis qui præsciti et prædestinati sunt conformes fieri imaginis Filii Dei, cuncta videntur levia, quibus nec substantia mundo in mente est; nec labor aliquid esse; quia spiritu Dei aguntur, ex quo renati, et filii sunt ⁱ Dei appellati. Unde habeat quisque saltem initium charitatis, quatenus bona sæculi proximis impendat pro viatico, Christi amore ductus: fide charitateque succensus flagret, ut audiat a Domino: *Quod uni ex minimis istis fecisti, mihi fecisti* (*Matth. xxv, 40*). Festinet opus misericordiæ instantè operibus exhibere; quoniam labor omnia vincit, ut sibi ex proximo gaudeat in omnibus subvenire, ac per hoc ad ultimum, si res ita decreverit, animam ponere non metuat pro fratribus, et amicis, ut illa comprobetur charitas, qua nulla est major inter proximos. Varia quippe sunt dona, varius labor, varius et ordo meritorum. Unde Propheta: *Astitit regina, inquit, in vestitu deaurato circumdata varietate* (*Psal. xlv, 10*): sed sicut felicior est, qui ponit animam pro amicis suis, ita et infelix nimium ^j, qui claudit viscera pietatis proximo, ne indigenti subveniat; quoniam talis quilibet in tenebris et umbra mortis manet.

CAPUT X.

Quomodo diligat nos Deus? ut fruatur nobis, an ut utatur?

Manifestum est ergo ex divinis Scripturarum sacramentis, quod multum nos diligat Deus, qui proprio Filio suo non pepercit; sed pro nobis omnibus tradidit eum. Quod nisi diligeret, cum inimici essemus, non nos sibi reconciliaret per mortem Filii sui, ut de inimicis non solum amici, verum etiam filii essemus: sed si fruatur bono nostro, cum jam adoptati sumus, videtur agere, quod nemo sani capitis homo dixerit; profecto quia omne bonum nostrum, aut ab ipso, aut ipse est. Hinc quoque liquet nullius egere bono; quia ex ipso, et per ipsum, et in ipso, non solum bonum nostrum subsistit, verum et omnium, angelorum: unde propheta conversos ad eum implorat dicens: *Conserva me, Domine,*

^a Edit., alio.

^b Edit., unius patrifamilias.

^c Edit., largiri.

^d Edit., largiri.

^e Edit., pendem.

^f Edit., largiri.

^g Edit., optet.

^h Edit., gaudeat.

ⁱ In editis deest sunt.

^j Edit., nimirum.

quoniam speravi in te. Dixi Domino : Deus meus es tu, quoniam bonorum meorum non eges (Ps. xv, 1, 2); ac si patenter dicat : Idcirco totam spem meam in te posui, quia summum bonum tu es; alioquin si ullius egeres bono, utique Deus non esses. Modo quia bonorum meorum non eges, nec ullius alterius bono egere probaris, obsecro, conserva me, ut permaneam bonus. Unde liquet quod non fruatur nobis Deus, sed utitur; alias autem, si nec fruatur, nec utitur, non patet quomodo nos diligit Veritas. Verumtamen non ita ut nos utimur rebus, quia nos res quibus utimur ad id referimus quo bonitate Dei fruamur. Deus vero ad suam bonitatem usum nostrum refert, quia malis nostris bene utitur; quoniam ipse summa bonitas est, sicuti et summus Deus, et summa charitas. Nam et nos in quantum ab ipso sumus, vere boni sumus. Idcirco, quia ipse justus est, non impune mali sumus. Ergo ille usus Dei, quo nobis utitur, non ad ejus, sed ad nostram refertur utilitatem, et ad ejus tantummodo bonitatem. Nos vero cum subvenimus cuilibet miserando, ad ejus id facimus : a utilitatem ejus miseremur, et ad nostri mercedem cum miseremur; quæ nimirum merces summa est, ut fruamur Deo; deinde qui illo fruimur, ut nobismet in invicem perfruamur in ipso diligendo depreciamur : alioquin, si dilectionem nostram in nobismet tantum ponimus, remanemus in via, quia spem beatitudinis nostræ in angelo aut in homine quamvis sancto posuimus. Omnis igitur dilectio nostra ad eum referenda est, ex quo et per quem, et in quo solummodo boni esse possumus; quia neque qui plantat, neque qui rigat est aliquid; sed qui incrementum dat, Deus. Quapropter cum homine frueris in Deo, Deo potius frueris quam b homine. Illo enim frueris quo beatus efficeris, et ad eum te pervenisse gaudebis per dilectionem amoris, quo spem tuam posueras. Dicunt c tamen frui posse, cum aliqua utimur delectatione; quam nimirum delectationem nobiscum gerimus : sed si referimus eandem delectationem ad illud summum bonum, ubi permanendum est, ut delectemur in illo, jam non fructio proprie potest dici, sed usus, quo nosmet in d invicem diligimus; quia dilectio nostra ad illum refertur, cui ex toto adhærere gaudemus, et in quo finem lætitiæ nostræ posuimus. Nam et Christus verbum Patris initium viarum Dei appellatur, ut ab illo inciperent omnes, qui vellent venire ad Deum; quoniam ipse est Deus. Sed sicut ait Apostolus, Si noveramus Christum secundum carnem, jam non novimus, profecto quia secundum carnem viam se voluit præbere venientibus, ad principium viarum e congruit transire, ut perveniat ad vitam et veritatem qua permanent beati. Unde Apostolus, quæ retro sunt obliviscens, ad ea quæ ante sunt se extendit; quia jam principium viarum Dei transierat, non indigens eo a quo aggre-

diendum et exordiendum est omnibus, qui ad vitam et veritatem optant venire et in Christo permanere. Ex quo colligitur quod nulla res in via nos debeat retinere, quando nec ipse Dominus, in quantum via nostra esse dignatus est, tenere nos voluit; sed transire, ne rebus temporalibus, quamvis pro salute nostra ab illo susceptis et gestis hæreamus infirmiter; sed per easdem potius curramus, ut præmissi, alacriter, ut ad eum pervenire possimus, qui formam servi suscepit, nostramque naturam ad dexteram Patris collocavit.

CAPUT XI.

De nutrienda charitate.

Nutrienda ergo charitas est, etsi de cælo credatur data, quia ignis iste perpetuus est. Unde et in Levitico jussum legimus de igne illo cælesti per singulos dies a sacerdote ut nutriatur. Quia profecto non licebat in sacrificio Domini alienum ignem offerre, ne forte, sicut Nadab et Abiu, periret qui obtulisset; sed supponebant per singulos dies mane et vespere lignum in pabulum ignis, ut nutritetur, et esset semper in altari perpetuus. Ipse namque est ignis ille quem venit Jesus mittere in terram, et vult ut ardeat; idcirco querendum quibus alimentis charitas nutriatur, qua amantur quæ sempiterna sunt et proxima, ut ad ea proficiat quæ semper idem sunt. Deus igitur et proximus unde amantur, charitas proprie dicitur, nec ultra procedit; sed tunc consummata ac purgatissima est, si nihil aliud amatur. Hanc quippe, ut diximus, et dilectionem dici placuit; sed tunc recta est, cum Deus magis diligitur quam animus, ut malit homo Dei esse quam suus, et secundum voluntatem Dei cunctos animi motus dirigere; deinde officia carnis acie mentis suæ subicere : ita ut nihil aliud quam Deum et proximum secundum Dei voluntatem diligit. Charitatis vero venenum rerum temporalium est cupiditas. Nutrimentum ergo ejus imminutio cupiditatis; deinde perfectio nulla cupiditas, quia radix omnium malorum sola cupiditas prædicatur. Quisquis igitur charitatem nutrire vult, instet minuendis cupiditatibus, gloriam vitæ præsentis fugere, voluntatemque propriam abnegare. Est autem cupiditas amor adipiscendi aut obtinendi carnis presentisque vitæ oblectamenta. Hujus initium minuendæ f est Deum timere, sicut scriptum est : *Initium sapientiæ timor Domini* (Ps. cx, 10). His anima initiata gradibus, restat ut ad sapientiam pertingat, quatenus pro sempiternis omnia quæ in hoc mundo bona putantur et mala contemnat. De promissionibus quoque sanctorum et certaminibus nemo desperet. Placendi ergo gratia nihil anima nisi secundum Deum agat; sed quia in hoc itinere charitatis, quanta pericula quantæque difficultates occurrant, non est disserendi nunc ratio proposita; sed quibus

a Edit., *faciamus.*b Edit., *cum homine.*c Edit., *dicendum.*d Edit., *invicem, omisso in.*e Editor addidit *ad quod hominibus.*f Edit., *minuendi.*

nutriatur charitas initiis, veritas requirenda : restat ut dilectio Christi plenissime mandatorum ejus præcepta intendat, sicut discipulis suis ipse auctor Veritas ait : *Si diligitis me, inquit, mandata mea servate* (Joan. xiv, 15); observatio ergo mandatorum Dei adimpletio est charitatis; sed in ipsa eademque charitate per fidem ambulamus, a qua incipimus; alioquin infirmante fide charitas languescit; quia quotiescunque Scripturarum sanctarum in mente vacillat auctoritas, fides titubat, unde cum fides ceciderit, etiam quisque a charitate cadit continuo. Non enim potest diligere, quod esse non credit; idcirco Scripturæ sanctæ diligentius scrutandæ sunt et plenius credendæ, ut fides sancta succrescat, et præcepta Dei copiosius intelligantur. Quisquis igitur Scripturas sanctas vel quamlibet partem earum intellexisse se putat, ita ut eo intellectu a fidem et geminam charitatem Dei et proximi non ædificet, nondum omnino intellexit. Et si ex ipsis Dei Scripturis jam fidem percepit, et diligit, bene agendo efficit, ut etiam speret ad id quod diligit pervenire. Itaque tria hæc sunt, quibus omnis scientia et prophetia militat in hac vita. Sed fidei succedit spes olim credita, quam videbimus sicuti est; spei vero succedit beatitudo ipsa ad quam perventuri sumus : charitas autem istis decedentibus augebitur potius. Si enim credendo diligimus quæ nondum videmus, quanto magis cum videre cœperimus! Et si amando speramus quo nondum pervenimus, quanto magis cum perventum fuerit! quoniam præsentis vitæ bona, sicut cum non habentur in desiderio sunt, ita profecto habita mox vertuntur in fastidium : cœlestia vero et sempiterna, e contrario, cum non habentur, fastidio sunt, et cum percipiuntur, magno in desiderio. Sed interdum quia per fidem, qualia sunt creduntur, in spe jam, quia donata sunt nobis, habentur; habita vero diliguntur et prægustantur. Pro quorum dilectione omnia præsentis vitæ non minus prospera quam adversa contemnuntur, tantum ut illa adipiscantur. Omnium ergo virtutum instrumentis utitur charitas, et ipsa sunt ligna quæ supponuntur in pabulum Dominici ignis, ut nutriatur in altari. Altare ergo illud Dominicum corpus est, Deo Patri satis placabile, in quo cuncta offerimus vota, et charitatis igne cremantur. Alioquin ignem alienum qui obtulerit, concupiscentiam scilicet carnis, cum Nadab et Abiu peribit; quia ignis iste cœlestis est, et non aliunde; neque alibi quam ex virtutibus et in Christo nutritur. Mane igitur ac vespere ligna supponuntur in pabulum sanctæ charitatis, ut ardeat jugiter in altari, quando per charitatem reliquæ virtutes operantur. Sin alias exstinguitur, quia charitas nunquam est otiosa. Suppositis ergo virtutibus ardet in Christo, et tunc demum omnia nostra, vota hoc igne concremata, fiunt accepta Deo. *Finis*, ait Apostolus, *præcepti, charitas de corde puro et conscientia non ficta* (I Tim. 1, 5). *De corde, inquit, puro, ut nihil aliud quam id quod diligendum est diligatur :*

^a Edit., eo intellecto.

et conscientia non ficta, quatenus spes in nullo confundatur erroris naufragio. Omnium ergo Scripturarum intellectus ad ista tria refertur; quoniam quidquid est quod in divinis legimus litteris, his tribus comprehenditur donis, et in his omnium Scripturarum terminatur finis. Et nisi propter eruditionem aliorum, his adeptis ad plenum, Scriptura sancta necessaria non esset. Unde ut nutriatur charitas, sæculi amicitia et cupiditas carnis appellantur primum; deinde supponantur jugiter ligna virtutum, circa Deum et proximum ut ardeat; quoniam quisquis venenum ejus primum a se non expulerit, non dico perfectionem charitatis, verum nec initium habet.

CAPUT XII.

De differentia charitatis, utrum sit aliqua eorum qui primam fidem custodiunt, et qui post lapsus ad penitentiam redeunt.

1. Hinc sane per Jeremiam Dominus ad Hierusalem : *Recordatus sum tui, inquit, miserans adolescentiam tuam, et charitatem desponsationis tuæ, quando secuta es me in deserto* (Jer. 11, 2). Et deinceps : *Sanctus Israel Domino primitiæ frugum ejus* (Ibid., 5). Quibus profecto verbis gloriosorem insinuat charitatem circa perseverantem animam, cujus adolescentiam miserans Dominus etiam cum lapsa fuerit amorem desponsationis ejus recordatur. Tenera quidem, et dulcis est charitas virginalis, præcipue in spiritalibus, ubi sola dilectione sponsus et anima foelerantur. Comparatur enim anima sancta primitiis frugum quæ Domino consecrantur; et ideo a sponso tam tenere diligitur virginitas, ut sequantur agnum, quicumque eam integram illibatamque servaverint, quocumque ierit. Alioquin animæ quæ corruerit per Joelem dicitur : *Lamentare ad me super sponsam præcinctam sacco in virum ejus virginalem* (Joel. 1, 8), dolens eam, eo quod de tam bonis decidisset meritis; ita ut odia contraheret, pro flagitiis habens offendicula delictorum. Hortatur ergo, imo mandat sponsus apud se pro ea lamenta fundere, vel etiam ipsam plangere animam; unde et nostra interpretatio *plange* habet, *quasi virgo accincta sacco super virum pubertatis suæ*. Uti que quia pro maleficiis jam sponsus virginalis Christus abscesserat ab ea qui dixit : *Sponsabo te mihi in fide, in justitia et misericordia* (Ose. 11, 19). Sed quia primam desponsationis fidem irritam fecit, et sanguinem testamenti pollutum duxit, jubetur plangere accincta sacco, super virum pubertatis suæ, quoniam ablatos est ei. Jam enim non est mollis et tenera, idcirco debet plangere præcincta sacco; alioquin si foedus virginitatis servasset, nec lugeret, nec ab ea sponsus recessisset. Hinc Dominus in Evangelio : *Non possunt, inquit, lugere filii sponsi, quandiu cum illis sponsus est; reniet autem tempus cum auferetur ab eis sponsus, et tunc jejunabunt ac lugebunt* (Marc. 11, 19). Habet itaque anima lætitiā et exultationem suam, quandiu cum ea Christus est; quia dies sunt epularum, et refectionis ac gaudii. Suscepit enim foedus perpe-

^b E litii, spes.

tuum a Deo, idcirco deliciis affluit; fruitur cœlestium alimentorum copiis, inebriatur vino quo corda sanctorum lætificantur; sed posteaquam sponsum factis amisit suis, jubetur in cilicio peccatorum suorum agere pœnitentiam, et deslere semetipsam^a, quia perdidit virum, et sprevit eam sponsus propter fœditates ejus, qui non solum dilexerat illam gratis, verum crucifixus est pro ea. Unde et a principio anima^b cujusque virginalium vitæ suæ florem de fonte Christo dicavit^c; sed cum ad ignominias hujus sæculi se dicitur, neglecto fidei suæ pacto, mox virginitatis suæ sponsum perdidit, et diabolo suisque pravis operibus se miscuit, cui renuntiaverat prius.

2. Tamen misericors Dominus nec sic deserit animam pravis constupratam flagitiis, cum per Jeremiam increpat dicens: *Frons mulieris meretricis facta est tibi; noluisti erubescere. Ergo amodo saltem voca me: Pater meus es tu, dux virginitatis meæ tu es (Jer. III, 3, 4)* Et, bene inquit, *dux virginitatis meæ*, quia quandiu virgo voluit permanere anima, fœdere servato amoris, ducem habuit Christum; quo relicto, cœpit per prærupta gradi, et ad ima corrui. Igitur quomodo mulier, si contemnat virum, sic contempsit infelix Dominum; quapropter revocans eam Dominus per prophetam: *Nunquid irasceris, inquit, in perpetuum, aut perseverabis in finem? Ecce locuta es, et fecisti mala, et potuisti (Jer. v, 6)*. Multis interea modis utitur sermo divinus ut miseram compescat animam a suis flagitiis; sed felices qui charitatem primam custodiunt, ne fœdus fidei irrumpant; aliter autem, nisi esset prima gloriosior a principio conservata, nequaquam Spiritus sanctus in Apocalypsi per Joannem angelo Ephesi Ecclesiæ scriberet inter cætera: *Sed habeo adversus te pauca, quod charitatem tuam primam reliquisti (Apoc. II, 4)*. Hæc enim prima ideo dicitur, quia altera vel quia sit ipsa primordialis, quando Spiritu sancto in fonte refundimur, et præcipua. *Memor esto, inquit, unde excideris et age pœnitentiam (Ibid., 5)*. Profecto, quia nemo recte pœnitet, nisi prius intelligat excellentiam charitatis, et gratiam quam amisit, quove pervenerit, ut portet confusionis suæ ignominiam, et respiret ad ea quæ amisit. Sic demum priora, inquit, *opera tua fac*. Et quæ sunt opera priora, nisi dilectionis, ut servet omnia mandata? Quæ nimirum opera charitatis intelliguntur; imo ipsa charitas; sed propter ignominiam sordis^d tantum opera dicuntur, immutato nomine, etsi priora sint, ut sit aliqua distinctio eorum qui permanserunt, vel qui naufragaverunt a fide dilectionis Christi; verumtamen etsi multi deinceps plus diligunt, tacetur de gloria interdum, tacetur et de specie pulchritudinis, solummodo legimus de Maria, quod *dimissa sint ei peccata multa, quia dilexit mul-*

tum (Luc. VII, 47). Ex quo patet, quod^e charitas animarum quasi alter baptismus est. Et si est in mente unde cecidimus, ut quid priora opera agere jubemur, nisi ut per eam charitatem ad ea redeamus, a quibus prius decidimus?

3. Sed tam multum distat inter primam et corruptam animæ charitatem, atque inter eam, quamvis et ipsa sit una eademque charitas, quæ post lapsum animæ reformatur; quandoquidem nec speciosa videtur anima, quæ suis defuscatur criminibus, etsi multum diligat Deum; quia sicut quidam audenter ait: Cum Deo loquor; cum Deus omnia possit, suscitare virginem quamlibet corruptam non potest post ruinam. Potest quidem liberare a pœna, sed non valet coronare corruptam. Quæ nimirum^f sententia satis formidolosa probatur, si forte vera convincitur; præsertim cum legimus, Afram et alias quamplurimas martyrio coronatas. Unde aut de corona virginitatis solum intelligendum, aut certe aliter legendum, quam nostri codices habeant, ut sit sensus quod non valeat coronare incorruptam. Manet enim facti causa, etsi corona tribuitur pro ardore deinceps magnæ dilectionis. Legitur ergo: *Virgo Israel cecidit, et non est qui suscitet eam (Amos I, 2)*. Non ita tamen intelligendum quod nullus sit, sed dolentis affectum et implorantis Dei auxilium^g, quod nemo nisi Deus prostitutam possit reerigere, idemque ipse ab ea quæ ceciderat, peccatis intervenientibus, erat prohibitus ne fieret suo justo judicio, quod posset per potentiam. Alioquin quomodo *gaudium est in celo*, Domino attestante, *super uno peccatore pœnitentiam agente quam super nonaginta novem justis, qui non indigent pœnitentia (Luc. xv, 7)*, si nemo de ruina potest redire ad gloriam? Quod si Spiritus sanctus igne charitatis ita inflammaverit animam cujusquam^h sceleribus prostitutam, ut numerosiora virtutum opera se præstantiora faciat quam fecisset divinitus inspirata. Et quis est qui æstimat, ubi tanta Dei superabundat gratia, quamvis prius abundarent delicta, qui gratiam dedit, quod non possit recompensare laboribus mercedem? Tamen adeo non est speciosa charitas in anima laborantis, quæ tantam portat confusionem ob recordationem, et pristina disrupta charitatis fœdera. Unde etsi magis jam flagrat in animo ardore dilectionis, jureⁱ dolet pro confusione sui reatus. Hinc ergo cujusque recte se plangentis anima sibi sordet per culpam, quæ jam Deo redolet per veniam. Illinc æstuat apud sponsum amore dilectionis justis bonisque operibus jugiter satisfacere: hinc suis obfuscatur flagitiis; illinc suis rebaptizatur lacrymis; hinc tenebricatur peccatorum suorum aspectibus; illinc respundet gratia Dei respersa, et virtutum muneribus. Hinc tristis, quod cicatrices suorum vulnerum vel facti

^a Edit., seipsam.

^b Edit., male, animam.

^c Edit., ditavit.

^d Edit., cordis.

^e Edit., quia.

^f Edit., quæ quidem sententia.

^g Editor addit innuit.

^h Edit., cujusque.

ⁱ Edit., etiam dolet, omisso jure.

sui causa maneat; illinc læta, quod jam per charitatem ad amplexus prioris viri redeat. Plus igitur gratulabunda de venia quam tristes de culpa; quæ discessit, festinat ad immensa gaudia quandoque perventura, cum mors absorpta fuerit in victoria. Interdum tamen ^a, sicut propheta monet, accingitur cilicio, et conspergitur cinere, planctuque amaro, quia peccavit Domino, quotidie majori innovata amore dupliciter vulneratur. Talis igitur charitas, quia squalida et dispersa confusionis amaritudine, quasi secunda dicitur, eo quod non est pulchra aspectu, ut Rachel, in qua renitet principium visionis; sed lippet oculis obfuscatis caligine peccati. Tamen quia multa donata sunt ei, merito plus diligit, et diligendo plurimos quam Rachel filios facit. Gratias Deo, quia utraque uxor et fecunditate jam recompensatur despecta ^b quidquid in ejus pulchritudine minuitur. Hinc igitur et per Jeremiam hortatur post ruinas: *Saltem amodo voca me vir meus* (Jer. III, 4), quamvis esset prius repudiata. Et Lia cum peperisset primum, gloriatur quod respecta sit humilitas ejus a Deo; deinde quod illam Dominus viderit ^c haberi contemptui; ac sic cum peperisset tertium: *Nunc, inquit, copulabitur mihi maritus meus* (Gen. XXIX, 34), eo quod pepererim illi tres filios. Et tu igitur, anima, licet laboriosis insistas operibus, festina virtutum adimplere numerum, quatenus amare possit te sponsus, et rursus recopulari, qui prius te despererat ob fœditatem tui sceleris, donec ex te pura nascatur dilectionis confessio. Satage dotari dote bona, ut tecum semper sit per charitatem sponsus ^c tuus, comparetque te cum sorore quæ mansit pulchra aspectibus, ut quidquid in te fœdavit corruptionis macula, totum recompenses virtutum ex prole.

CAPUT XIII.

De eo quod Apostolus supereminentem viam Corinthiis insinuat charitatem.

1. *Adhuc, inquit Apostolus, cum charismatum dona dinumerasset, supereminentem viam vobis demonstro* (I Cor. XII, 31). Deinde: *Si linguis hominum loquar et angelorum, charitatem autem non habeam, factus sum velut æs sonans, aut cymbalum tinniens. Et si habuero prophetiam, et noverim mysteria omnia, et omnem scientiam; et si habuero omnem fidem, ita ut montes transferam, charitatem autem non habuero, nihil sum. Et si distribuero in cibos pauperum omnes facultates meas, et si tradidero corpus meum, ita ut ardeam, charitatem non habuero, nihil mihi prodest* (I Cor. XIII, 1-5). Tria quidem proposuit: linguas primum angelorum et hominum, ut nihil prodesse insinuet loquenti quidquid sine charitate ore profertur; sed sicut æs, aut cymbalum ^d sunt pulsantis, ita qui linguis, sibimet nihil prosunt, sed vacui in

^a In editis deest tamen.

^b Edit., despectus, minus bene

^c Edit., videret.

^d Editor addit tinniens.

^e In editis desideratur: aut mysteria norunt, jam introrsus aliquid habent.

A se sunt sine sensu. Deinde prophetia, seu scientiæ dotibus qui pollent, ^e aut mysteria norunt; jam introrsus aliquid habent, sed nihil sunt; quia istis omnibus inflati, charitate sola, quæ ædificat, intus carent. Cæterum si sint officiosi, et in cibos pauperum cuncta distribuunt, et si tradiderint sine charitate corpus, ut ardeat, nihil prodest; quia nullum est sacrificium Deo acceptum, quod non igne crematur charitatis. Deus igitur charitas est, et quidquid sine charitate offertur mercede vacuatur ^f. Unde tribus istis Apostolus simul omnia comprehendit. Nam non nisi ore, aut animo, aut actu aliquid gerimus. Sed ore nihil majus, quam angelorum aut hominum si linguis loquamur; animo vero quid excellentius, quam si prophetiam apprehendimus, vel nosse omnia mysteria, ita ut symmista Dei dicatur ^g animus? Deinde si polleat omni scientia, omnique fide, ita ut montes transferat, quid præstantius prædicatur? Postremum actu qui facultatem pauperibus omnem distribuerit, corpusque igne cremaverit, ultra quid faciet, non habebit. Et his ita exaggeratis charitas excellentior jure prædicatur, sine qua Deo nihil acceptum; quoniam radix omnium bonorum charitas, et vinculum est sanctæ perfectionis. Ista namque est via munda, quæ profecto sancta vocatur, per quam nemo alienus transit; sed justis tantum ingrediuntur; unde nihil excellentius illa, quam soli sancti accipiunt, et nemo exterorum intrat; alioquin sacramentum baptismi non minus mali, quam et boni quotidie intrant, simul omnes Eucharistiæ in Ecclesia sumunt, prophetiam habent, linguis loquuntur, mysteria norunt, scientia pollent, fidei signa operantur, et alia quamplurima gerunt, transfigurantes ^h se in angelum lucis: sed sola charitas est, quam non nisi boni percipiunt. Unde Dominus: *In hoc, inquit, cognoscent omnes quia ⁱ mei estis discipuli, si dilectionem habueritis in invicem* (Joan. XII, 35). Tolle igitur dilectionem, et omnia simul fructu evacuatur operis; quia sola charitas Christum exinanivit, ut formam servi acciperet: sola rursus per adoptionem, et de servis filios facit. Forma discipulatus Christi et agnitio dilectio est, quam nimirum formam, qui amiserit, alienus est a corpore; quia nulla Christi compagine tenetur astrictus, nullo decore indutus, nulla intus specie decoratus. Unguentum ergo exinanitum nomen Christi per charitatem fulsit, sicut in Canticis legitur; et ideo adolescentulæ diligunt eum (Cant. I, 5), quia profecto dilectioni ^j Dei sola dilectio nostra vicem rependit, cum et ipse prior dilexerit ^k nos, ut ille filii qui eramus, faceret sibi per adoptionem et ipse filios.

2. In sola namque dilectione summa perfectionis consistit; quia charitas nihil iniquitatis admittit.

^f Edit., vacatur

^g Editi, vocatur.

^h Editi, transfigurantem

ⁱ Edit., quod.

^j Edit., dilectio in Deo.

^k Edit., dilexit.

Hinc nemo pollutus transit per eam; quod si semel ad eam intraverit, jam non pollutus; sed renatus in Christo in ejus corpore consecratur. Et juxta illud Jeremiæ, invenit jam sibi gratiam, quia longe Dominus apparuit ei, atque dilexit charitate perpetua, et melius est quod acquisivit omnibus vitæ bonis. Est enim quasi hortus irriguus cunctis donorum repleta muneribus, et ideo in Canticis a sponso grater canitur: *Hortus conclusus soror mea, hortus conclusus, fons signatus, emissiones tuæ paradisi* (Cant. iv, 12). Ecce quam bene rebaptizatur, qui charitate nutritur, in cujus nimirum anima jam paradisi floret. Habes igitur, anima, fontem quo renasceris. Et si primam fidem irritam fecisti fontem itaque a signatum sigillo Christi, quo nullus, qui intrat, est alienus. Nam baptismi fontem, non dico quod Simon Magus felle amaritudinis obvolutus intravit, verum et omnes reprobi; sed nemo illorum charitatem adiit, de qua nullus qui intrat, exit. Illi vero foras exierunt a sacramento muneris, quia non fuerunt ex nobis, et una nobiscum in charitate renati; quod si essent, profecto ab ea nunquam existent, unde beatus apostolus, videns se Christi charitate devinctum: *Quis nos, inquit, separabit a charitate Dei? Tribulatio? an angustia? an persecutio? an fames? an nuditas? an periculum? an gladius* (Rom. viii, 35)? Et ut indissociabile ostenderet charitatis connubium, indubitanter ait: *Certus sum enim quod neque mors, neque vita, neque angeli, neque principatus, neque instantia, neque futura, neque fortitudo, neque altitudo, neque profundum, neque creatura alia poterit nos separare a charitate Dei, quæ est in Christo Jesu* (Ibid., 38, 39). Ergo qui tam fidenter loquitur, nihil de charitate dubitat; quoniam conclusus et signatus est deliciarum omniumque virtutum hortus. Siquidem facilius fuit hostem irruere ad illum paradisi prioris Adæ locum, de quo eum sua expulit fraude; quam ad fontem charitatis, quo nullus potest accedere, nisi ex ea sit renatus. Alioquin etiam diabolus, si ad charitatem intrasset, jam non hostis, sed civis sanctorum, et domesticus Dei esset; apud Deum quippe charitas est, scilicet apud Patrem, quoniam Deus Filius ex Deo Patre charitas est. Unde dicitur, *apud te est fons vitæ* (Psal. xxxv, 10), fons utique signatus signo Patris; quoniam imago Dei Patris est. De quo nimirum fonte hauriunt omnes aquam vitæ gratis salientem in vitam æternam. Nemo igitur, nisi Jesus Christus, dat hanc aquam, quoniam puteus altus est, puteus aquarum viventium. De quo si quis silit, veniat ad Christum, et dabitur ei gratis fons æternus; sed nemo ut accipiat venit, si non Pater eum attraxerit.

3. Ex quo liquet, quod jure supereminetior via charitas vocetur quam nemo, ut protuli ^e, nisi qui accipit novit. Hoc sane Samaritana illa ex Evange-

lio mystice designat: *Domine, puteus altus est, et in quo haurias non habes* (Joan. iv, 11). Profecto quia non noverat cum quo ageret, et signanter insinuat, quod Christi charitas altissima sit, de qua nisi qui accipit, in quo hauriat nullus habet; quandoquidem charitas semper ad Deum tendit, a quo et originem ducit, et ad proximum ardentem respicit, cum quo participium creationis, et recreationis habere novit. Ergo sicut altissima virtus, ita et nomen; quoniam nunquam recte quidquam aliud præter Deum et proximum per charitatem diligere mandamur, quamvis sæpe abusive dicatur, quia semper charitas excellit in divinis rebus, ut puta principaliter Dei nomen in eo est, ex quo omnia, et per quem omnia, et in quo omnia, et virtutem, ac naturam trinæ majestatis, ac singularitatis enuntiat; sic itaque secundo in loco per gratiam etiam homines dii appellantur, ad quos sermo Dei factus est, nuncupative tamen, sed non fecte. Jam tertio dæmones dii gentium non substantialiter, nec vere nuncupative per gratiam; sed falso appellantur, cum Scriptura dicat: *Omnes dæmonia gentium dæmonia* (Psal. xcvi, 5). Ita et charitas nomen primum et principaliter est in Deo, propter quod jubemur ex toto corde, et ex tota anima, et ex tota mente eum diligere, a quo habemus ut diligere possimus; quoniam ipse prior ^e dilexit nos. Et hoc est diligere Deum quod et diligere sempiterna boni; deinde secundo in loco per eandem charitatem etiam proximum diligere jubemur tanquam nosmetipsos; jam tertio aliud quid falso sub charitatis titulo diligere ^f dicitur, quando ^g pecuniarum, vel voluptatis, seu quarumlibet potius cupiditas est appellanda. Non enim harum dilectionem Deus hominibus concessit, sed usum dedit: inest ergo in omni anima rationabili motus amandi; sed varius eventus percipiendi ut ad virtutem charitatis tendat animus. Siquidem et ipse affectus amoris beneficio conditoris rationali animæ est indultus; quamvis interdum ad amorem pecuniæ et avaritiæ studium divertat, aut erga gloriam inanem sectandam, ut fiant homines inanis gloriæ cupidi; aut certe circa scortum, ut inveniantur impuditiæ libidinisque captivi. Non enim et ad aliam virtutem tanti boni, his similia dum fornicantur a Deo, periculosius effundunt; sed et cum ad diversas artes, etiam quas liberales vocant, dum se his illiciunt, non principale bonum intendunt; quoniam animi virtutes ex ipso intelligantur, ex quo sunt. Unde et Dominus, ut cuncta ab animo quasi superstitiosa removeret: *Diliges Dominum Deum tuum, inquit, ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex omnibus viribus tuis; deinde proximum sicut te ipsum: in quibus duobus mandatis tota lex pendet et propheta* (Matth. xxii, 37-40). Iste est puteus viventium aquarum altus et profundus, iste est fons vitæ, et supereminetior via, per quam

^a Edit., dicit.

^b Edit., nempe.

^c Edit., quia.

^d Edit., protuli.

^e Edit., pater pro prior.

^f Edit., obligare.

^g Edit., quoniam.

nemo pollutus transit, ex quo qui renascitur, factus est filius adoptionis; quoniam fons vitæ manat in eo salientis in vitam æternam. Iste est hortus conclusus, fons signatus, in quo emissiones sunt paradisi. Hinc quippe in sanctorum mentibus jam floret, ut fructificarent Deo, in charitate radicati, et fundati. Idcirco quisquis ad vitam festinat, charitatem desinenter sibi dari exoptet, datamque excolat, ut et ipsam dilectionem suam, qua Deum diligit et proximum, quotidie ardentius ad Deum referat, quia Deus charitas, nihil negat charitati nostræ, qua ipse diligitur. Hinc quippe Paulus inquit: *Charitas cooperit multitudinem peccatorum* (I Petr. iv, 8). Et ut evidentiùs loquar: Ubi charitas regnat, nulla valent delicta; quoniam ipsa est fons vitæ, et ablutio omnium criminum.

CAPUT XIV.

De eo quod scriptum est: Mihi autem adhærere Deo bonum est.

1. Quia de charitate aliquid diximus. bonum ejus prægustare debemus. Bonum ergo charitatis Deus Trinitas est, et ipsa Trinitas Deus charitas est sempiterna: quod nimirum bonum solum et singulare bonum est, cui adhærere vivere est, etc., intelligere degustare. Unde Propheta: *Mihi autem, inquit, adhærere Deo bonum est, ponere in Deo spem meam* (Psal. LXXII, 28), et hoc est bonum. In uno eodemque bono quasi interdum sibi distinguit bona: quia aliud est adhærere Deo per amorem intelligentiæ, aliud per desiderium spei. Quod enim intelligitur certum et verum est; sed non omne quod credimus verum, quamvis supra dixerim in hac peregrinatione, quod intellectu fides præstantior sit; non quia certior de se; sed quia instituta a veritate, interdum a quousque evacuetur quod ex parte est, præstantior est. Tunc demum intelligentia erit sola, per quam semper cohesi ac præsentem erimus. Nunc autem quidquid est, quod minus intelligimus, credimus peregrinando et speramus. Unde duobus istis jam beati sumus, intelligendo scilicet, et sperando; sed intelligendo cohæremus Deo, sperando vero peregrinamur, quia intelligit admodum ex parte anima rationalis Deum et quidquid est quod intelligit Deum, in quantum intelligit, junctum est, et hæret Deo. Nam intelligit anima, quod Deus summum et incommutabile sit bonum, quia semper ejusmodi est, et nunquam patitur mutationem aliquam: idcirco qui se mutabilem sentit bonum est ei inhærere bono incommutabili, ut exinde bonus permaneat; cæterum quod minus intelligit, in illo transponere omnem spem suam debet, donec purgetur oculus intelligentiæ, et evacuentur mala. Quibus duobus anima jam beata efficitur, re videlicet atque spe. Re, quia videt et cognoscit Deum; spe vero,

quia velut anchora tuta commoratur in adjutorio Altissimi, et protectione Dei. His inflammata anima luminibus indesinenter satagit mentis oculus non avertere a summo bono; quia quoties ad ea respicimus, quæ sensibus comprehenduntur et corporea sunt, quasi depulsi a lumine in tenebris versamur, nec spectamen ab illo avellimur, sed manemus, quia Deus cordis nostri pars nostra factus est in æternum: alioquin recedere ab igne tanti amoris frigescere est; aliud vero amare, fornicatio; unde Propheta: *Ecce, inquit, qui elongant se a te peribunt* (Psal. LXXII, 27); aliud quippe paulisper recedere est, aliud elongare. Nam recedere, aliud intendere est, elongare vero non solum terrena desiderare, sed etiam aut a dæmonibus expetere, aut ea quasi summum bonum diligere. Tamen etsi recedere ab intentione amoris languescere est, quia spes non abruptitur inter procillas sæculi, sub protectione Dei commorari tutissima anchora est: sed ^b quanto tepidius amamus ^c, tanto minus attendimus, et quanto minus attendimus, tanto plus elongamur. Unde cavendum ne dum plus elongatur animus, fornicetur ^d: *Perdidisti, inquit, omnes qui fornicantur abs te* (Psal. LXXII, 27); quia profecto fornicatio casto amori contraria est.

2. Nihil enim anima Deo digna ab sponso quem diligit aliud quam ipsum requirit, non divitias ^e, non honores, non aurum, non prædia, non voluptates sæculi neque alia quæ sunt in mundo, quoniam ^f solum amat in quo habet omnia, per quem, sicut credit, facta sunt omnia. Hinc quoque semper castus amor devotus dicat: *Mihi autem adhærere Deo bonum est, ponere in Domino Deo spem meam* (Psal. LXXII, 28). Hoc igitur est totum bonum, quo nihil amplius invenitur; sed tunc ei adhærebimus indefessi, cum videbimus cum facie ad faciem; nunc vero in quantum possumus, quia semper non possumus, adhæreamus ei per desiderium, adhæreamus et per intellectum, ne forte, dum recedimus, refrigeremur; aut certe aliud amando fornicemur. Sed quia continui esse non possumus in fervore charitatis, eo quod minus adhæreamus, prægustando in intellectu, ponamus spem nostram in Domino Deo, velut anchoram tutam in cælis. Pone, quæso, anima, spem tuam in Domino, quia necdum hæres ei per præsentiam, quatenus spe firmissima tota inhæreas. Altissimum ergo habes positum refugium tuum in adjutorio Dei, sub protectione ipsius commorare; sursum te atolle, quia gravitas iniquitatis in talento plumbi sedet, gravitas vero charitatis semper velut flamma ad Deum intus anhelat. Micantes ergo dilectionis, ac vibrantes sursum semper affectus movet; sed inter securam fluctivagas mundi auras spes fixa in Deum manet; quoniam hæc sunt, *quæ nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis conscenderunt, quæ præ-*

^a Edit., *interim*.

^b Edit., *scilicet*.

^c In edit. deest *tanto minus attendimus, et quanto minus attendimus*.

^d Edit., *fornicatur*.

^e Edit., *delicias*.

^f Edit., *quia*.

paravit Deus his qui diligunt eum (I Cor. II, 9). Ergo dilige tantum, et invenies, quoniam præparata sunt ante tempora sæcularia diligentibus. Dilectio namque sola inveniet per desiderium, quod spes jam tenet per fidem dilectionis. Magna igitur vis dilectionis, quæ talia comprehendit, qualia nec oculus vidit, nec auris audivit, neque in cor hominis ascenderunt; sed dilectioni parata sunt ab æterno. Quæ nimirum dilectio, quæ in corde venit, omnia ista apprehendit; apprehensa vero diligit: quam profecto dilectionem anima si non amiserit, sine fine beata sui sponsi dulcis fruatur amplexibus.

3. Hæc prout potui, Pater, quia petisti olim, licet in multis occupatus, devotus obtuli; non ut sufficiat

* In edit. deest est.

de his, quod dixi; sed ut habeat beatitudo tua adhuc tyronibus quod exhibeat de tribus istis virtutibus sine quibus nemo est * Christianus. Quarum igitur summa omnium Scripturarum sanctarum explet eloquia. Quas qui habuerit non atramento, sed Spiritu sancto scriptas in præcordiis, habet omnem intelligentiam rerum spiritalium in terris. In terris quippe, quia peregrinamur, sed secundum spiritalem hominem quotidie fructificantes per agnitionem Dei renovamur in celis. Per eundem largitorem omnium bonorum, et auctorem harum virtutum Jesum Christum, qui cum Patre et Spiritu sancto vivit et regnat Deus per immortalia sæcula, et in æternum benedictus. Ame

S. PASCHASII RADBERTI

CORBEIENSIS ABBATIS

DE PASSIONE SS. RUFINI ET VALERII.

(Juxta editionem Sirmondi, Opp. Paschasii Radberti.)

RADBERTUS Corbeiensis abbas, Confessoribus B janua supernæ contemplationis. Quæ quanto majora Christi.

Ad memoriam sanctorum martyrum Rufini ac Valerii *. Cum nos supplicationis detulisset affectus, oblatu est nobis certaminis eorum libellus, cujus historiæ depravatam videns seriem, seu propter antiquitatem, seu propter scriptoris imperitiam, ad emendationis styli formam transferre conatus sum, petentibus id ipsum loci ipsius habitatoribus. Religiosum sane, ut credimus, obsequium, ac sanctis martyribus dignum, ut quorum doctrina vitæ nobis iter ostensum est, quorum exemplis ad virtutum studia imbuti sumus, quorum precibus salvamur ac præsidio protegimur, eorum quoque victorias, ad nostræ fragilitatis institutionem, monimentis inseramus, nec perire per negligentiam torporem patiamur utilem nimis atque salutarem cunctis pie legentibus provectionum. Si enim vestis exiguæ particula, vel modicus resoluti corpusculi pulvis, de sanctorum memoriis comparatus, ineffabile fidelibus præbere patrocinium creditur, quis digne vel explicare vel cogitare valeat eorum vita virtutesque quantam salutis materiam conferant devotis mentibus, cum replicantur? Inde namque fides firmatur, pietas nutritur, mundi contemptus nascitur, desiderium supernorum generatur, et, ut totum breviter dicamus, mors aufertur, vita largitur. Sic enim Salvator, qui credit, inquit, in me, etiam si mortuus fuerit, vivet (Joan. XI). Ad resurrectionem denique ex mortuis, ad immortalitatis bonum perpetuæ, historia sanctorum, incentivum est sanctitatis, gradus provectionis,

sint quam vestis aut pulvis corporum, quanquam sanctorum, facile comprehendit, quicumque prudenter advertit. Illa siquidem corruptibilia, hæc permanentia; illa terrena, hæc cœlestia; illa mortalia, hæc sempiterna; in illis primæ transgressionis sententia præsentatur, in istis novæ libertatis dona comprobantur; utque, quod est, dicamus, illi quoniam honoris sunt, quod gloriæ ista contulere, hæc autem ab illis defectum potius pertulere, quam suscipere profectum. Corpus namque quod corrumpitur, deprimit honestatis ac sapientiæ meritum, non elevat, et carni et sanguini amica sunt vitia, contrariæ virtutes. Cum hæc ita se habeant, nonne videtur indignum, dum illa thecis aureis vestiantur, pretioso lapide adornentur, si sordide ista et negligenter habeantur? Quod sit, quando vel ad memoriam posteritatis non statuuntur, vel sententiarum atque verborum vitii violata, ad dignitatis habitum non reformantur. Non quod virtutum insignia et gesta sanctorum stupenda, fucos verborum atque ornamenta requirant orationis, sed quod simplex eorum atque naturalis prolatio, distincta tamen et honesta debet specie enitere, ne sermo confusus et horridus non instruat, sed offendat auditorem. Porro quemadmodum vita sanctorum diligenter atque apte descripta laudes eorum dilatat, ita quoque negligentius habita, gloriam eorum diminuit, Ecclesiæ famam obnubilat, Christi victoriam abscondit. Neque hæc loquentes sanctis pignoribus derogamus, quandoquidem cunctis pie se vene-

* xviii. Kal. Jul.